

James Angus 1792

BRISTOL
EDUCATION
SOCIETY.

1506/599

James Angus 1792

BRISTOL
EDUCATION
SOCIETY.

1506/599

L. ANNÆI FLORI

LIBRI IV. ¹⁵X K.d

CUM

TEXTU (ut speratur) PURISSIMO

Et Selectis quibusdam

VARIIS LECTIONIBUS.

Accedit

JO. ISACI PONTANI

ORATIO ISAGOGICA

SIVE

INTRODUCTIO ad FLORUM

Romanamque Historiam.

Nec non

LUCIUS AMPELIUS

EX

Bibliotheca Cl. Salmasii.

L O N D I N I :

Typis GUL. BOWYER, pro Societate
Stationariorum, MDCCXXXV.

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

Textu (or person) Persis

L. A N N Æ I F L O R I
R E R U M R O M A N A R U M
L I B R I I V.

Proœmium.

Opulus Romanus à rege Romulo
¹ in Cæsarem Augustum, septin-
 gentos per annos, tantum operum
 pace belloque gessit, ut, si quis
 magnitudinem imperii cum annis
 conferat, ætatem ultra putet. Ita
² late per orbem terrarum arma
 circumtulit, ut, qui res ejus legunt, non unius po-
 puli, sed generis humani ³ facta discant. Nam tot
 laboribus periculisque jactatus est, ut, ad constituen-
 dum ejus imperium, contendisse Virtus & Fortuna vi-
 deantur. Quare quum ⁴ præcipue hoc quæque, sicut
 cætera, operæ pretium sit cognoscere; tamen quia ipsa
 sibi obstat magnitudo, rerumque diversitas aciem in-
 tentionis abrumpit, faciam quod solent, qui terrarum
 situs pingunt; in brevi quasi tabellâ totam ejus ima-
 ginem amplectar, nonnihil, ut spero, ad admiratio-
 nem principis populi collaturus, si pariter atque infi-
 mul universam magnitudinem ejus ostendero. Si quis
 ergo Populum Romanum quasi hominem consideret,
 totamque ejus ætatem percenseat, ut cœperit, utque
 adoleverit, ut quasi ad quendam juventæ florem per-
 venerit, ut postea velut consenuerit; quatuor gradus
 processusque ejus inveniet. Prima ætas sub regibus
 fuit, prope ducentos quinquaginta per annos, quibus
 circum ipsam matrem suam cum finitimis luctatus est.
 Hæc erat ejus Infantia. Sequens à Bruto Collatinque

¹ usque ² latè ubique ³ fata ⁴ præcipua
 quæque operæ pretium sit cognoscere sigillatim.

consulibus in Appium Claudium, 5 Marcum Fulvium consules, ducentos quinquaginta annos patet; quibus Italiam subegit. Hoc fuit tempus viris armisque incitatissimum; ideo quis Adolescentiam dixerit. Dehinc ad Cæsarem Augustum ducenti anni, quibus totum orbem pacavit: 6 Hic jam ipsa Juventa imperii, & quasi quædam robusta maturitas. A Cæsare Augusto in seculum nostrum haud multò minus anni ducenti; quibus inertiam Cæsarum quasi consenuit atque decoxit; nisi quod sub Trajano principe movet lacertos, & præter spem omnium, senectus imperii, quasi redditâ juventute, revirescit.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. De Romulo primo Romanorum Rege.

Primus ille, & Urbis & Imperii conditor, Romulus fuit, Marte genitus & Rheâ Sylviâ. 1 Hoc de se sacerdos gravida confessa est: nec mox fama dubitavit, quum Amulii imperio abjectus in profluentem cum Remo fratre, non potuit extinguere. Siquidem & Tiberinus amnem repressit; & relictis catulis 2 lupa sequuta vagitum, 3 uber admovit infantibus, matremque se gessit. Sic repertos apud arborem, 4 regis pastor tulit in casam, atque educavit. Alba tunc erat Latio caput, Iuli opus; nam Lavinium patris Æneæ contempserat. Ab his Amulius jam bis 5 septimâ sobole regnabat, fratre pulso Numitore, cujus ex filiâ Romulus. Igitur statim primâ juventæ face, patruum Amulium ab arce deturbat, avum reponit: Ipse fluminis amator, & montium, apud quos erat educatus, mœnia novæ urbis agitabat. Gemini erant: uter auspicaretur, & regeret, 6 adhibuere piacula. Remus montem Aventinum, hic Palatinum occupat.

5 Quintum 6 Hæc 1 Hoc sese Vestæ sacerdos
 gravidatam confessa est 2 vagitum sequuta
 3 ubera 4 regii gregis pastor 5 septima soboles
 6 adhibere placuit Deo

Prior ille sex vultures, hic postea, sed duodecim videt. Sic victor augurio, urbem excitat, plenus spei, bellatricem fore: Ita illi assuetæ sanguine & prædâ aves pollicebantur. Ad tutelam novæ urbis sufficere vallum videbatur: cujus dum irridet angustias Remus, idque increpat saltu; dubium an jussu fratris, occisus est. Prima certe victima fuit, munitionemque urbis novæ, sanguine suo consecravit. Imaginem urbis magis quam urbem fecerat: incolæ deerant. Erat in proximo lucus; hunc Asylum facit: & statim mira vis hominum, Latini, Tuscique pastores; quidam etiam transmarini; Phryges qui sub Æneâ, Arcades qui sub Evandro duce influxerant. Ita ex variis quasi elementis congregavit corpus unum; populumque Romanum ipse fecit. Res erat unius ætatis; populus virorum. Itaque matrimonia à finitimis petita: quia non impetrabantur, manu capta sunt. Simulatis quippe ludis equestribus, virgines, quæ ad spectaculum venerant, præda fuere; 7 & hæc statim causa bellorum. Pulsi 8 fugatique Veientes. Cæninensium captum ac dirutum est oppidum. Spolia insuper opima de rege, Feretrio Jovi manibus suis rex reportavit. Sabinis præditæ portæ per virginem: nec dolo: sed puella pretium 9 rei, quæ gerebant in sinistris, petierat. Dubium clypeos, an armillas. Illi ut & fidem solverent, & ulciscerentur, clypeis obruere. Ita admissis intra moenia hostibus, atrox in ipso foro pugna, adeo ut Romulus Jovem oraret, *Ut sædam suorum fugam sisteret.* Hinc templum, & Stator Jupiter. Tandem sævientibus intervenire raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatius, sædusque percussus: secutaque res mira dictu, ut relictis sedibus suis novam in urbem hostes demigrarent, & cum generis suis avitas opes prodote sociarent. Auctis brevi viribus, hunc rex sapientissimus statum Reipublicæ imposuit: juvenus divisa per tribus, in equis & armis, 10 ad subita excubaret: Consilium Reipublicæ penes senes esset, qui

7 Et statim causa bellorum. 8 fugatique Cæninenses, captum 9 rem 10 ut ad

ex auctoritate *Patres*, ob ætatem *Senatus* vocabantur. His ita ordinatis, repente, quum concionem haberet, ante urbem apud Capreæ paludem, è conspectu ablatus est. Discerptum aliqui à senatu putant ob asperius ingenium: sed oborta tempestas solisque defectio, consecrationis speciem præbuere: cui mox Julius Proculus fidem fecit, visum à se Romulum affirmans, augustiore formâ quàm fuisset; mandare præterea, ut se pro numine acciperent: *Quirinum* in cælo ¹¹ vocari, placitum diis: ita gentium Roma potiretur.

CAP. II. *De Numâ Pompilio.*

Succedit Romulo Numa Pompilius; quem curibus Sabinis agentem, ultro petivere, ob inclitam viri religionem. Ille sacra, & cæremonias, omnemque cultum Deorum immortalium docuit: ille Pontifices, Augures, Salios, ¹ cæterosque per sacerdotia; annum quoque in duodecim menses, fastos dies, nefastosque descripsit. Ille Ancilia atque Palladium, secreta quædam imperii pignora; Janumque geminum, fidem pacis ac belli; in primis focum Vestæ virginibus colendum dedit; ut ad ² simulacrum cælestium fiderum, custos imperii flamma vigilaret. Hæc omnia quasi monitu deæ Egeriæ, quo magis barbari acciperent. Eò denique ferocem populum redegit, ut, quod vi & injuria occupaverat imperium, religione atque justitiâ gubernaret.

CAP. III. *De Tullo Hostilio.*

EXcipit Pompilium Numam Tullus Hostilius; cui in honorem virtutis regnum ultro datum. Hic omnem militarem disciplinam, artemque bellandi condidit. Itaque mirum in modum exercitâ juventute, provocare ausus Albanos, gravem & diu principem populum. Sed quum pari robore frequentibus præliis utrique comminuerentur, misso in compendium bello, Horatii, Curiatiiisque, tergeminis hinc atque inde fratribus, utriusque populi fata permixta sunt. Anceps, & pulchra

¹¹ placitum diis esse, ut gentium Roma potiretur

¹ Cæteraque Sacerdotia

² similitudinem

contentio, exituque ipso mirabilis. Tribus quippe illinc vulneratis, hinc duobus occisis, qui supererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut distraheret hostem, simulat fugam: singulosque prout sequi ¹ poterant, adortus, exuperat. Sic (rarum alias decus) unius manu parta victoria est; quam ille mox parricidio sceleravit. Flentem spolia circa se, sponsi quidem, sed hostis, sororem viderat. Hunc tam immaturum virginis amorem ultus est ferro. Citavere leges nefas, sed abstulit virtus parricidam; & facinus intra gloriam fuit. Nec diu in fide Albanus. Nam Fidenate bello missi in auxilium ex foedere, mediū inter duos expectavere fortunam. Sed rex callidus, ubi inclinare socios ad hostem videt, tollit animos, quasi ipse mandasset; spes inde nostris, metus hostibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaque hoste victo, ruptorem foederis Metium Fufetium, religatum inter duos currus, pernicipibus equis ² distrahit; Albamque ipsam, quamvis parentem, æmulam tamen, diruit, quum prius omnes opes urbis, ipsumque populum Romam transfulisset: prorsus ut consanguinea civitas non periisse, sed in suum corpus rediisse rursus videretur.

CAP. IV. *De Anco Marcio.*

ANcus deinde Marcius, nepos Pompili, pari ingenio. Hic igitur & mœnia muro amplexus est, & interfluentem Urbi Tiberinum ponte commisit: Ostiamque in ipso maris fluminisque confinio coloniam posuit; jam tum videlicet prælagiens animo, futurum, ut totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Urbis hospitio reciperentur.

CAP. V. *De Tarquinio Prisco.*

Tarquinius postea Priscus, quamvis transmarinae originis, regnum, ultro petens, accipit, ob industriam atque elegantiam: quippe qui, oriundus Corintho, Græcum ingenium Italicis artibus miscuisset. Hic & senatus majestatem numero ampliavit, & centuriis tribus auxit, quamvis Attius Navius numerum

¹ poterat² distraxit

augeri

augeri ¹prohibebat, vir summus augurio; quem rex in experimentum rogavit, *fierine posset quod ipse mente conceperat?* Ille rem expertus augurio; *posse*, respondit. *Atqui hoc*, inquit, *agitabam, an cotem illam secare novaculâ possem?* Augur, *Potes ergo*, inquit; & secuit. Inde Romanis sacer auguratus. Neque pace Tarquinius quam bello promptior. Duodecim namque Tusciæ populos frequentibus armis subegit. Inde fasces, trabeæ, curules, anuli, phaleræ, paludamenta, prætexta: inde, quòd aureo curru quatuor equis triumphatur; togæ pictæ, tunicæque palmatæ; omnia denique decora & insignia, quibus imperii dignitas eminet.

CAP. VI. *De Servio Tullio.*

Servius Tullius deinceps gubernacula Urbis invadit, nec obscuritas inhibuit, quamvis matre servâ creatum. Nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter educaverat: & clarum fore, visa circa caput flamma promiserat. Ergo inter Tarquinii mortem, annitente reginâ, substitutus in locum regis, quasi ad tempus, Regnum dolo partum sic egit industriè, ut jure adeptus videretur. Ab hoc populus Romanus relatus in censum, digestus in classes, ¹curiis atque collegiis distributus: summâque regis solertiâ ita est ordinata respublica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque discrimina in tabulas referrentur; ac ²sic maxima civitas minimæ domus diligentiam contineretur.

CAP. VII. *De Tarquinio Superbo.*

Postremus omnium fuit regum Tarquinius, cui cognomen *Superbo* ex moribus datum. Hic regnum avitum, quod à Servio tenebatur, rapere maluit, quàm expectare; immisissique in eum percussoribus, scelere partam potestatem non meliùs egit, quàm acquisierat. Nec abhorrebat moribus uxor Tullia, quæ, ut virum regem salutaret, super cruentum patrem, vecta carpento, consternatos equos egit. Sed ipse in Senatum cædibus, in omnes superbiâ, quæ crudeli-

¹ *prohiberet, summus augurio*¹ *Centuriis*² *sitate*

tate gravior est bonis, grassatus; quum sævitiam jam domi fatigasset tandem in hostes conversus est. Sic valida oppida in Latio capta sunt, Ardea, Oericulum, Gabii, Suevia Pometia. Tum quoque cruentus in suos, neque enim filium verberare dubitavit, ut simultanti transfugam, apud hostes hinc fides esset. Cui Gabiis, ut voluerat recepto, atque per nuncios consulenti *quid fieri vellet*; eminentia fortè papaverum capita virgulâ¹ excutens, quum per hoc interficiendos esse principes intelligi vellet, (quæ superbia!) sic respondit. Tamen de manubiis captarum urbium Templum erexit; quod quum inauguraretur, cedentibus cæteris Deis (mira rei dictu) restitère Juventas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum: siquidem firma omnia & æterna pollicebantur. Sed illud horrendum, quod molientibus ædem, in fundamentis humanum repertum est caput. Nec dubitavere cuncti, monstrum pulcherrimum, imperii sedem, caputque terrarum promittere. Tandiu superbiam regis Populus Romanus perpeffus est, donec aberat libido: hanc ex liberis ejus importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatissimæ feminae Lucretiæ stuprum intulisset, matrona dedecus ferro expiavit. Imperium tum regibus abrogatum.

CAP. VIII. *Anacephalæosis de septem regibus.*

HÆC est prima ætas Populi Romani, & quasi infantia, quam habuit sub regibus septem, quâdam fatorum industria, tam variis ingenio, ut reipublicæ ratio & utilitas postulabat. Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, ut invaderet regnum. Quid Numâ religiosius? ita res poposcit, ut ferox populus Deorum metu mitigaretur. Quid ille malitiæ artifex Tullus, bellatoribus viris quàm necessarius! ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut urbem coloniâ extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam vero Tarquinii ornamenta & insignia quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem? Actus à Servio census quid effecit, nisi ut ipsa se

¹ decussit

¹ nosceret

nosset

nosset Respublica? Postremo Superbi illius importuna dominatio nonnihil, ² immo vel plurimum profuit. Sic enim effectum est, ut agitatus injuriis populus, cupiditate libertatis incenderetur.

C A P. IX. *De mutatione Reipublicæ.*

Igitur Bruto Collatinoque ducibus, & auctoribus, quibus ultionem sui moriens matrona mandaverat, Populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiae decus, quodam quasi instinctu deorum concitatus, regem repente destituit, bona diripit, agrum Marti suo consecrat, imperium in eosdem libertatis suae vindices transfert, mutato tamen & jure, & nomine. Quippe ex perpetuo annum placuit, ex singulari duplex; ne potestas solitudine vel morâ corrumperetur: *Consulesque* appellavit pro regibus, ut consulere se civibus suis debere meminissent. Tantumque libertatis novae gaudium inceserat, ut vix mutati statûs fidem caperent; alterumque ex consulibus, tantum ob nomen & genus, regium, fascibus abrogatis, Urbe dimitterent. Itaque substitutus Valerius Publicola, ex summo studio annixus est ad augendam liberi populi majestatem. Nam & fasces ei pro concione submitit, & jus provocationis adversus ipsos dedit. Et ne specie arcis offenderet, æminentes aedes suas in plana submitit. Brutus verò favori civium, etiam domûs suae clade & parricidio velificatus est. Quippe quum studere revocandis in Urbem regibus liberos suos comperisset, protraxit in forum, & concione mediâ virgis cecidit & securi percussit: ut planè publicus parens in locum liberorum adoptâsse sibi populum videretur. Liber jam hinc populus Romanus, prima adversus externos arma pro libertate corripuit; mox pro finibus; deinde pro sociis, tum gloriâ & imperio, laceissentibus assiduè usquequaque finitimis: quippe ² cui patrii soli gleba nulla, sed statim hostile pomerium, mediisque inter Latium & Tuscos, quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem incurreret:

² immo plurimum prof. ¹ augendum ² quum
donec

donec quasi contagione quadam per singulos itum est, & proximis quibusque correptis, totam Italiam sub se redigeret.

CAP. X. *Bellum Etruscum cum Rege Porsenâ.*

PUlsis ex Urbe regibus, prima pro libertate arma corripuit. Nam Porsena, rex Etruscorum, ingentibus copiis aderat, & Tarquinius manu reducebat. Hunc tamen, quamvis & armis, & fame urgeret, occupatque Janiculo ipsis Urbis faucibus incubaret, sustinuit, repulit. Novissimè etiam tantâ admiratione perculit, ut superior ultro cum pæne victis amicitiae fœdera feriret. Tunc illa Romana prodigia atque miracula, Horatius, Mucius, Clœlia: ¹ quæ nisi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cccles, postquam hostes undique instantes solus submovere non poterat, ponte ² reciso transnatat Tiberim; nec arma dimittit. Mucius Scævola regem per insidias in castris ipsius aggreditur: sed ubi frustrato circa purpuratum ejus ictu tenetur, ardentibus focus injicit manum, terroremque geminat dolo. *Ut scias, inquit, quem virum effugeris, idem trecenti juravimus;* quum interim (immane dictu!) hic interritus, ille trepidaret, tanquam manus regis arderet. Sic quidem viri; sed ³ ne quis sexus à laude cessaret, ecce & virginum virtus. Una ex obsidibus regi data, elapsa custodiam, Clœlia, per patrium flumen equitabat. Et rex quidem, tot tantisque virtutum territus monstis, *valere, liberosque esse* jussit. Tarquinius tamdiu dimicaverunt, donec Aruntem, filium regis, manu suâ Brutus occidit, superque ipsum mutuo vulnere expiravit; plane quasi adulterum ad inferos usque ⁴ sequeretur.

CAP. XI. *Bellum Latinum.*

LAtini quoque Tarquinius asserebant, æmulatione & invidiâ: ut populus, qui foris dominabatur, saltem domi serviret. Igitur omne Latium, Ma-

¹ qui ² rescisso ³ nequid his ⁴ insequeretur
milio

milio Tusculano duce, quasi in regis ultionem, tol-
 lit animos. Apud ¹ Regilli lacum dimicatur, diu
 Marte vario, donec Posthumius ipse dictator signum
 in hostes jaculatus est (novum & insigne commen-
 tum) uti peteretur ² cursu. Cossus equitum magis-
 ter exuere frenos imperavit (& hoc novum) quò a-
 criùs incurrerent. Ea ³ denique atrocitas fuit præ-
 lii, ut interfuisse spectaculo deos fama tradiderit;
 duos in candidis equis, Castorem atque Pollucem,
 nemo dubitavit. Itaque & Imperator veneratus est,
 pactisque victoriam templa promisit; & reddidit,
 planè quasi ⁴ stipendium commilitonibus deis. Hac-
 tenus pro libertate; mox de finibus cum eisdem La-
 tinis assiduè & sine intermissione pugnatum est. Sora
 (quis credat?) & Algidum terrori fuerunt, Satricum
 atque Corniculum provinciæ. De Verulis & Bovillis
 pudet; sed triumphavimus. Tibur nunc suburbanum,
 & æstivæ Præneste deliciæ, nuncupatis in Capitolio
 votis petebantur. Idem tunc Fæsulæ, quod Carræ
 nuper: idem nemus Aricinum, quod Hertynius sal-
 tus: Fregellæ, quod Geforiacum: Tiberis, quod Eu-
 phrates. Coriolos quoque, proh pudor! victos, adeo
 gloriæ fuisse, ut captum oppidum Caius Marcius
 Coriolanus, quasi Numantiam aut Africam, nomini
 induerit. Extant & parta de Antio spolia, quæ Mæ-
 nius in suggestu fori, captâ hostium classe, suffixit;
 si tamen illa classis; nam sex fuere rostratæ. Sed
 hic numerus illis initiis navale bellum fuit. Per-
 vicacissimi tamen Latinorum Æqui & Volsci fu-
 ère, & cotidiani, ut ita dixerim, hostes. Sed hos
 præcipuè Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab a-
 ratro; qui obsessa, ac pænè jam capta, Marci Mi-
 nucii consulis castra, egregiâ virtute servavit. Me-
 dium erat fortè tempus sementis, quum patritium vi-
 rum innixum aratro suo, liCTOR in ipso opere depre-
 hendit. Inde in aciem profectus, ne quid à rustici
 operis imitatione cessaret, victos more pecudum sub
 jugum misit. Sic expeditione finitâ, rediit ad boves

¹ Regillum ² incursum ³ demum ⁴ Commilitoni-
 bus stipendium

rursus

rurfus triumphalis agricola. Fidem numinum! quâ velocitate? intra quindecim dies cœptum, peractumque bellum: prorsus ut festinâsse dictator ad relictum opus videretur.

CAP. XII. *Bellum cum Etruscis, Faliscis, & Fidenatibus.*

A Sfidui verò, & anniversarii hostes ab Etruriâ¹ Veientes; adeo ut extraordinariam manum adversus eos promiserit, privatumque gesserit bellum gens una Fabiorum. Satis superque idonea clades. Cæsi apud Cremeram trecenti, patricius exercitus; & scelera-
to signata nomine, quæ proficiscentes in prælium porta dimisit. Sed ea clades ingentibus expiata victoriis, postquam per alios atque alios duces robustissima capta sunt oppida; vario quidem eventu. Falisci se sponte dediderunt. Cremati suo igne Fidenates. Rapti funditus deletique Veientes. Falisci quum obsiderentur, mira visa est fides Imperatoris, nec immeritò; quod ludi-magistrum, urbis proditorem, cum iis quos² duxerat pueris, vinctum sibi ultro emisisset. Eam namque vir sanctus, & sapiens, veram sciebat victoriam, quæ salvâ fide, & integrâ dignitate pararetur. Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum facibus armatæ, & discoloribus, serpentum in modum, vittis, funali more processerant; sed habitus ille feralis, everfionis cimen fuit. Veientium quanta res fuerit, indicat decennis obsidio. Tunc primum hiematum sub pellibus; taxata stipendio hiberna; adactus miles suâ sponte jurejurando, *nisi capta urbe* ³ *remearet*. Spolia de Larte Tolumnio rege ad Feretrium reportata. Denique non scalis, nec irruptione, sed cuniculo, & subterraneis dolis peractum urbis excidium. Ea denique visa est prædæ magnitudo, cujus decimæ Apollini Pythio mitterentur: universusque populus Romanus ad direptionem urbis⁴ vocaretur. Hoc tunc⁵ Veii fuere: nunc fuisse quis meminit? quæ reliquæ? quodve vestigium? Laborat annalium fides, ut Veios fuisse credamus.

¹ *fuere Veientes*

² *eduxerat*

³ *non remeare*

⁴ *convocaretur.*

⁵ *Veientes*

CAP. XIII. *Bellum Gallicum.*

¹ **H**IC sive invidiâ deûm, sive fato, rapidissimus procurrentis imperii cursus, parumper Gallorum Senonum incursione supprimitur. Quod tempus populo Romano nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutum experimentis speciosius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, scire volentibus immortalibus diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens naturâ ferox, moribus incondita, ad hoc ipsâ corporum mole, perinde armis ingentibus, ² adeo omni genere terribilis fuit, ut planè nata ad hominum interitum, urbium stragem, videretur. Hi quondam ab ultimis terrarum oris, & ingente omnia Oceano, ingenti agmine profecti, quum jam media vastassent, positis inter Alpes & Padum sedibus, ne his quidem contenti, per Italiam vagabantur. Tum Clusum obsidebant. Pro sociis ac fœderatis Romanus intervênit, missi ex more legati. Sed quid ius apud barbaros? ferocius agunt, ⁴ inde certamen. Conversis igitur à Clusio, Romanque venientibus, ad Alliam flumen cum exercitu Fabius Consul occurrit. Non ⁵ temerè fœdior clades. Itaque hunc diem fastus Roma damnavit. Fuso exercitu jam mœnibus Urbis appropinquabant. Erant nulla præsidia. Tum igitur, aut nunquam aliàs apparuit vera illa Romana virtus. ⁶ Jam primum majores natu, amplissimis usi honoribus, in forum coeunt; ibi devovente pontifice, diis se manibus consecrant: statimque in suas quisque ædes regressi, sicut in trabais erant, & amplissimo cultu, in curulibus sellis sese posuerunt: ut quum venisset hostis, in suâ dignitate morerentur. Pontifices & Flamines, quicquid ⁷ religiosissimi in templis erat, partim in dolis defossa terræ recondunt, partim imposita plaustris secum ⁸ avehunt. Virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientia sacra comitantur. Tamen excepisse fugientes unus è plebe fertur Lucius ⁹ Albinus; qui,

¹ Hinc² adeoque³ populus Rom.⁴ movent & exinde certamen⁵ Cremeræ⁶ Quam-primum ⁷ religiosissimum⁸ auferunt⁹ Albinus

d po-

depositis uxore & liberis virgines in plaustrum recepit : adeo tum quoque in ultimis, religio publica privatis affectibus antecellebat. Juventus verò quam satis constat vix mille hominum fuisse, duce Manlio, arcem Capitolini montis insedit, obtestata ipsum quasi præsentem Jovem, *ut quemadmodum ipsi ad defendendum templum ejus concurrissent, ita ille virtutem eorum numine suo tueretur.* Aderant interim Galli, apertamque Urbem, primo trepidi, nequis subesset dolus, mox ubi solitudinem vident, pari clamore & impetu invadunt : patentes passim domos adeunt ; ¹⁰ ubi sedentes in curulibus suis prætextatos senes, velut Deos geniosque ¹¹ venerati, mox eosdem, postquam esse homines liquebat, ¹² alioqui nihil respondere ~~de~~ nantes, pari vecordiâ mactant, facisque tectis injiciunt ; & totam Urbem igne, ferro, manibus ¹³ exæquant. Sex mensibus barbari (quis crederet ?) circa montem unum pependerunt, nec diebus modo, sed noctibus quoque omnia experti : quum tandem Manlius nocte subeuntes, clangore anseris excitatus, à summâ rupe dejecit : & ut spem hostibus demeret, quanquam in summâ fame, tamen ad speciem fiducia, panes ab arce jaculatus est. Et statò qucdam die per medias hostium custodias, Fabium pontificem ab arce demisit ; qui solemne sacrum in Quirinali monte conficeret. Atque ille per media hostium tela incolumis religionis auxilio rediit ; *propitiosque deos renunciavit.* Novissimè, quum jam obsidio sua barbaros fatigasset, mille pondo auri recessum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, quum ad iniqua pondera addito adhuc gladio, superbè, *væ victis* increparent, subito aggressus à tergo Camillus adeo cecidit, ut omnia incendiolorum vestigia Galliçi sanguinis inundatione, deleteret. Agere gratias diis immortalibus ipso tantæ cladis nomine libet. Pastorum casus ignis ille, & flamma paupertatem Romuli, abscondit. Incendium illud quid egit aliud, nisi ut destinata hominum ac deorum domicilio civitas, non deleta, non obruta, sed

¹⁰ ibi
exæquant

¹¹ venerari

¹² alioqui

¹³ solo

expiata potius, & lustrata videatur? Igitur post assertam à Manlio, restitutam à Camillo Urbem, acrius etiam vehementiusque in finitimos resurrexit. Ac primum omnium illam ipsam Gallicam gentem non contentus mœnibus expulisse, quum per Italiam naufragia sua latius traheret, sic persequutus est duce Camillo, ut hodie nulla Senonum vestigia supersint. Semel apud Anienem trucidati, quum singulari certamine Manlius aureum torquem barbaro inter spolia detraxit: inde Torqueti. Iterum ¹⁴ Pontino agro, quum in simili pugna Lucius Valerius, ¹⁵ infidente galeæ sacra alite adjutus, retulit spolia: & inde Corvini. Tandem post aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruriâ ad lacum Vadimonis Dolabella delet; ne quis extaret in eâ gente, qui incensam à se Romam urbem gloriaretur.

C A P. XIV.

Conversus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure consulibus, semper quidem æmulatione imperii infestos, tum verò contemptu Urbis incensæ: quum *jus civitatis, partem imperii ac* ¹ *magistratum* poscerent, atque jam amplius quàm congredi auderent: quo tempore quis celsisse hostem mirabitur? quum alter consulum filium suum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem, occiderit; quasi plus in imperio esset, quàm in victoriâ: alter quasi monitum deorum, capite velato, primam ante aciem diis manibus se devoverit: ut in confertissima se hostium tela jaculatus, novam ad victoriam iter, sanguinis sui semitâ, aperiret.

C A P. XV. *Bellum Sabinum.*

A Latinis aggressus est gentem Sabinorum, qui immemores ¹ factæ sub Tito Tatius affinitatis, quodam contagio belli se Latinis adjunxerant. Sed Curio Dentato consule, omnem eum tractum, quâ Nar ²

¹⁴ Pontino ¹⁵ insequente Gallo ¹ Caput
magistratum poscere, (quanto amplius quam congredi?)
¹ pactæ ² ambit Heins. abit

LIBER I.

amnis, fontesque Velini, Hadriatico tenus mari, ne ferroque vastavit. Quâ victoriâ, tantum hominum tantum agrorum redactum in potestatem, ut, in utroque plus esset, nec ipse posset æstimare, qui vicerat.

CAP. XVI. *Bellum Samniticum.*

PRecibus deinde Campaniæ motus, non pro se, sed, quod est speciosius, pro sociis, Samnites invadit. Erat fœdus cum utrisque percussum; sed hoc Campani sanctius, & prius, omnium suorum deditio fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Omnium non modò Italiâ, sed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga est. Nihil mollius cœlo. Denique his floribus vernalis. Nihil uberius solo. Ideo Liberi Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari. Hic illi nobiles portus, Caieta, Misenus & tepentes fontibus Bajæ: Lucrinus & Avernus, quædam maris otia. Hic amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Ætnæi ignis imitator. Urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipsa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam, Carthaginemque numerata. Pro hac urbe, ¹ his regionibus populus Romanus Samnites invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis atque argenteis ornatam armis, & discolori veste usque ad ambitum; si ² fallaciam, saltibus fere & montium fraude grassantem; si rabiem ac furorem, sacratis legibus, humanisque hostiis in exitium Urbis agitatam; si pertinaciam, sexies rupto fœdere, cladi- busque ipsis animosiores. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos, ita subegit, ac domuit, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodiè Samnium in ipsâ Samnio requiratur: nec facile appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maximè tamen nota & illustris ex hac gente clades, apud Caudinas ³ furculas, Veturio Posthumioque Consulibus, accepta est. Clauso enim per insidias intra eum saltum exercitu, unde non posset evadere, stu-

¹ iis

² insidiarum fallaciam

³ furcas

expiata potius, & lustrata videatur? Igitur post assertam à Manlio, restitutam à Camillo Urbem, acrius etiam vehementiusque in finitimos resurrexit. Ac primum omnium illam ipsam Gallicam gentem non contentus mœnibus expulisse, quum per Italiam naufragia sua latius traheret, sic persequutus est duce Camillo, ut hodie nulla Senonum vestigia supersint. Semel apud Anienem trucidati, quum singulari certamine Manlius aureum torquem barbaro inter spolia detraxit: inde Torqueti. Iterum ¹⁴ Pomptino agro, quum in simili pugna Lucius Valerius, ¹⁵ insidente galeæ sacra alite adjutus, retulit spolia: & inde Corvini. Tandem post aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruriâ ad lacum Vadimonis Dolabella delevit; ne quis extaret in eâ gente, qui incensam à se Romam urbem gloriaretur.

CAP. XIV.

CONversus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure consulibus, semper quidem æmulatione imperiû infestos, tum verò contemptu Urbis incensæ: quum *jus civitatis*, *partem imperii* ac ¹ *magistratuum* poscerent, atque jam amplius quàm cœgredi auderent: quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? quum alter consulum filium suum, quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem, occiderit; quasi plus in imperio esset, quàm in victoriâ: alter quasi monitû deorum, capite velato, primam ante aciem diis manibus se devoverit: ut in confertissima se hostium tela jaculatus, novam ad victoriam iter, sanguinis sui semitâ, aperiret.

CAP. XV. *Bellum Sabinum.*

ALatinis aggressus est gentem Sabinorum, qui immemores ¹ factæ sub Tito Tatius affinitatis, quodam contagio belli se Latinis adjunxerant. Sed Curio Dentato consule, omnem eum tractum, quâ Nar ²

¹⁴ Pontino ¹⁵ insequente Gallo ¹ Caput
magistratuum poscere, (quanto amplius quam cœgredi?)
¹ factæ ² ambit Heins. abit

amnis, fontesque Velini, Hadriatico tenus mari, igne ferroque vastavit. Quâ victoriâ, tantum hominum, tantum agrorum redactum in potestatem, ut, in utro plus esset, nec ipse posset æstimare, qui vicerat.

CAP. XVI. *Bellum Samniticum.*

PRecibus deinde Campaniæ motus, non pro se, sed, quod est speciosius, pro sociis, Samnites invadit. Erat fœdus cum utrisque percussum; sed hæc Campani sanctiùs, & priùs, omnium suorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum tanquam sibi gessit. Omnium non modò Italiâ, sed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ plaga est. Nihil mollius cœlo. Denique bis floribus vernat. Nihil uberius solo. Ideo Liberi Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari. Hîc illi nobiles portus, Cæjeta, Misenus & tepentes fontibus Bajæ: Lucrinus & Avernus, quædam maris otia. Hîc amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Ætnæi ignis imitator. Urbes ad mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipsa caput urbium Capua, quondam inter tres maximas, Romam, Carthaginemque numerata. Pro hac urbe, ¹ his regionibus populus Romanus Samnites invasit, gentem, si opulentiam quæris, aureis atque argenteis ornatam armis, & discolori veste usque ad ambitum; si ² fallaciam, saltibus fere & montium fraude grassantem; si rabiem ac furorem, sacratissimis legibus, humanisque hostiis in exitium Urbis agitatam; si pertinaciam, sexies rupto fœdere, cladi- busque ipsis animosiores. Hos tamen quinquaginta annis per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos, ita subegit, ac domuit, ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodiè Samnium in ipsâ Samnio requiratur: nec facile appareat materia quatuor & viginti triumphorum. Maximè tamen nota & illustris ex hac gente clades, apud Caudinas ³ furculas, Veturio Posthumioque Consulibus, accepta est. Clauso enim per insidias intra eum saltum exercitu, unde non posset evadere, stu-

¹ iis² insidiarum fallaciam³ furcas

pens occasione tantâ dux hostium Pontius, Herennium patrem consuluit, & ille, *mitteret omnes, vel occideret*, sapienter, ut senior, suaserat. Hic armis exutos mittere sub jugum maluit, ut nec amici forent beneficio, & post flagitium hostes magis. Itaque & consules statim magnificè voluntariâ deditione turpitudinem fœderis dirimunt, & ultionem flagitans miles, Papirio duce, (horribile dictu) strictis ensibus per ipsam viam ante pugnam ⁴ fuit: & *in congressu omnium arsisse omnium oculos*, hostis auctor fuit; nec prius finis cædibus datus, quàm jugum & hostibus & duci capto, reposuerunt.

C A P. XVII. *Bellum Etruscum, Samniticum, &c.*

HActenus ¹ populus Romanus cum singulis gentium: mox acervatim: tamen sic quæque par omnibus ². Etruscorum duodecim populi, Umbri in id tempus intacti, antiquissimus Italiæ populus, Samnitium reliqui, in excidium Romani nominis repente conjurant. Erat terror ingens tot simul tantorumque populorum. ³ Latè per Etruriam infesta quatuor agminum signa volitabant. Ciminus interim saltus in medio, ante invius, planè quasi Caledonius, vel Hercynius, adeo tunc terrori erat, ut senatus consuli denunciaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem. Quin fratre præmissis ⁴ explorat accessus. Ille per noctem pastorio habitu speculatus ⁵ omnia refert. Tum iter. Sic Fabius Maximus periculofissimum bellum sine periculo explicavit. Nam subito inconditos atque palantes aggressus est, captisque superioribus jugis, in subiectos suo jure detonuit. Ea namque species fuit illius belli, quasi in terrigenas è cælo ac nubibus tela ⁶ mitterentur. Nec incruenta tamen illa victoria. Nam oppressus in sinu vallis alter consulum Decius, more patrio devotum diis manibus obtulit caput: sollennemque familiæ suæ consecrationem in victoriæ pretium redegit.

⁴ furit ¹ populo Romano bellum ² fuit ³ A latere Etruria infesta ⁴ exploraret ⁵ omnia, iter refert tutum ⁶ jacerentur

CAP. XVIII. *Bellum Tarentinum, & cum Pyrrho Regis.*

Sequitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo & nomine; sed victoriâ multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque Lucanos, & caput belli, Tarentinos, id est, totam Italiam, & cum istis omnibus Pyrrhum, clarissimum Græciæ regem, unâ veluti ruinâ pariter involvit: ut eodem tempore & Italiam consummaret, & transmarinos triumphos auspicaretur. Tarentus, Lacedæmoniorum opus, Calabriae quondam, & Apuliae, totiusque Lucaniae caput, ¹ cum magnitudine & muris, portuque nobilis, tum mirabilis situ; quippe in ipsis Hadriatici maris faucibus posita, in omnes terras, Histriam, Illyricum, Epirum, Achaïam, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui, ad prospectum maris positum, majus theatrum; quod quidem causa miseræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos fortè celebrabant, quum adremigantem littori Romanam classem inde vident, atque hostem rati, emicant; sine discrimine insultant. *Qui enim, aut unde Romani?* Nec satis. Aderat sine mora querelam ferens legatio. Hanc quoque fœdè per obscœnam turpemque dictu contumeliam violant. Hinc bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque vehementior Pyrrhus; qui semigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus civitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Thessaliae, Macedoniae incognitisque in id tempus elephantis, mari, terrâ, viris, equis, armis, addito insuper ferarum terrore, veniebat. Apud Heraclæam, & fluvium Syrim, ² Lævino consule, prima pugna; quæ tam atrox fuit, ut Ferentanae turmae præfectus Obsidius, inVectus in regem, turbaverit, cogeritque projectis insignibus prælio excedere. Actum erat, nisi elephantibus ³ conversi in spectaculum belli procurrissent; quorum cum magnitudine, tum deformitate, & novo odore simul ac stridore consternati equi, quum incognitas sibi belluas amplius quam erant, suspicarentur, fugam stragemque late dederunt.

¹ tum ² Lævino ³ converso in spectaculum bello

In Apulia deinde apud Asculum meliùs dimicatum est? Curio, Fabricioque consulibus : jam quippe belluarum terror exoleverat, & Caius Minucius, quartæ legionis hastatus, unius proboscide abscissâ, mori posse belluas ostenderat. Itaque & in ipsas pila 4 congesta sunt, & in turres vibratæ faces tota hostium agmina ardentibus ruinis operuere : nec ante cladi finis fuit, quàm nox dirimeret ; postremusque fugientium ipse rex à satellitibus humero saucius in armis suis refertur. In 5 Lucania suprema pugna sub Arusinis, quos vocant, campis, ducibus iisdem : Sed tunc tota victoria. Exitum, quem datura virtus fuit, casus dedit. Nam productis in primam aciem rursus elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus avertit : qui quum per stragem suorum 6 recurrens, stridore quereretur, mater agnovit, & quasi 7 vindicaret, exiluit ; tum omnia circa quasi hostilia gravi timore permiscuit ; ac sic eadem feræ, quæ primam victoriam abstulerant, secundam parem fecerant, tertiam sine controversiâ tradidere. Nec verò tantum armis, & in campis, sed consiliisque & domi intra Urbem cum rege Pyrrho dimicatum est. Quippe post primam victoriam rex callidus, intellectâ virtute Romanâ, statim desperavit armis : seque ad dolos contulit. Nam interemptos cremavit : captivosque indulgenter habuit, & sine pretio restituit, missisque deinde legatis in Urbem, 8 omni modo annixus est, ut 9 in amicitiam reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi, omnem in partem Romana virtus tum se adprobavit ; nec alia magis, quàm Tarentina victoria ostendit populi Romani fortitudinem, senatûs sapientiam, ducum magnanimitatem. 10 Qui enim illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prælio obtritos accepimus? omnium vulnera in pectore ; quidam hostibus suis immortui ; omnium in manibus enses ; & relictæ in vultibus

4 Conjecta 5 Lucaniæ suprema pugna sub Arusinis quos vocant campis. Sed tunc totam victoriam, quam datura, &c. 6 procurrens 7 vindicatura 8 annisus 9 factò fœdere, in amicitiam, &c. 10 Qui nam illi, &c.

minæ: & in ipsâ morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus miratus est, ut diceret: ¹¹ *Quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me Rege Romanis? Quæ autem eorum, qui superfuere, in reparando exercitu festinatio?* Cùm Pyrrhus ¹² idem, *O me, inquit, planè Herculis sydere procreatum, cui, quasi ab angue Lernæo, tot cæsa hostium capita de sanguine suo renascuntur.* ¹³ Qui autem ille senatus fuit? quum, perorante Appio Cæco, pulsi cum muneribus suis ab Urbe legati, interroganti regi suo, quid de hostium sede sentirent, *Urbem templum sibi visam, senatum regum confessum esse, confiterentur.* Qui porro ipsi duces, vel in castris? ¹⁴ quod in dicum, venale caput regis ¹⁵ offerentem, Curius remisit: Fabricius oblatam sibi à rege imperii partem repudiavit: *Vel in pace?* quum Curius fictilia sua Samnitico præferret auro: Fabricius decem pondo argenti circa Rufinum consularem virum, quasi luxuriam, censoriâ gravitate damnaret. Quis ergo miretur his moribus, ¹⁶ virtute militum, victorem populum Romanum fuisse? unque bello Tarentino, intra quadriennium, maximam partem Italiæ, fortissimas gentes, opulentissimas urbes, uberrimasque regiones in ditio- nem rede- gisse? At quid adeo fidem superet, quam si principia belli cum exitu conferantur? Victor primo prælio Pyrrhus, totâ tremante ¹⁷ Campaniâ, Lirim, Fregellasque populatus, prope captam Urbem à Prænestinâ arce prospexit: & à vicesimo lapide, oculis trepidæ civitatis, fumo ac pulvere implevit. Eodem postea bis exuto castris, bis saucio, & in Græciam suam trans mare ac terras fugato, pax & quies; & tanta de opulentissimis tot gentibus spolia, ut victoriam suam Roma non caperet. Nec enim temerè ¹⁸ alius pulchrior in Urbem, aut speciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nihil nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma, vidisses: tum si captivos aspiceres; Molossi,

¹¹ O quàm ¹² Video me, inquit, &c. ¹³ Quis
¹⁴ quum ¹⁵ Pyrrhi offerentem ¹⁶ hâc virtute
¹⁷ Italiâ, Campaniam, &c. ¹⁸ ullus

Theſſali, Macedones, Bruttius, Apulus, atque Lucanus: ſi ¹⁹ pompam, aurum, purpura, ſigna tabulæ, Tarentinæque deliciæ. Sed nihil libentiùs Populus Romanus aſpexit, quàm illas quas timuerat, cum turribus ſuis belluas; quæ non ſine ſenſu captivitatis, ſummiſſis cervicibus victores equos ſequebantur.

CAP. XIX. *Bellum Picenum.*

OMnis mox Italia pacem habuit. Qui enim poſt Tarentum auderent? niſi quod ultro perſequi ſocios hoſtium placuit. Domiti ergo Picentes, & caput gentis Aſculum; Sempronio duce; qui tremente inter prælium campo, Tellurem deam, promiſſâ æde, placavit.

CAP. XX. *Bellum Sallentinum.*

SAllentini Picentibus additi, caputque regionis Brundisium ¹ inclyto portu, Marco Atilio duce. Et in hoc certamine victoriæ prætium templum ſibi paſtoria Pales ultro popoſcit.

CAP. XXI. *Bellum ¹ Volsinense.*

²**P**oſtremi Italicorum in fide manſere Volsini, opulentiffimi Etruſcorum, implorantes opem adverſus ſervos quondam ſuos: qui libertatem à dominis datam, in ipſos ³ erexerant; tranſlatâque in ſe republicâ, dominabantur. Sed hi quæque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.

CAP. XXII. *De Seditionibus.*

HÆC eſt ſecunda ætas populi Romani, & quaſi Adoleſcentia; quâ maximè viruit & quidam flore virtutis exarſit, ac ¹ ferbuit. Ita, quæ ² inerat quædam adhuc ex paſtoribus feritas, quiddam ſpirabat indomitum. Inde eſt, quòd exercitus Poſthumium Imperatorem, inſciantem, quas promiſerat prædas, factâ in caſtris ſeditione, lapidavit: quòd ſub Appio Claudio noluit vincere hoſtem, quum poſſet: quòd duce

¹⁹ pompas ¹ cum ¹ Volsinienſe ² Poſtremò Italicorum in fidem venire Volsinii ³ exercebant ¹ efferbuit ² inerat adhuc, &c.

Volerone, detrectantibus plerisque militiam, fracti consulis fasces ; inde, quod clarissimos principes, quum adversarentur voluntati suæ, exultatione multavit ; ut Coriolanum, colere agros jubentem : nec minùs ille ferociter injuriam armis vindicasset, nisi quod jam inferentem signa filium, mater Veturia lacrimis suis exarmavit ; Ut ipsum Camillum, quod iniquè inter plebem & exercitum divisisse Veientem prædam videretur. Sed hic ³ melior in captâ Urbe consenuit ; & mox supplices de hoste Gallo vindicavit. Cum Senatu quæque vehementiùs æquo bonæque certatum est ; adeo, ut relictis sedibus solitudinem & interitum patriæ suæ minaretur.

CAP. XXIII.

PRima discordia ob impotentiam sæeneratorum ; quibus in terga quæque serviliter sævientibus in Sacrum montem plebs armata secessit ; ægreque, nec nisi Tribunos impetrasset, Menenii Agrippæ, facundi & sapientis viri auctoritate, revocata est. Extat orationis antiquæ satis efficax ad concordiam fabula, quâ *dissedisse inter se quondam humanos, dixit, artus, quod, omnibus opere fungentibus, solus venter immunis ageret, deinde moribundos à sejunctione rediisse in gratiam, quando sensissent, quod ejus opera redactis in sanguinem cibus irrigarentur.*

CAP. XXIV.

SECUNDAM in Urbe mediâ decemviratûs libido conflagavit. Allatas à Græcia leges, decem principes lecti, jubente populo, conscripserant : ordinataque in duodecim tabulis tota justitia ; quum tamen traditos fasces regio quodam furore retinebant. Ante cæteros Appius eò insolentiæ elatus est, ut ingenuam virginem stupro destinaret, oblitus & Lucretiæ, & regum, & juris quod ipse composuerat. Itaque quum oppressam judicio filiam trahi in servitutem videret Virginus pater ; nihil cunctatus in medio foro manu suâ interfecit ; admotisque signis commilitonum, totam eam

3 melior obsessis in captâ urbe consuluit

domi-

dominationem obsessam armis, in carcerem & catenas ab Aventino monte detraxit.

CAP. XXV.

Tertiam seditionem excitavit matrimoniorum dignitas; ut ¹ plebes cum patriciis jungerentur: qui tumultus in monte Janiculo, duce Canuleio Tribuno plebis, exarsit.

CAP. XXVI.

Quartam honorum cupido, ut plebei quoque magistratus crearentur. Fabius Ambustus, duarum pater, alteram Sulpicio patricii sanguinis dederat, alteram plebeio Stoloni. ¹ Quæ quædam tempore, quod lictoriæ virgæ sonum ignotum penatibus suis expaverat, à sorore satis insolenter irrita, injuriam non tulit. Itaque nactus tribunatum ², honorum & magistratuum consortium, quamvis invito senatui extorsit. Verum in his ipsis seditionibus, principem populum non immerito suspexeris. Siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora & insignia vindicavit; interque hæc omnia, nullius acrior custos, quam libertatis fuit; nullaque in pretium ejus potuit largitione corrumpi; quum ut in magno, & in dies majore populo, interim perniciosi cives ³ existerent. Spurium Cassium, agrariâ lege; ⁴ Mælium, largitione suspectum regiæ dominationis, præfenti morte multavit. Ac de ⁵ Spurio quidem supplicium pater ipsius sumpsit. Hunc Quinctii dictatoris imperio in medio foro magister equitum Servilius Ahala confodit. Manlium verò Capitolii vindicem, quia plerosque debitorum liberaverat, altius se & incivilius efferentem, ab illâ, quam defenderat, arce dejecit. Talis domi ac foris; talis pace belloque Populus Romanus, fretum illud Adolescentiæ, id est, secundam imperii ætatem habuit; in quâ totam, inter Alpes fretumque, Italiam armis subegit.

¹ plebei ¹ Hæc ² tribunatum maritus, honorum, &c. ³ existerent. Cassium, &c. ⁴ Spurium ⁵ Cassio

LIBER II.

CAP. I. *Proœmium.*

Domitâ subactâque Italiâ, Populus Romanus prope quingentesimum annum agens, quum bonâ fide adolevisset; si quod est robur, si qua juvenus; tum ille verè robustus, & juvenis, & par orbi terrarum esse cœpit. ¹ Ita, (mirum, & incredibile dictu) qui prope quingentis annis domi luctatus est (adeo difficile fuerat dare Italiæ caput) his ducentis annis, quâ sequuntur, Africam, Europam, totum denique orbem terrarum bellis victoriisque peragravit.

CAP. II. *Primum Bellum Punicum.*

Igitur victor Italiæ Populus, quum à terrâ fretum usque venisset, more ignis, qui obvias populus incendio silvas, interveniente flumine abrumpitur, paulisper substitit. Mox quum videret opulentissimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ suæ abscissam ² ac revulsam; adeo cupiditate ejus exarsit, ut quatenus ³ mare nec mole jungi nec pontibus posset, armis belloque jungenda, & ad continentem suum revocanda bello videretur. ⁴ Et eccè, ultrò ipsis viam pandentibus fatis, nec occasio defuit; quum, de Pœnorum impotentiâ, fœderata Siciliæ civitas Messana quereretur. Affectabat ⁵ autem ut Romanus, ita Pœnus, Siciliam; et eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus, imperium orbis ⁶ cogitabat. Igitur specie quidem socios juvandi, re autem sollicitante prædâ; quanquam territaret novitas rei, (tanta in virtute fiducia est) ille rudis, ille pastorius populus, verèque terrester, ostendit nihil interesse virtutis, equis an navibus, terrâ an mari dimicaretur; Appio Claudio consule, primùm fretum ingressus est, fabulosis infame monstris, æstuque violentum: sed adeo non est exterritus, ut illam ipsam ⁷ ruentis æstus violentiam pro munere amplecteretur; statimque ac sine morâ Hieronem, Syracusarum regem, tantâ celerita-

¹ Itaque ² & quasi ³ nec mari injectâ mole
⁴ sed ⁵ enim ⁶ agitabat ⁷ furentis

te vicit, ut ille, ipse se prius victum, quàm hostem videret, fateretur. Duilio Cornelioque consulibus, etiam mari congredi ausus est. Cum quidem velocitas classis comparatæ, victoriæ auspiciū fuit. Intra enim sexagesimum diem quam cæsa silva fuerat, centum sexaginta navium classis in anchoris stetit; ut non arte factæ, sed quodam munere deorum conversæ in naves, atque mutatæ arbores viderentur. Prælii verò forma mirabilis; quum illas celeres volucresque hostium naves, hæ graves tardæque comprehenderent. Longè illis nauticæ artes, 7 detorquere remos, & ludificare fugâ rostra. Injectæ enim ferreæ manus, machinæque aliæ, ante certamen multum ab hoste derisæ, coactique hostes quasi in solido decernere. Victor ergo apud Liparas, mersâ & fugatâ hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. Cujus quid gaudium fuit? quum Duilius Imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitâ mortem, ubi a cænâ rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibiajussit, quasi quotidie triumpharet. Præ tantâ hujus victoriâ leve prælii damnum fuit, alter consulum interceptus Asina Cornelius; qui simulato colloquio evocatus, atque ita oppressus fuit; perfidiæ Punicæ documentum. Calatino dictatore, fere omnia præsidia Pœnorum, Agrigento, Drepanis, Panormo, Eryce, Lilybæo detraxit. Trepidatum est semel circa Camerinensium saltum: sed eximiâ virtute Calpurnii Flam-mæ, tribuni militum, evasimus, qui lectâ trecentorum manu, infestum & infessum ab hostibus tumultum occupavit, adeoque moratus hostem, dum exercitus omnis evaderet: ac sic pulcherrimo exitu, Thermopylarum & Leonidæ famam adæquavit: hoc illustrior noster, quod expeditioni 8 tantæ superstit & supervixit, licet nihil scripserit sanguine. Lucio Cornelio Scipione, quum jam Sicilia suburbana esset populi Romani provincia, serpente latius bello, in Sardiniam annexamque Corsicam transiit: Olbiæ hic, ibi Aleriæ urbis excidio incolas terruit; adeoque omneis terrâ, mari Pœnos expugnavit, ut jam victoriæ nihil nisi

7. detergere

8. tantæ supervixit

Africa ipsa restaret. Marco Attilio Regulo duce jam in Africam navigabat bellum. Nec deerant qui ipso Punici maris nomine ac terrore deficerent, augente insuper Tribuno Mannio metum: in quem, nisi paruisset, securi districtâ, Imperator metu mortis navigandi fecit audaciam. Mox ventis remisque properatum est: tantusque terror hostici adventûs Pœnis fuit, ut apertis penè portis Carthago caperetur. Prima belli præmium fuit civitas Clypea: prima enim à Punico litore quasi arx & specula procurrat. Et hæc, & trecenta amplius castella vastata sunt. Nec cum hominibus, sed cum monstris quoque dimicatum est, quum quasi in vindictam Africæ nata, miræ magnitudinis serpens, posita apud Bragadam castra vexaret. Sed omnium victor Regulus, quum terrorem nominis sui latè circumtulisset; quumque magnam vim juventutis, ducesque ipsos, aut 9 cecidisset, aut haberet in vinculis, classemque ingenti præda onustam, & triumpho gravem, in Urbem præmisisset, jam ipsam, belli caput, Carthaginem urgebat obsidio, ipsisque portis inhærebat. Hic paululum circumacta fortuna est; tantum, ut plura essent Romanæ virtutis insignia: cujus fere magnitudo calamitatibus approbatur. Nam conversis ad externa auxilia hostibus; quum Xanthippum illis ducem Lacedæmon misisset, à viro militiæ peritissimo vincimur. Tum sædâ clade, Romanisque usu incognitâ, vivus in manus hostium venit fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. Nam nec Punico carcere infractus est, nec legatione susceptâ. Quippe diversa, quàm hostes mandaverant, censuit; ne pax fieret, ne commutatio captivorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hostes suos reditu, nec ultimo, sive carceris, sive crucis supplicio deformata majestas, imo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, atque etiam, quia Carthago non cesserat, de fortunâ triumphavit? populus autem Romanus multo acrior infestiorque pro ultione Reguli, quàm pro victoriâ fuit. Metello igitur consule spirantibus altiùs Pœnis, & reverso in Siciliam.

9 cepisset

C. 2.

bello

bello apud Panormum sic hostes cecidit, ut ne amplius eam insulam ¹⁰ cogitarent. Argumentum ingentis victoriæ, ceneum circiter elephantorum captivitas: sic quoque magna præda, si gregem illum, non bello, sed venatione cepisset. Appio Cladio consule, non ab hostibus, sed à diis ipsis superatus est, quorum auspicia contempserat: ibi statim classe demersâ; ubi ille præcipitari pullos iusserat, quod pugnare ab his videretur. Marco Fabio Buteone consule, classem hostium in Africo mari apud Ægimurum, jam in Italiam ultrò navigantem, cecidit. Quantus ô tunc triumphus tempestate intercidit, quum opulenta prædâ classis, adversis acta ventis naufragio suo Africam & Syrtes, omnium ¹¹ imperia gentium, insularum littora, implevit! Magna clades, sed non sine aliquâ principis populi dignitate, interceptam tempestate victoriam, & triumphum periisse naufragio; & tamen, quum Punicæ prædæ omnibus promontoriis insulisque ¹² frustrarentur & fluitarent, ¹³ P. R. & sic triumphavit. Lutatio Catulo consule tandem bello finis impositus apud insulas, quibus nomen Ægates. Nec major aliàs in mari pugna; quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis gravis hostium classis, & in eâ quasi tota Carthago; quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta, levis, expedita, & quodam genere castrensis; ad similitudinem pugnae equestris, sic remis, quasi habenis agebatur; & in hos vel in illos mobilia rostra, speciem viventium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hostium rates, totum inter Siciliam Sardiniamque pelagus naufragio suo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, ut de excindendis hostium mœnibus non quæreretur. Supervacuum visum est, in arcem murosque sævire, quum jam in mari esset deleta Carthago.

CAP. III. *Bellum Ligusticum.*

Peracto Punico bello, sequuta est brevis sanè, & quasi ad recipiendum spiritum requies, argumentumque pacis, & bonâ fide cessantium armorum,

¹⁰ concitarent ¹¹ ripas gentium, & insularum.

¹² fructarentur. Hein. ¹³ P. R. triumphavit

tunc primum post Numam clausa porta Jani fuit : sed statim ac sine morâ patuit. Quippe jam Ligures, jam Insubres Galli, nec non & Illyrii laceſſebant. Sic deſub Alpibus, id eſt, deſub ipſis Italiæ faucibus, gentes, deo quodam affiduè incitante, ne rubiginem ac ſitum ſcilicet arma ſentirent : denique utrique cotidiani, & quaſi domeſtici hoſtes tirocinia militum imbuebant ; nec aliter utrâque gente quàm quaſi cote quadam, populus Romanus ferrum ſuæ acuebat virtutis. Ligures ¹ imis Alpium jugis adhærentes inter Varum & Macram flumen, implicitosque dumis ſilveſtribus, major aliquanto labor erat invenire, quàm vincere. ² Tutum locis & fugâ, durum atque velox genus, ex occasione latrocinia magis, quàm bella faciebat. Itaque quum diu multumque ³ eluderet Salyus, Deciates, ⁴ Oxybius, Euburiates, ⁵ Ingaunus, tandem Fulvius latebras eorum ignibus ſepſit : Bæbius in plana deduxit : Poſthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum quo terra coleretur.

CAP. IV. *Bellum Gallicum.*

Gallis Inſubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora pluſquam humana erant : ſed experimento deprehenſum eſt, (quippe, ſicut prius impetus eis major quàm virorum eſt, ita ſequens minor quàm ſcæminarum) Alpina corpora, humenti cœlo educata, ¹ habent quiddam ſimile nivibus ſuis : quæ mox ut caluere pugnâ, ſtatim in ſudorem eunt, & levi motu, quaſi ſole laxantur. Hi ſæpe & alias, ſed Britomaro duce, *non prius ſoluturos ſe baltea, quàm Capitolium aſcendiſſent*, juraverant. Factum eſt ; victos enim Æmilius in Capitolio diſcinxit. Mox ² Arioviſto duce *vovère de noſtrorum militum prædâ Marti ſuo torquem*. Intercepit Jupiter votum ; nam de torquibus eorum aureum trophæum Jovi Flaminius erexit. Viridomaro rege *Romana arma Vulcano promiſerant*. Aliorſum vota ceciderunt. Occiſo enim rege, Marcellus tertia poſt Romulum patrem Feretrio Jovi arma ſuſpēdit.

¹ inuiis ² Tutum. ³ eluderent Salyi. ⁴ Oxy-
bius ⁵ Ingauni ¹ habere ² Aſtrionico

CAP. V. *Bellum Illyricum.*

Illyrii, seu Liburni sub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arsiam, Titiumque flumen, longissimè per totum Adriani maris littus effusi. Hi regnante Teutana muliere, populationibus non contenti, licentiae scelus addiderunt. Legatos quippe nostros ob ea, quæ deliquerant, jure agentes, ne gladio quidem, sed ut victimas, securi percutiunt. Præfectos navium igni comburunt, idque quò indignus foret, mulier imperabat. Itaque Cnæo Fulvio Centimalo duce, latè domantur. Strictæ in principum colla secures, legatorum manibus litavêre.

CAP. VI. *Bellum Punicum Secundum.*

Post primum Punicum bellum vix quadriennii requies: ecce alterum minus quidem spacio (nec enim ampliùs quàm decem & octo annos¹ habet) sed adeò cladium atrocitate terribilius, ut, si quis conferat damna utriusque populi, similior victo sit populus qui vicit. Urebat nobilem populum² ablatum mare, captæ insulæ, dare tributa, quæ jubere consueverat. In ultionem puer Annibal ad aram patri juraverat; nec³ morabatur. Igitur in causam belli Saguntus delecta est; vetus Hispaniæ civitas & opulenta, fideique erga Romanos magnum quidem, sed triste monumentum, quam in libertatem communi fœdere exceptam, Annibal causas novorum motuum quærens, & suis, & ipsorum manibus evertit, ut Italiam sibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio est: itaque ad auditum sociæ civitatis obsidium, memores icti cum Pœnis quoque fœderis, non statim ad arma procurrunt, dum priùs more legitimo queri malunt. ⁴ Interim jam novem mensibus fessi fame, machinis, ferro, versâ denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogam: tum desuper se suosque, cum omnibus opibus suis, ferro⁵ corrumpunt. Hujus tantæ cladis auctor Annibal poscitur. Togi-

¹ patet
morabatur

² ablatum mare, raptæ insulæ, ³ re-
⁴ Hi interim

⁵ & igni
versa

versantibus Pœnis, dux legationis, *Quæ*, inquit, *mora est?* Fabius, *In hoc ego sinu bellum pacemque porto, utrum eligitis?* Succlamantibus, *Bellum.* *Bellum*, igitur, inquit, *accipite*: & excusso in mediâ curiâ togæ gremio, non sine horrore, quasi planè sinu bellum ferret, effudit. Similis exitus belli initio fuit; nam quasi has inferias sibi Saguntinorum ultimæ diræ in illo publico parricidio incendioque mandâssent; ita Manibus eorum, vastatione Italiæ, captivitate Africæ, ducum & regum, qui id gessere bellum, exitio parentatum est. Igitur ubi ⁶ semel se in Hispaniâ movit illa gravis & luctuosa Punici belli vis atque tempestas, destinatumque Romanis jam diu fulmen, Saguntino igne conflagravit: statim quodam impetu rapta, medias perfregit Alpes; & in Italiam ab illis fabulosæ altitudinis nivibus, velut cælo missa, descendit. Ac primi quidem impetûs turbo inter Padum & Ticinum valido statim fragore detonuit. Tunc Scipione duce fusus exercitus, saucius etiam ipse venisset in manus hostium imperator, nisi protectum patrem prætextatus ⁷ admodum filius ab ipsâ morte rapuisset. Hic ⁸ erit Scipio, qui in exitium Africæ crescit, nomen ex malis ejus habiturus. Ticino Trebia succedit. Hic secunda belli Punici procella desævit, Sempronio consule. Tunc callidissimi hostes, frigidum & nivalem nacti diem, quum se ignibus prius oleoque fovissent (horribile dictu) homines à meridie & sole venientes nostrâ nos hyeme vicerunt. Trasimenus lacus, tertium fulmen Annibalis, imperatore Flaminio. Ibi quoque ars nova Punicæ fraudis; quippe nebulâ lacûs, palustribusque virgultis tectus eques, terga subito pugnantium invasit. Nec de diis possumus queri; imminentem quippe temerario duci cladem prædixerant infidentia signis examina, & aquilæ prodire nolentes, & commissam aciem sequutus ingens terræ tremor: nisi illum horrorem soli, equitum virorumque discursus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id est, penè ultimum vulnus imperii, Cannæ; ignobilis Apulicæ vicus, sed magnitudine cladis emerfit, & qua-

⁶ semel in Hispaniâ ⁷ modo ⁸ erat

draginta millium cæde ⁹ parta nobilitas. Ibi in exitum infelicitis exercitus, dux, terra, cælum, dies, tota denique rerum natura consensit. Siquidem non contentus simulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium ceciderunt, insuper callidissimus imperator, patentibus in campis, observato loci ingenio, quod & sol ibi acerrimus, & plurimus pulvis, & Eurus ab Oriente semper, quasi ad constitutum, ita instruxit aciem, ut Romanis adversus hæc omnia obversis, quasi secundum cælum tenens, vento, pulvere, sole pugnaret. Itaque duo maximi exercitus cæsi ad hostium satietatem, donec Annibal diceret militi suo: *Parce ferro*. Ducum effugit alter, alter occisus est; dubium uter majore animo. Paulum puduit, Varro non desperavit. Documenta cladis, cruentus aliquandiu Aufidus; pons de cadaveribus, jussu ducis factus in torrente Vergelli; modii duo anulorum Carthaginem missi, dignitasque equestris taxata mensurâ. Dubium deinde non erat, quin optimum illum diem habitura fuerit Roma, quantumque intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, si (quod Pœnum ¹⁰ illum dixisse Adherbalem Bomilcaris ferunt) *Annibal quemadmodum sciret vincere, sic uti victoriâ scisset*. Tum quidem illum, ut dici vulgò solet, aut fatum urbis imperaturæ, aut ipsius mens mala, & averfi à Carthagine di, in diversum abstulerunt. Quum victoriâ posset uti frui maluit, relictâque Româ, Campaniam Tarentumque peragrarè: ubi mox & ¹¹ ipse, & exercitus ardor, elanguit: adeò ut verum dictum sit: *Capuam Annibali Cannas fuisse*. Siquidem invictum Alpibus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) soles, & tepentes fontibus Baiæ, subegerunt. Interim respirare Romanus, & quasi ab inferis emergere. Arma non erant: detracta sunt templis; deerat juvenus: in sacramentum militiæ liberata servitia: egebat ærarium: opes suas libens senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis singulisque anulis erat, quicquam sibi auri reliquere. Eques

⁹ ei parta nobilitas. ¹⁰ in illum ¹¹ ipsi & exercitus
sequutus

sequutus exemplum, imitataeque equitem tribus; denique vix suffecere tabulae, vix scribarum manus, Laevino Marcelloque consulibus, quum privatae opes in publicum deferrentur. ¹² Quid autem in deligendis magistratibus, quae centuriarum sapientia, quum juniores à senioribus consilium de creandis consulibus petivere? Quippe adversus hostem totiens victorem, tam callidum, non virtute tantum, sed suis etiam pugnare consiliis oportebat. Prima redeuntis, & ut sic dixerim, reviviscentis imperii spes Fabius fuit: qui novam de Annibale victoriam commentus est, non pugnare. Hinc illi cognomen ¹³ novum, & Reipublicae salutare, ¹⁴ *Cunctator*. Hinc illud ex populo, ut *Imperii scutum* vocaretur. Itaque per Samnium totum, per Falernos Gauranosque saltus sic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi ausus est. Cominus venit, & pepulit ¹⁵ in Campaniam suam, & ab obsidione Nolae urbis excussit. Ausus & Sempronio Graccho duce, per Lucaniam sequi, & premere terga cedentis: quamvis tunc (ô pudor) manu servili pugnaret. Nam hucusque tot mala compulerant. Sed libertate ¹⁶ donati. Fecerat de servis virtus Romanos. O horribilem in tot adversis fiduciam! ô singularem animum ac spiritum populi Romani! tam arctis afflictisque rebus, quum de Italia sua dubitaret, ausus est tamen in divisa respicere, quumque hostes in jugulo per Campaniam, Apuliamque volitarent, ¹⁷ mediamque de Italia Africam facerent; eodem tempore & hunc sustinebat, & in Siciliam, Sardiniam, Hispaniam, diversa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata Marcello, nec diu restitit. Tot enim insula in una urbe superata est. Grande illud, & ante id tempus, invictum caput, Syracusae, quamvis Archimedis ingenio defenderentur, aliquando cesserunt. Longè illi triplex murus, totidemque arces,

¹² In eligendis autem magistratibus

¹³ verum

¹⁴ Cunctatori

¹⁵ è

¹⁶ donati. Fecerant

se de servis virtute Romanos
Italia

¹⁷ mediâque de

portus

portus ille marmoreus, & fons celebratus Arethusæ, nisi quod hæcenus profuere, ut pulchritudini victæ urbis parceretur. Sardiniam Græchus arripuit. Nihil illi gentium feritas, Insanorûmque 18 immanitas montium profuere. Sævum in urbes, urbemque urbium Caralim, ut gens contumax, vilisque morti, saltem desiderio patrii soli domaretur. In Hispaniam missi Cnæus & Publius Scipiones, penè totam Pœnis eripuerant; sed insidiis Punicæ fraudis oppressi rursus amiserunt, magnis quidem illi præliis, quum Punicas opes cecidissent: sed Punicæ insidiæ alterum ferro castra metantem, alterum, quum evasisset in turrim, cinctum facibus oppresserunt. Igitur in ultionem patris ac patrii missus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africâ nomen fata decreverant, bellatricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, illam seminarium hostilis exercitus, illam Annibalis eruditricem (incredibile dictu) totam à Pyrenæis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperavit; nescias citius, an 19 felicius: quàm velociter, quatuor anni fatentur, quàm facile, vel una civitas probat. Eodem quippe, quo obsessa est die, 20 capta est: omenque Africanæ victoriæ fuit, quòd tam facile victa est Hispana Carthago. Certum est tamen, ad profligandam provinciam maximè profecisse singularem ducis sanctitatem: quippe qui captivos pueros, puellasque præcipuæ pulchritudinis, barbaris restituerit, ne in conspectum quidem suum passus adduci, ne quid de virginitatis integritate delibasse vel oculis videretur. Hæc inter diversa terrarum populus Romanus: nec ideò tamen Italiæ visceribus inhaerentem summovere poterat Annibalem. Pleraque ad hostem defecerant: & dux acerrimus contra Romanos Italicis quoque viribus utebatur. Jam tamen eum plerisque oppidis, & regionibus excusseramus. Tarentus ad nos redierat: jam & Capua, sedes & domus & patria altera Annibalis, tenebatur: cujus amissio tantum Pœno duci dolorem dedit, ut inde totis viribus Romam

18 (nam sic vocantur) 19 facilius 20 capta
 omen Africanæ fuit, quòd tam facile victa esset Hispana
 Carthago

converteretur. O populum dignum orbis imperio! dignum 21 favore & admiratione hominum ac deorum! Compulsus ad 22 ultimas metas, ab incepto non destitit: & de suâ Urbe sollicitus, Capuam tamen non omisit; sed parte exercitûs sub Appio consule relictâ, parte Flaccum in urbem sequutâ, absens simul præsensque pugnabat. Quid ergo miramur; moventi castra à tertio lapide Annibali, iterum ipsos deos, deos inquam, (nec fateri pudebit) restitisse? Tanta enim ad singulos illius motus vis imbrium effusa, tanta ventorum violentia coorta est, ut divinitus hostem summoveri; 23 neque à cœlo, sed ab Urbis ipsius mœnibus, & Capitolio ferri videretur. Itaque fugit, & cessit, & in ultimum se Italiae recepit sinum, quum Urbem tantum non adoratam reliquisset. Parva res dictu, sed ad magnanimitatem populi Romani probandam satis efficax; quod illis ipsis quibus obsidebatur diebus, ager, quem Annibal castris infederat, venalis Romæ fuit, hastæque subiectus invenit emptorem. Voluit Annibal contra fiduciam imitari; subiecitq; argentarias Urbis tabernas: nec sector inventus est; ut scias, etiam præsagia fati fuisse. Nihil actum erat tantâ virtute, tanto favore etiam deorum. Siquidem Asdrubal frater Annibalis, cum exercitu novo, novis 24 viribus, nova belli mole veniebat. Actum erat proculdubio, si vir ille se cum fratre junxisset: sed hunc quoque castra metantem Claudius Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero in 25 ultimo Italiae angulo summovebat Annibalem. Livius in diversissimam partem, 26 id est, in ipsas nascentis Italiae fauces, signa converterat. Tanto, id est, omni, quâ longissima Italia, solo interjacente, quo consilio, quâ celeritate, consules castra conjunxerint, inopinanterque hostem collatis signis, compresserint, neque id fieri Annibal senserit, difficile dictu est. Certè Annibal re cognitâ, quum projectum fratris caput ad sua castra vidisset, *Agnosco, inquit, infelicitatem Carthaginis.* Hæc fuit illius viri, non sine præsagio

21 dignum omnium favore, 22 ultimos metus
 23 nec cœlo, 24 liburnis, novâ belluæ. 25 ultimos
 Italiae angulos summovebat 26 &

quodam

quodam fati imminētis, prima confessio. Jam certum erat, Annibalem, etiam ipsius confessione, posse vinci: sed tot rerum prosperarum fiduciā plenus populus Romanus, magni aestimabat asperrimum hostem in suā Africā debellare. Duce igitur Scipione, in ipsam Africam totā mole conversus, imitari cœpit Annibalem, & Italiæ suæ clades in Africam vindicare. Quas ille (di boni!) Asdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ quantaque utriusque castra facibus illatis unâ nocte deleuit? denique jam non à tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum est, ut inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit major sub imperio Romano dies, quàm ille, quum duo omnium & antea & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutuâ admiratione defixi, ubi de pace non convenit, signa cecinere. Constat utriusque confessione, *nec melius instrui aciem, nec acrius potuisse pugnari*. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt. Sed tamen Annibal cessit; præmiumque victoriæ Africa fuit, & sequutus Africam statim terrarum orbis.

CAP. VII. *Bellum Macedonicum primum.*

POST Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutæ sunt statim Africam gentes, Macedonia, Græcia, Syria, cæteraque omnia, quædam quasi æstu, & torrente fortunæ. Sic primi omnium Macedones, affectator quondam imperii populus. Itaque quamvis tunc Philippus regno præsideret, Romani tamen dimicare sibi cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellum nomine amplius, quam spectatione gentis fuit. Causa cœpit à fœdere Philippi, quo rex jampridem dominantem in Italiâ Annibalem sibi sociaverat: postea crevit, implorantibus Athenis auxilium contra regis injurias, quum ille ultra jus victoriæ in templa, aras, & sepulcra ipsa sæviret. Pla-

cuit senatui opem tantis ferre supplicibus. Quippe jam gentium reges, duces, populi nationes, praesidia sibi ab hac urbe petebant. Primò igitur Lævino consule populus Romanus Ionium mare ingressus, tota Græciæ littora veluti triumphanti classe peragravit. Spolia quippe Siciliae, Sardiniae, Hispaniae, Africae praeferebat, & manifestam victoriam nata in praetoria puppe laurus pollicebatur. Aderat sponte in auxilium Attalus, rex Pergamenorum. Aderant Rhodii, nauticus populus; qui navibus à mari, & consul à terris, omnia equis virisque quatiebat. Bis victus rex, bis fugatus, bis exutus castris: quum tamen nihil terribilius Macedonibus fuit vulnerum aspectu: quæ non spiculis, non sagittis, nec ullo Græculo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adaucta gladiis, ultra mortem patebant. Enim vero Flaminio duce invios antea Chaonum montes, Aoumque amnem per abrupta & vadentem, id est, ipsa Macedoniae claustra penetravimus. Introisse, victoria fuit, nam nunquam postea ausus congredi rex, ad tumulos, quos Cynoscephalas vocant, uno, ac ne hoc quidem justo praelio opprimitur. Et illi quidem consul pacem dedit, regnumque concessit: mox, ne quid esset hostile, Thebas, & Eubœam, & grassantem sub Nabide suo Lacedæmonia compescuit. Græciæ verò veterem statum reddidit, ut legibus viveret suis, & avitâ libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt, quum hoc fortè, Nemeæ in theatro, quinquennialibus ludis, à præcone caneretur? quo certavere plausu? quid florum in consulem profuderunt? Et iterum iterumque præconem repetere illam vocem jubebant, quâ libertas Achaiae pronunciabatur: nec aliter illâ consulari sententiâ, quàm modulatissimo aliquo tibiarum, aut fidium cantu, fruebantur.

2 consule à terris omnia equis virisque quatiente, bis
3 cadentem, & ipsa

D

C A R.

CAP. VIII. *Bellum Syriacum regis Antiochi.*

MAcedoniam statim, & regem Philippum Antiochus excepit, quâdam quasi industriâ, sic adgubernante fortunâ, ut quemadmodum ab Africâ in Europam, sic ab Europâ in Asiam, ultro se suggerentibus causis, imperium procederet, & cum terrarum orbis situ, ipse ordo victoriarum navigaret. Non aliud formidolosius famâ bellum fuit: quippe quum Persas, & orientem, Xerxem, atque Darium cogitarent, quando perfossi invii montes, quando velis opertum mare nunciaretur: ad hoc cœlestes minæ territabant, quum humore continuo Cumanus Apollo sudaret. Sed hic faventis Asiæ suæ numinis timor erat. Nec sane viris, opibus, armis, quicquam copiosius Syriâ: sed in manus tam ignavi regis inciderat; ut nihil fuerit in Antiocho speciosius, quàm quod à Romanis victus est. Impulêre regem in id bellum, illinc Thoas, Ætoliae princeps, in-honoratam apud Romanos quærens adversus Macedones militiæ suæ societatem: hinc Annibal, qui in Africâ victus, profugus, & pacis impatiens, hostem populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuisset periculum, si se consiliis ejus rex tradidisset, id est, si Asiæ viribus usus fuisset miser Annibal? Sed rex suis opibus, & nomine regio fretus, satis habuit bellum movere. Europa jam dubio procul jure ad Romanos pertinebat, hic Lyfimachiam urbem, in littore Thracio positam à majoribus suis Antiochus ut hæreditario jure reposcebat. Hoc velut fidere, Asiatici belli mota tempestas. Et maximus regum contentus fortiter indixisse bellum, quum ingenti strepitu ac tumultu movisset ex Afrâ, occupatis statim insulis, Græciæque littoribus, otia & luxus tanquam victor agitabat. Eubœam insulam, continenti adhærentem tenui freto, reciprocantibus aquis Euripus abscidit. Hic ille positis aureis sericisque tentoriis, sub ipso freti murmure, quum inter fluentia tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hiemem, rosis,

ne non aliquo ¹ ducem genere agere videretur, virginum puerorumque delectus habebat. Talem ergo regem jam suâ luxuriâ debellatum, populus Romanus, Acilio Glabrione consule, in insulâ aggressus, ipso statim adventûs sui nuncio coëgit ad insulâ fugere. Tum præcipitem apud Thermopylas assequutus, locum trecentorum Laconum speciosâ cæde memorandum, ne ibi quidem fiduciâ loci resistentem, mari ac terra cedere coëgit. ² Statim & è vestigio itur in Syriam. Classis regia Polyxendiæ Annibalique commissa: nam rex prælium nec spectare poterat. Igitur duce Æmilio Regillo, adremigantibus Rhodiis, tota laceratur. Ne sibi placeant Athenæ; in Antiocho, vicinus Xerxem; in Æmilio Themistoclem æquavimus; ³ Ephesiis Salamina pensavimus. Tum consule Scipione, cui frater ille, modo victor Carthaginis, Africanus, voluntariâ legatione aderat, debellari regem placet; & jam toto cesserat mari: sed nos imus ulterius. Mæandrum ad amnem, montemque Sipyllum, castra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu quibus auxiliis, quibus copiis, confederat. Trecenta millia peditum; equitum, falcatorumque curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immensæ magnitudinis, auro, purpurâ, argento, & suo ebore fulgentibus, aciem utrinque vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine suâ; ad hoc ⁴ imbre, qui subitò superfusus, mirâ felicitate Perficos arcus corruerat: primum trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & supplici pacem atque partem regni dari placuit, eo libentius, quod tam facile cessisset.

CAP. IX. *Bellum Ætolicum.*

¹ SYRIATICO bello successit, ut debebat, Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus faces Asiatici belli persequabatur. Ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio est. Hic protinus caput gentis Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta dedi-

¹ agere ducem ² Statim è vestigio itur in Asiam
³ Epheso ⁴ imber subitò superfusus, ¹ Syriaco
D 2 tio

tio est. Aderant Ætolorum precibus Attici, Rhodii; & meminerasus auxilii: sic placuit ignoscere. Serpsit tamen latius in proximos bellum, 2 omnisque latè Cephallenia, Zacynthos: & quicquid insularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Maleum, Ætolici belli accessio fuerunt.

C A P. X. *Bellum Hisfricum.*

Hisfrici sequuntur Ætolos; quippe bellantes eos nuper adjuverant 1. Et initia pugnae prospera hosti fuerunt, eademque exitii causa. Nam quum Cnæi Manlii castra cepissent, opimæque prædæ incubarent; epulantes, ac ludibundos plerosque, ac ubi essent, præ poculis nescientes, Appius Pulcher invadit. Sic cum sanguine & spiritu male partam revolvere victoriam. Ipse rex Apulo, equo impositus, quum subinde crapulâ 2 caput jactaret & errore lapsaret, captum sese vix & ægrè, postquam exporrectus est, didicit.

C A P. XI. *Bellum Gallogræcum.*

Gallogræciam quoque Syriaci belli ruina 1 convolvit: fuerant inter auxilia regis Antiochi, anfuissent, an cupidus triumphi Manlius eos visos simulaverit, dubium est. Certè negatus est victori triumphus; quia causam belli non approbavit. Cæterùm gens Gallogræcorum, sicut nomen indicio est, 2 mixta & adulterata est: reliquiae Gallorum, qui Brenno duce vastaverant Græciam; mox Orientem sequuti, in media Asiæ parte federunt. Itaque ut frugum semina mutato solo degenerant, sic illa genuina feritas eorum, Asiaticâ amœnitate mollita est. Ducibus itaque præliis fusi fugatique sunt; quamvis sub adventu hostis relictis sedibus, in altissimos se montes recepisset, quos Tolostobogi, Tectosagique jam infederant. Utrique fundis sagittisque 3 acti, in per-

2. omnemque latè Cephalleniam Zacynthon: 1 initia.
 2 & capitis jactati fervore lapsaret 1 illico involvit. Fuerint inter auxilia regis Antiochi, an fuisse, ac cupidus 2 mixtae & adulteratae reliquiae 3 adacti, petuam

petuam se pacem dediderunt. Sed alligati miraculo 4 quodam fuere, quum catenas moribus & orientassent, quum offocandas invicem fauces praeberissent. Nam Orgiagontis regis uxor à centurione stuprum passa, memorabili exemplo custodiam evasit, revulsumque militis caput ad maritum suum retulit.

CAP. XII. *Bellum Macedonicum secundum.*

DUm aliae aliaeque gentes, Syriaci belli sequuntur ruinam, Macedonia se rursus erexit. Fortissimum populum memoria & recordatio suae nobilitatis agitabat; & successerat Philippo filius Perses; qui semel in perpetuam victam esse Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multo vehementius sub hoc Macedones, quam sub patre consurgunt: quippe Thracas in vires suas traxerant: atque ita industriam Macedonum, viribus Thracum; ferociam Thracum, disciplinam Macedonum temperaverunt. Accessit his consilium ducis, qui situm regionum suarum summo speculatus Haemo, positus per abrupta castris, ita Macedoniam suam armis ferroque vallaverat, ut non reliquisset aditum, nisi à caelo venturis hostibus videretur. 1 Nam Marcio Philippo consule eam provinciam ingressus populus Romanus, exploratis diligenter accessibus, 2 per Bistonidem paludem, per acerbos dubiosque tumulos, illa, quae volucris quoque videbantur invia, accessit; regemque securum, & nihil tale metuentem, subita belli irruptione terruit. Cujus tanta trepidatio fuit, ut pecuniam omnem in mare jussit mergi, ne periret: classem cremari, ne incenderetur. Paulo consule quum majora & 3 crebriora essent imposita praesidia, per alias vias Macedonia deprensa est; summam quidem arte & industriam ducis, quum 4 alias minatus, 5 alias irrepsisset. Cujus adventus ipse adeo terribilis regi fuit, ut interesse non auderet, sed gerenda ducibus bella mandaverit.

4 quidem 1 Tamen 2 propter Ascurida
 paludem, per aversos deviosque tumulos, illa, quae volu-
 cribus quoque videbantur inaccessa, regem securum,
 3 crebra. 4 aliam 5 aliam
 D 3 Absens

Abfens ergo victus, fugit in maria, insulamque Samothracen, fretus celebri religione, quasi templa & aræ possent defendere, quem nec montes sui, nec arma potuissent. Nemo regum diutiùs amissæ fortunæ conscientiam retinuit. Supplex quum scriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat templo, nomenque epistolæ 6 notaret suum, *regem* addidit. Sed nec reverentior captæ majestatis alius Paulo fuit. Quum in conspectum venisset hostis, in templum recepit, & convivii adhibuit, liberosque admonuit suos, ut fortunam, cui tantum liceret, revererentur. Inter pulcherrimos hunc quoque populus Romanus de Macedoniâ duxit atque vidit triumphum; quippe cujus spectaculo triduum impleverit. Primus dies signa tabulasque; sequens arma, pecuniasque transvexit; tertius captivos, ipsumque regem, attonitum adhuc, tanquam subito malo stupentem. Sed multo priùs gaudium victoriæ populus Romanus, quàm epistolis victoris perceperat, quippe eodem die, quo victus 7 Perſes in Macedoniâ, Romæ cognitum est. Duo juvenes candidis equis apud Juturnæ lacum pulverem & cruorem abluabant; hi nunciavêre. Castorem & Pollucem fuisse creditum vulgò, quòd gemini fuissent; interfuisse bello, quòd sanguine maderent; a Macedoniâ venire, quòd adhuc anhelarent.

C A P. XIII. *Bellum Illyricum.*

Macedonici belli contagio traxit Illyrios. Ipsi quidem, ut Romanum à tergo distringerent, à Perſe rege conducti pecuniâ, militavêre. Sine morâ ab Anicio prætoris subiguntur. Scodram caput gentis delēſſe ſuffecit: ſtatim ſequuta deditio eſt. Denique hoc bellum ante finitum eſt, quàm geri Romæ nunciaretur.

C A P. XIV. *Bellum Macedonicum tertium.*

Quodam fato, quaſi ita conveniſſet inter Pœnos & Macedonas, ut tertio quoque vincerentur, eodem tempore utrique arma moverunt: ſed prior ju-

6 prænotaret

7 eſt.

gum excutit Macedo, aliquanto quàm ante gravior, dum contemnitur. Causa belli prope erubescenda: quippe regnum pariter & bellum vir ultimæ sortis Andriscus invaserat; dubium liber an servus, mercenarius certè; sed quia vulgò ex similitudine Philippi, *Pseudo-philippus* vocabatur, regiam formam, regium nomen, i animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipsa contemnit populus Romanus, Juventio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, sed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum, temerè tentavit: invictusque 2 à veris regibus, ab illo imaginario & scenico rege superatur. Sed, consule Metello, amissum cum legione prætorem, plenissime ultus est. Nam & Macedoniam servitute multavit: & ducem belli, deditum ab eo ad quem confugerat, Thraciæ Regulo, in Urbem in catenis reduxit; hoc quoque illi in malis indu'gente fortunâ, ut de eo populus Romanus, quasi de vero rege triumpharet.

CAP. XV. *Bellum Punicum tertium.*

Tertium cum Africâ bellum, & tempore exiguum, (nam quadriennio patratum est) in comparatione priorum minimum labore; (non enim tam cum viris quàm ipsâ urbe pugnatum est:) sed planè maximum eventu: quippe eo tandem Carthago finita est. Atque si quis trium temporum momenta consideret, primo commissum bellum, profligatum secundo, tertio i verè confectum est. Sed hujus causa belli; quod contra fœderis legem adversus Numidas quidem semel parâisset classem & exercitum, frequens autem Masinissæ fines territabat. 2 Sed huic bono socioque regi favebatur. Quum 3 bellum sederet, de belli fine tractatum est. Cato inexpiabili odio delendam esse Carthaginem, & quum de alio consuleretur, pronuntiabat: Scipio Nasica servandam, ne metu ablato æmulæ urbis, 4 luxuriari felicitas Urbis inciperet. Medium senatus elegit, ut urbs tantum loco moveretur. Nihil enim speciosius videbatur quàm esse Carthaginem,

1 *mimo* 2 *modò* 1 *verò* 2 *Et* 3 *de bello*
4 *luxuriari felicitas inciperet.*

quæ non timeretur. Igitur Manilio Censorinoque consulis, populus Romanus aggressus Carthaginem, spe pacis injectâ traditam à volentibus classem, sub ipso ore urbis incendit. Tum evocatis principibus, *si salvi esse vellent, ut migrarent finibus*, imperatum. Quod pro rei atrocitate adeo movit iras: ut extrema mallerent. Comploratum igitur publicè statim, & pari voce clamatum est, Ad arma; seditque sententia, quoque modo rebellandum: non quia spes ult^{im}am superesset, sed quia patriam suam mallerent hostium quàm suis manibus everti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi potest, quòd in usum novæ classis tecta domusque resciderunt: in armorum officinis, aurum & argentum pro ære ferroque conflatum est: in tormentorum vincula, matronæ crines suos contulerunt. 5 Mancino deinde Consule, terrâ marique fervebat obsidio. Operis portus nudatus; & primus, & sequens, jam & tertius murus; quum tamen Byrsa, quod nomen arci fuit, quasi altera civitas resistebat. Quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in aliam Scipionem conversa Respublica, finem belli reposcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, Africani illius magni filius, in decus gentis assumpserat, hoc scilicet fato, ut quam urbem concusserat avus, nepos ejus everteret. Sed ut quàm maxime mortiferi esse morsus solent morientium bestiarum: sic plus negotii fuit cum semirutâ Carthagine, quàm integrâ. Compulsis in unam arcem hostibus, portum quoque 6 maris Romanus obsederat. Illi alterum 7 ibi portum, ab aliâ urbis parte foderunt: nec ut fugerent, sed quâ nemo illos nec evadere posse credebatur. Inde quasi enata subito classis erupit: quum interim jam diebus, jam noctibus, nova aliqua moles, nova machina, nova perditorum hominum manus, quasi ex obruto incendio subita de cineribus flamma, prodibat. Deploratis novissimè rebus, quadraginta semillia virorum dediderunt: quod minùs credas, duce Asdrubale. Quanto fortiùs femina, quæ comprehensis duobus liberis, à culmine se domûs in medium misit in-

5 Manilio

6 Mari

7 sibi

cendium,

cendium, imitata reginam, quæ Carthaginem condidit? Quanta ubi deleta sit, ut de cæteris taceam, vel ignium morâ probari potest; quippe per continuos decem & septem dies vix potuit incendium extinguere, quod domibus ac templis suis sponte hostes immiserant: ut quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumphus arderet.

CAP. XVI. *Bellum Achaicum.*

QUASI sæculum illud everfionibus urbium curreret, ita Carthaginis ruinam statim Corinthus excepit, Achaiae caput, Graeciae decus, inter duo maria, Ionium & Ægæum; quasi in spectaculo exposita. Hæc (facinus indignum!) ante oppressa est, quàm in numerum certorum hostium referretur. Critolaus causa belli: qui libertate à Romanis datâ adversus ipsos usus est: Legatosque Romanos dubium 2 an & manu, certè oratione, violavit. Igitur Metello ordinanti 3 tum maximè Macedoniam, mandata est ultio: & hinc Achaicum bellum. Ac primam Critolai manum Metellus Consul, per patentes Elidis campos, toto cecidit Alpheo. Et uno prælio peractum erat bellum: jam & urbem ipsam terrebat obsidio: sed (fata rerum!) quum Metellus dimicasset, ad victoriam Mummius venit. Hic alterius ducis Dixei latè exercitum sub ipsis Isthmi faucibus fudit, geminosque portus sanguine infecit. Tandem ab incolis deserta civitas, direpta primùm, deinde, tubâ præcinente, deleta est. Quid signorum, quid vestium, quidve tabularum raptum, incensum atque projectum est? Quantas opes & abstulerit & cremaverit, hinc scias; quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus. Nam & æris notam preciosiorem ipsa opulentissimæ urbis fecit injuria: quia incendio permistis plurimis statuis atque simulacris, æris, auri, argentique, venæ in commune fluxere.

1 *speculatrix*2 *an manu*3 *cum*

CAP.

CAP. XVII. *Res in Hispaniâ gestæ.*

UT Carthaginem Corinthus, ita Corinthum Numantia sequuta est. Nec deinde toto orbe quicquam intactum armis fuit. Post illa duo clarissimarum urbium incendia, latè atque passim, nec per vices 1 simul pariter quasi unum 2 undique bellum fuit; prorsus ut illæ urbes, quasi agitantibus ventis, diffudisse quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hispaniæ nunquam animus fuit adversus nos universæ consurgere: nunquam conferre vires suas libuit, neque aut imperium experiri, aut libertatem tueri suam publicè. Alicuin ita undique mari, Pyrenæoque, vallata est, ut ingenio sitûs nec adiri quidem potuerit. Sed ante à Romanis obfessa est, quam se ipsa cognosceret; & sola omnium provinciarum vires suas, postquam victa est, intellexit. In hac prope ducentos per annos dimicatum est, à primis Scipionibus in Cæsarem Augustum, non continuè, nec cohærenter, sed prout causæ lacerant: nec cum Hispanis initio, sed cum Pœnis in Hispaniâ. Inde contagio & series 3 causaque bellorum. Prima per Pyrenæum jugum signa Romana Publius & Cnæus Scipiones intulerunt: præliisque ingentibus Annonem & Asdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt: raptaque erat impetu Hispania, nisi fortissimi viri, in ipsâ suâ victoriâ, oppressi Punicâ fraude cecidissent, terrâ marique victores. Igitur quasi novam integramque provinciam ultor patris & patrui Scipio ille, mox Africanus, invasit; isque statim captâ Carthagine, & aliis urbibus, non contentus Pœnos expulisse, stipendiariam nobis provinciam fecit: 4 omne citra ultraque Iberum subjecit imperio: primusque Romanorum ducum, victor ad Gades & Oceani ora pervenit. *Plus est provinciam retinere quàm facere:* Itaque per partes jam huc, jam illuc missi duces, qui ferocissimas, & ad id temporis liberas gentes, 5 ideò impatientes jugi, multo labore, nec incruentis certaminibus servire docuerunt. Cato ille Censorius Celti-

1 unâ pariterque 2 denique 3 causaque 4 omnia
5 atque ideò

beros, id est, robur Hispaniæ, aliquot præliis fregit. Gracchus, pater ille Gracchorum, eosdem centum & quinquaginta urbium everfione multavit. Metellus ille, cui ex Macedoniâ cognomen, meruerat & 6 ex Celtiberiâ ferre, qui & Contrebiâ & Nertobriges memorabili cepisset exemplo, 7 majori gloriâ pepercit. Lucullus Turdulos, atque Vaccæos; de quibus Scipio ille posterior, singulari certamine 8 quum rex fuisset provocatus, opima retulerat. Decimus Brutus aliquanto latius, Celticos Lusitanosque, & omnes Galliciæ populos, formidatumque militibus flumen Ob- blivionis: peragratoque victor Oceani littore, non prius signa convertit, quàm cadentem in maria solem, obrutumque aquis ignem, non sine quodam sacrilegii metu & horrore, apprehendit. Sed tota certaminum moles cum Lusitanis fuit & Numantinis, nec immerito. Quippe solis gentium Hispaniæ duces contigerunt. Fuisset & cum omnibus Celtiberis, nisi dux illius motus, initio belli oppressus esset, summus vir astu & audaciâ, si res cessisset, Salondicus; qui hastam argenteam quatiens, velut cælo missam, vaticinanti similis, omnium in se mentes converterat. Sed quum pari temeritate sub nocte castra consulis adiisset, juxta tentorium ipsum pilo vigilis exceptus est. Cæterum Lusitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimæ; qui ex venatore latro, ex latrone subito dux atque imperator, &, si fortuna cessisset, Hispaniæ Romulus, non contentus libertatem suorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra ultraque Iberum & Tagum, igni, ferroque populatus; castra etiam prætorum, & præsidum aggressus, Claudium Unimanum pæne ad internecionem exercitus cecidit, & insignia trabeis & fascibus nostris, quæ ceperat, in montibus suis trophæa fixit: tandem 9 etiam Fabius Maximus consul oppresserat: sed à successore 10 Pom- pilio violata victoria est: quippe qui conficiendæ rei cupidus, fractum ducem, & extrema deditiois agi-

6 Celtiberius fieri, quia Contrebiâ.

7 iis

8 quum fuisset provocatus

9 cum

10 Cæpione

Servilio

tantem,

tantem. per fraudem, & insidias, & domesticos percussores aggressus, hanc hosti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuisse.

CAP. XVIII. *Bellum Numantinum.*

Numantia, quantum Carthaginis, Capuæ Corinthi opibus inferior; ita virtutis nomine & honore par omnibus, summumque, si viros æstimes, Hispaniæ decus: quippe quæ sine muro, sine turribus, modicè edito in tumulo apud flumen Durium sita, quatuor millibus Celtiberorum, quadraginta millium exercitum, per annos quatuordecim sola sustinuit; nec sustinuit modo, sed sævius aliquanto perculit, pudendisq; ¹ fœderibus affecit. Novissimè quum invictam ² esse constaret, opus quoque eo fuit, qui Carthaginem ³ everteret. Non temerè, si fateri licet, ullius causa belli injustior. ⁴ Sedigenses, socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos, exceperant. Habita pro eis deprecatio nihil valuit: quum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium iussi *arma deponere*. Hoc sic à barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megarâ fortissimo duce, ad arma conversi, Pompeium prælio aggressi; fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, ut ne oculos quidem aut vocem Numantini viri ququam sustineret. Tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad interuersionem ⁵ sævire potuissent. Sed non minùs Numantini, quam Caudini illius fœderis, flagrans ignominia ac pudore populus Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii, deditioe Mancini expiavit: cæterum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium imbuto, tandem etiam in ultionem excanduit. Sed tunc acriùs in castris, quàm in campo, nostro cum milite, quàm cum Numantino, præliandum fuit. Quippe assiduis & injustis & servilibus maximè operi-

¹ vulneribus ² non esse ³ everterat. ⁴ Segi-
denses ⁵ delere

bus attriti, ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. Ad hoc scorta, calones, sarcinae nisi ad usum necessariae, amputantur. Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, verè proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies: quodque nemo visurum se unquam speraverat, factum est, ut fugientes Numantinos quisquam videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris imperarentur. Sed quum Scipio veram vellet & sine exceptione victoriam, eo necessitatum compulsi, ut destinata morte in praelium ruerent, quum sese prius epulis, quasi inferiis, implevisissent, carnis semicrudae, & celiae; sic vocant indigenam ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium; itaque non est permessa pugna morituris. Quum fossa, atque loricâ, quatuorque castris circumdatos, fames premeret; ab duce orantes praelium, ut tanquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. Sic conferta manu plurimi occisi; & quum urgeret fames, aliquantisper inde vivere: novissimè consilium fugae sedit; sed hoc quoque, ruptis eorum cingulis, uxores ademere, summo scelere, per amorem. Itaque deplorato exitu, in ultimam rabiem furoremque conversi, postremo mori hoc genere destinârunt: duces suos, seque patriamque ferro & veneno, subjectoque undique igne peremerunt. Maeste fortissimam, & meo iudicio beatissimam in ipsis malis civitatem! Afferuit cum fide socios, populum orbis terrarum viribus fultum, suâ manu, ætate tam longâ, sustinuit. Novissimè, maximo duce oppressa civitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit qui in catenis duceretur. Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipsi cremaverant. Triumphus fuit tantum de nomine.

CAP. XIX.

HActenus populus Romanus pulcher; egregius, pius, sanctus, atque magnificus. Itaque reliqua sæculi, ut grandia æque, ita vel magis turbida & fœda, crescentibus, cum ipsâ magnitudine imperii, vitis: adeo ut si quis hanc tertiam ejus ætatem transmari-

E

nam,

nam, quam ducentorum annorum fecimus, dividat; centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hispaniam domuit, *aureos* (sicut poëtæ canunt) jure meritoque fateatur: centum sequentes, *ferreos* planè & cruentos, & si quid immanius: quippe qui Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis bellis, Gallicis atque Germanicis, quibus cœlum ipsum gloriâ ascendit, Gracchanas, Drusianasque cædes, ad hoc Servilia bella miscuerunt: & ne quid turpitudini defit, Gladiatoria. Denique, in se ipse conversus, Marianis, atque Sullanis, novissimè Pompeii, & Cæsuris manibus, quasi per rabiem, & furorem, & nefas, semet ipse laceravit. Quæ etsi ¹ involuta inter se sunt omnia atque confusa: tamen quo meliùs appareant, simul & ne scelera virtutibus obstrepant, separatim proferentur: priusque, ut cœpimus, iusta illa, & pia cum exteris gentibus bella, memorabimus; ut magnitudo crescentis in dies imperii appareat: tum ad illa civium scelera, turpesque & impias pugnas revertemur.

C A P. XX. *Bellum Asiaticum.*

Victâ ad Occasum Hispaniâ, populus Romanus ad Orientem pacem agebat: nec pacem modo, sed inusitatâ & incognitâ quâdam felicitate, relictæ regiis hæreditatibus opes, & tota insimul regna veniebant. Attalus rex Pergamenorum, regis Eumenis filius, socii quondam commilitonisque nostri, testamentum reliquit: *Populus Romanus bonorum meorum hæres esto.* In bonis ¹ regis fuerant. Aditâ igitur hæreditate, provinciam populus Romanus, non quidem bello, nec armis; sed quod est æquius, testamenti jure retinebat. Sed hanc, difficile dictu est, utrùm faciliùs amiserit, an recuperaverit. Aristonicus, regii sanguinis ferox juvenis, urbes regibus parere consuetas, partim facilè sollicitat: paucas resistentes, Myndum, Samon, Colophonem, vi recepit. Crassi quocque prætoris cecidit exercitum, ipsumque cepit: sed ille memor & familiæ, & Romani nominis,

¹ *juncta*

¹ *hæc fuerunt*

custodem ² sui barbarum virgulâ excæcat : in exitium sui, quod volebat, ³ itâ concitat. Mox à Perpernâ dormitus, & captus, & per deditionem in vinculis habitus. Aquilius Asiatici belli reliquias confecit, mixtis (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quæ res, ut maturam, ita infamem fecit victoriam: quippe quum contra fas deûm moresque majorum, medicaminibus impuris, in id tempus sacrosancta Romana arma violâisset.

LIBER III.

CAP. I. *Bellum Jugurthinum.*

HÆC ad Orientem: sed non ad Meridianam plagam eadem quies. Quis speraret post Carthaginem aliquod in Africâ bellum? Atqui non leviter se Numidia concussit: & fuit in Jugurthâ, quod post Annibalem timeretur. Quippe rex callidissimus populum Romanum armis inclytum, & invictum opibus aggressus est; & citra spem omnium fortuna cessit, ut rex fraude præcipuus fraude caperetur. Hic avo Masinissâ, ¹ Micipsâ patre per adoptionem, quum interficere fratres statuisset, agitated regni cupiditate, nec illos magis, quàm senatum populumque Romanum, quorum in fide & clientelâ regnum erat, metueret: primum scelus mandat insidiis; potitusque Hiemsalis capite, quum se in Adherbalem convertisset, isque Romam profugisset, missâ per legatos pecuniâ, traxit in sententiam suam senatum. Et hæc fuit de nobis ejus prima victoria. Missos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, similiter aggressus, quum in Scauro ipsos Romani imperii mores expugnâisset, inchoatum nefas perfecit audaciùs. Sed diu non latent scelera: Corruptæ nefas legationis erupit; placuitque bello persequi parricidam. Primus in Numidiam Calpurnius Bestia Consul ² immittitur: sed rex, peritus, fortius adversus Romanos aurum

² suum³ irâ¹ &² mittitur

esse quàm ferrum, pacem emit. Cujus flagitii reus, quum interveniente publicâ fide à senatu accerseretur, pari audaciâ & venit, & competitorem imperii Masinissæ Massivam immisso percussore confecit. Hæc altera contra regem fuit caussa bellandi: igitur; 3 sequens ultio mandatur Albino. Sed hujus quoque (pro dedecus!) ita corripit exercitum, ut voluntariâ nostrorum fugâ vinceret Numida, castrisque potiretur. Addito 4 turpi fœdere in pretium salutis, quem prius emerat, exercitum dimisit. Eodem tempore in ultionem non tam imperii Romani, quàm pudoris, Metellus assurgit; qui 5 callidissimum hostem nunc precibus, nunc minis, jam simulatâ, jam quasi verâ fugâ eludentem, artibus suis aggressus est. Agrorum atque vicorum populatione non contentus, in ipsa Numidiæ capita impetum fecit, & Zamam quidem frustra diu voluit; cæterum Thalam, gravem armis, thesaurisque regis, diripuit. Tunc urbibus exutum regem, & jam finium suorum, regnique fugitivum, per Mauros atque Getuliam sequebatur. Postremo Marius, auctis admodum copiis, quum pro obscuritate generis sui capite censos sacramento adegisset, jam 6 fessum & saucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quàm si integrum & recentem. Hic & urbem Herculi, conditam Capsam in mediâ Africâ sitam, anguibus arenisque vallatam, mirâ quâdam felicitate superavit: & saxeo inditam monti Mulucham urbem, per Ligurem, aditum arduo inaccessoque, penetravit. Mox non ipsum modo, sed Bocchum quoque Mauritaniae regem, jure sanguinis Numidam vindicantem, apud oppidum Cirtam graviter cecidit. Qui ubi, diffusus rebus suis, alienæ cladis accessio fieri timet, pretium fœderis, atque amicitiae, regem facit. Sic fraudulentissimus regum, fraude soceri sui in insidias deductus est, & Syllæ in manum traditus; tandemque opertum catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aspexit: sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus, vidit Urbem, quam venalem, & quandoque perituram, si habuisset emptorem, frustra

3 præsens

4 etiam

5 callidissime

6 fessum

frustrà cecinerat. ⁷ Tamen ut venalis fuisset, habuit emptorem: & quum ille non evaserit, certum ⁸ erit eam non esse perituram.

CAP. II. *Bellum Allobrogicum.*

Sic ad meridiem populus Romanus. Multo atrocius, & ¹ multipliciter & magis à Septentrione sævitum. Nihil hâc plagâ infestius. Atrox cœlum, perinde ingenia. Omni igitur tractu violentus hostis, à dextris atque lævis, & medio Septentrionis, erupit. Prima trans Alpes arma nostra sensere Salyi; quum de incursionibus eorum fidissima atque amicissima civitas Massilia quereretur. Allobroges deinde, & Arverni, quum adversus eos similes Æduorum querelæ opem & auxilium nostrum flagitarent. Varus quoque victoriæ testis, Isara & Vindelicus amnis, & impiger fluminum Rhodanus. Maximus barbaris terror elephantum fuere, immanitati gentium pares. Nil tam conspicuum in triumpho, quàm rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento, qualis pugnaverat. Utriusque victoriæ quod quantumque gaudium fuerit, vel hinc existimari potest, quod & Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus, ipsis quibus dimicaverant in locis, saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus trophæa fixere; quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus, hostibus domitis victoriam suam exprobravit.

CAP. III. *Bellum Cimbricum, Theutonicum, ac Tigurinum.*

Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Germaniæ profugi, quum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant; exclusique Galliâ & Hispaniâ, quum in Italiam regyrarent, misere legatos in castra Silani, inde ad senatum, petentes, ut Martius populus aliquid sibi terræ daret quasi stipendium: cæterum, ut vellet ma-

⁷ Jam
magis, ut à

⁸ erat

¹ multipliciter

nibus atque armis suis uteretur. Sed quas daret terras, populus Romanus agrariis legibus intra se dimicaturus? Repulsi igitur, quod nequiverant precibus, armis petere constituunt. Sed nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. Omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi sæculo contigisset. Ille quoque non ausus congre-
 gri statim, militem tenuit in castris, donec invicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute barbari habent, consenesceret. Recessere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Urbis fiducia) consulentes, *si quid ad uxores suas mandarent.* Nec segnius, quàm minati fuerant, tripertito agmine per Alpes, id est, claustra Italiæ, ferebantur. Marius mirâ statim velocitate occupatis compendiis, prævenit hostem; prioresque Theutones sub ipsis Alpium radicibus assequutus, in ¹ locum quem Aquas Sextias vocant, quo (fidem numinum!) prælio oppressit? Vallem fluviumque medium hostes tenebant. Nostris aquarum nulla copia. Consultione id egerit imperator, an errorem in consilium verterit, dubium: certè necessitate aucta virtus, causa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, ² *Viri, inquit, estis, en illic habetis.* Itaque tanto ardore pugnatum est, eaque cædes hostium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quàm sanguinis Barbarorum. Certè rex ipse Theutobochus quaternos senosque equos transilire solitus, vix unum, quum fugeret, ascendit: proximoque in saltu comprehensus, insigne spectaculum triumphi fuit, quippe vir proceritatis eximiae super trophæa ³ ipsa eminebat. Sublatis funditis Theutonibus, in Cimbros convertitur. Hic jam (quis crederet?) per hiemem, quæ altiùs Alpes levat, Tridentinis jugis in Italiam, provoluti ruina descenderant. Atesin flumen non ponte, nec navibus, sed quâdam stoliditate barbaricâ primum corporibus aggressi, postquam retinere amnem manibus & clypeis frustra tentaverant, ingestâ obrutum silvâ

¹ loco² Si viri³ sua

transilvère:

transiluere: & si statim infesto agmine Urbem petiissent, grande discrimen esset: sed in Venetiâ, quod ferè tractu Italia mollissima est, ipsâ soli cœlique clementiâ robur elanguit. Ad hoc panis usu, carnisque coctæ, & dulcedine vini mitigatos, Marius in tempore aggressus est. Jam diem pugnae a nostro imperatore petierunt, & sic proximum dedit. In patentissimo, quem Raudium vocant, campo concurrere. Millia inde sexaginta ceciderunt; hinc trecentis minùs; per omnem diem conciditur barbarus. Istic quoque imperator addiderat virtuti dolum; sequutus Annibalem, artemque Cannarum: primùm, nebulosum nactus diem, ut hosti inopinatus occurreret; tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos & ora ferretur: tum acie conversâ in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore galearum, ac percussu, quasi ardere cœlum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quàm cum ipsis fuit; quum objectis undique plaustris, atque carpentis, altæ desuper quasi è turribus, lanceis contisque pugnarent. Perinde speciosa mors earum fuit quàm pugna. Nam quum, missâ ad Marium legatione, libertatem ac sacerdotium non impetrassent, (nec fas erat) suffocatis elisisque passim infantibus suis, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo è crinibus suis factò, ab arboribus, jugisque plaustrorum pependerunt. Boiorix rex in acie, dimicans impigrè, nec inultus, occubuit. Tertia Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa lapsi, fugâ ignobili & latrocinii evanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ, assertique imperii nuncium non per homines, ut solebat, populus Romanus accepit, sed per ipsos, si credere fas est, deos. Quippe eodem die, quo gesta res est, visi pro æde Castoris, & Pollucis, juvenes laureati Prætori literas tradere: frequensque in spectaculo rumor, *Victoriæ Cimbricæ, feliciter*, dixit. Quo quid admirabilius, quid insignius fieri potest? Quippe velut elata montibus suis Roma spectaculo belli interesset, quod in gladiatorio munere fieri solet, uno eodemque momento

mento, quum in acie Cimbri ⁴ succumberent, populus in urbe plaudebat.

CAP. IV. *Bellum Thracium.*

Post Macedonas, si diis placet, Thraces rebellabant, ipsi quondam tributarii Macedonum: nec in proximas modo provincias contenti incurrere, Thessaliam, atque Dalmatiam; in Adriaticum mare usque venerunt: eoque fine ¹ contenti. quasi interveniente naturâ contorta in ipsas aquas tela miserunt. Nihil interim per id omne tempus residuum crudelitatis fuit in captivos sævientibus: ² litare diis sanguinem humanum: bibere in ossibus capitum, & ³ cuiusquemodi ludibrio fœdare mortem tam igni quàm fumo: partus quoque gravidarum extorquere tormentis. Sævissimi omnium Thracum Scordisci fuere; sed calliditas quoque ac robur accesserat, Sylvarum & montium situs cum ingenio ⁴ consentiebant. Itaque non fufus modo ab his, aut fugatus, sed (simile prodigio) omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. Didius vagcs, & liberâ populatione diffusos, intra suam repulit Thraciam. Drusus ulterius egit, & vetuit transire Danubium. Minucius toto vastavit Hebro, multis ⁵ quidem amissis, dum per infidum glacie flumen equitatur. Piso Rhodopen Caucasumque penetravit. Curio Daciâ ⁶ tenuis venit; sed tenebras saltuum expavit. Appius in Sarmatas usque pervenit; Lucullus ad terminum gentium Tanaim, lacumque Mæotim. Nec aliter cruentissimi hostium quàm suis moribus demiti: quippe in captivos igne ferroque sævitum est. Sed nihil Barbaris atrocius visum est, quam quod abscissis manibus relictî, vivere superstites pœnæ suæ jubebantur.

⁴ occumberent,

¹ non contenti,

² libare

³ bujuscemodi

⁴ gentis consentiebant.

⁵ ibidem

⁶ tenuis; sed

CAP. V. *Bellum Mitbridaticum.*

Ponticæ gentes ad Septentrionem in ¹ mare finistrum jacent, à Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquissimus Æetas: post Artabazes, à septem Persis oriundus: inde Mithridates omnium longe maximus; quippe quum quatuor Pyrrho, decem & septem anni Annibali succederint; ille per quadraginta annos restitit, donec tribus ingentibus bellis subactus; felicitate Syllæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeii consumeretur. Causam quidem illius belli prætenderat apud Cassium legatum, *attrectari terminos suos à Nicomede Bithynico*: Cæterum elatus animis ingentibus, Asiæ totius, &, si posset, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant nostra vitia, quippe quum civilibus bellis disjungeremur, invitabat occasio: nudumque imperii latus ostentabant procul Marius, Sylla, Sertorius. Inter hæc Reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repentè, quasi captato tempore, in lassos simul atque districtos, subitus turbo Pontici belli, ab ultimâ veluti speculâ Septentrionis erupit. Primus statim impetus belli Bithyniam rapuit. Asia deinde pari terrore correpta est. Nec cunctanter ad regem ab urbibus nostris populisque descitum est. Aderat, instabat, sævitiâ quasi virtute utebatur. Nam quid atrocius uno ejus edicto, quum omnes, qui in Asiâ forent, Romanæ civitatis homines interfici jussit? Tum quidem domus, templa & aræ, humana omnia atque divina jura violata sunt. Sed hic terror Asiæ, Europam quoque regi aperiebat. Itaque missis Archelao Neoptolemoque præfectis, excepta Rhodo, quæ pro nobis ² stetit, cæterum Cyclades, Delos, Eubœa, & ipsum Græciæ decus Athenæ, tenebantur. Italiam jam, ipsamque urbem Romam regius terror afflabat. Itaque Lucius Sylla festinat, vir armis optimus; parique violentiâ ruentem ulterius hostem, quâdam quasi manu, repulit: primumque Athenas urbem (quis crederet?) frugum parentem, obsidione,

¹ *infinistrum* ² *firmius stetit cæteris, Cyclades*

ac fame ad humanos cibos compulit. Mox subru-
to Piræei portu, sex quoque & amplius muris, post-
quam domuerat *ingratissimos*, ut ipse dixit, *hominum*,
in honorem tamen mortuorum, sacris suis famæque
donavit. Mox quum Eubœâ, atque Bœotiâ, præsi-
dia regis 3 depulisset, omneis copias, uno apud
Chæroneam, apud Orchomenon altero bello dissip-
avit; statimque in Asiam transgressus, ipsum op-
primit: & debellatum foret, nisi de Mithridate tri-
umphare citò quam vere maluisset. At tunc qui-
dem hunc Asiæ statum Sylla dederat. Ictum cum
Ponticis fœdus: recepit Bithyniam 4 regi Nicomedi,
Ariobarzani Cappadociam: ac sic erat Asia rursus
nostra, ut cœperat: Mithridates tantum repulsus.
Itaque non fregit ea res Ponticos, sed incendit.
Quippe rex 5 Asiâ & Europâ quodammodo inescatus,
non jam quasi alienam, sed quia amiserat, quasi 6
raptam belli jure repetebat. Igitur ut extincta pa-
rum fideliter incendia majore flammâ reviviscunt; ita
ille de integro, auctis in modum copiis, totâ denique
regni sui mole, in Asiam rursus mari, terrâ, flu-
minibusque veniebat. Cyzicum nobilis civitas, ar-
ce, mœnibus, portu, turribusque marmoreis, Asiati-
cæ plagæ litora illustrat. Hanc ille, quasi alteram
Romam, toto invaserat bello: sed fiduciam oppida-
nis resistendi nuncius fecit, docens adventare Lucul-
lum qui (horribile dictu!) per medias hostium naves
utre suspensus, & pedibus iter adgubernans, videnti-
bus procul quasi marina pistrix evaserat. Mox clade
conversâ, quum ex morâ obsidentem regem fames,
& ex fame pestilentia urgeret, recedentem Lucullus
assequitur: adeoque cecidit, ut Granicus & Æsopus
amnes, cruenti redderentur. Rex callidus, Roma-
næque avaritiæ peritus, spargi à fugientibus sarcinas
& pecuniam jussit, quâ sequentes moraretur. Nec
felicior in mari, quam in 7 terrâ fuga; quippe cen-
tum amplius navium classem, apparatuque belli gra-

3 depulisset 4 à rege Nicomedes, Ariobar-
zanes Cappadociam 5 Asiâ quodammodò 6 sibi
raptam 7 terrâ. Quippe

vem, in Pontico mari aggressa tempestas, tam fœdâ strage laceravit, ut navalis belli instar efficeret: plane quasi Lucullus quodam cum fluctibus procellisque commercio, debellandum tradidisse regem ventis videretur. Attritæ jam omnes validissimi regni vires erant; sed animus malis augebatur. Itaque conversus ad proximas gentes, totum pœne Orientem ac Septentrionem, ruinâ suâ involvit. Iberi, Caspii, Albani, & utræque sollicitabantur Armeniæ: perque omnia & decus, & nomen, & titulos Pompeio⁸ sua fortuna quærebat. Qui ubi novis motibus ardere Asiam videt, aliosque ex aliis prodire reges; nihil cunctandum ratus, priusquam inter se gentium robora coïrent, statim ponte navibus facto, omnium ante se primus transit Euphratem: regemque fugientem media nactus Armenia (quanta felicitas viri!) uno prælio conficit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus: quippe quasi commilitans, quum à tergo se hostibus, à facie Romanis, præbuisset, Pontici per errorem longius cadentes umbras quasi hostium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illâ debellatus est, nihil enim postea valuit, quanquam omnia expertus, more anguium, qui obtrito capite, postremum caudâ minantur. Quippe quum effugisset hostem⁹ Colchos, Siciliae quoque litora, & Campaniam nostram subito adventu terre-re voluit: Colchis tenus jungere Bosphoron; inde per Thraciam, Macedoniam & Græciam transilire; sic Italiam nec opinatus invadere, tantum cogitavit. Nam per defectionem civium, Pharnacisque filii scelere præventus, malè tentatum veneno spiritum ferro expulit. Cnæus interim Magnus rebellis Asiæ reliquias sequens, per diversa gentium terrarumque volitabat. Nam sub Orientem sequutus Armenios, captis ipso capite gentis Artaxatis, supplicem jussit regnare Tigranem. At in¹⁰ Septentrionem Scythicum, iter tanquam in mari¹¹ stellis sequutus, Col-

⁸ suo ⁹ per Colchos Scythiæ quoque litora,
 & claustra nostra subito adventu terrere voluit, mox
 Colchis ¹⁰ Septentrione Scythico ¹¹ Stellas
 chos

chos cecidit; ignovit Iberiæ; pepercit Albanis; ¹² regem Colchorum Orodem, positus sub ipso Caucaſo caſtris, juffit in plana descendere: Arthocen, qui Iberis imperabat, & obſides liberos dare. Orodem etiam remuneratus eſt, ultro ab Albaniâ ſuâ lectulum aureum, & alia dona mittentem. Nec non & in meridiem verſo agmine, Libanum Syriæ, Damafcumque tranſgreſſus, per nemora illa odorata, per turis & baſſami filvas, Romanæ circumtulit ſigna. Arabes, ſi quid imperaret, præſtò fuere. Hieroſolymam defendere tentavêre Judæi: verùm hanc quoque intravit: & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, ſub aureo ¹³ vitem cœlo. Diffidentibusque de regno fratribus, arbiter factus, regnare juffit Hircanum. ¹⁴ Ariſtobulo, quia renovabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam, quâ latiffima eſt, Aſiam pervagatus, quam extremam habebat imperii provinciam, mediam fecit. Exceptis quippe Parthis, qui fœdus maluerunt, & Indis, qui adhuc nos non noverant; omnis Aſia inter Rubrum mare, & Caſpium, & Oceanum, Pompeianis domita, vel oppreſſa ſignis, tenebatur.

CAP. VI. *Bellum Piraticum.*

INterim dum populus Romanus per diverſa terrarum diſtractus eſt, Cilices invaſerant maria; ſublatisque commerciis, rupto fœdere generis humani, ſic maria bello, quaſi tempeſtate, præcluſerant. Audaciam perditis furioſisque latronibus dabat inquieta ¹ Mithridatis præliis Aſia: dum ſub alieni belli tumultu, exterique regis invidiâ, impunè graſſantur. Ac primùm duce Iſidoro, ² contenti proximo mari, Cretam inter atque Cyrenas, Epirum & Achaiam, finumque Maleum, quod à ſpoliis *Aureum* ipſi vocavêre, latrocinabantur: miſſusque in eos Publius Servilius, quamvis leves & fugaces myoparonas gravi &

¹² regemque borum¹³ uti¹⁴ Ariſtobulum,

quia res novabat, in cateans

¹ Mithridaticis² non

Martiâ classe turbaret, non incruentâ victoriâ superat. Sed nec mari submovisse contentus, validissimas urbes eorum, & diutinâ prædâ abundantes, Phaselin, & Olympon evertit, Isaurumque, ipsam arcem Ciliciæ: unde conscius sibi magni laboris, *Isaurici* cognomen adamavit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terrâ se continere potuerunt: sed ut quædam animalia, quibus aquam terramque incolendâ gemina natura est, sub ipso hostis recessu impatientes soli, in aquas suas resluerunt: & aliquanto latius, quam prius. Sic 3 ille quoque antè felix, dignus nunc victoriâ Pompeius visus est; & Mithridaticæ provinciæ facta accessio. Ille dispersam toto mari pestem, semel & in perpetuum volens extinguere, divino quodam apparatu aggressus est. Quippe quum classibus suis & socialibus Rhodiorum abundaret, pluribus legatis atque præfectis utraque Ponti & Oceani ora complexus est. Gellius Tusco mari impositus; Plotius Siculo. 4 Gratillius Ligusticum finum, Pompeius Gallicum obsedit, Torquatus Balearicum, Tiberius Nero Gaditanum fretum, quâ primum maris nostri limen aperitur: Lentulus Lybicum: Marcellinus Ægyptium; Pompeii juvenes Adriaticum; Varro Terentius Ægæum, & Ponticum; Pamphylium Metellus; Asiaticum Cæpio; ipsas Propontidis fauces Porcius Cato sic obditis navibus, quasi portam obseravit. Sic per omnes æquoris portus, sinus, latebras, recessus, promontoria, freta, peninsulas, quicquid piratarum fuit, quâdam indagine inclusum & oppressum est. Ipse Pompeius in originem fontemque belli Ciliciam versus est: nec hostes detrectavere certamen, non ex fiduciâ, sed quia oppressi erant, 5 ausi videbantur. Sed nihil tamen amplius, quàm ut ad primum ictum concurrerent. Mox ubi circumfusa undique rostra viderunt, abjectis statim telis, remisque, plausu undique pari, quod supplicantium 6 fuit, vitam petiverunt. Non

3 ille antè felix, dignus nunc quoque victoriâ Pompeius, & pirata Mithridaticæ provinciæ factus est
accessio 4 Atilius 5 ausuri 6 signum

F

aliàs

Martiâ

aliàs tam incruentâ victoriâ usi unquam sumus: sed nec fidelior in posterum reperta gens ulla est. Idque prospectum singulari consilio ducis, qui maritimum genus à conspectu longè removit maris, & mediterraneis agris quasi obligavit. Eodemque tempore & usum maris navibus recuperavit, & terræ homines suos reddidit. Quid priùs in hâc mirere victoriâ; velocitatem, quod quadragesimo die parta est? an felicitatem, quod ne una quidem navis amissa est? an verò perpetuitatem, quod amplius piratæ non fuerunt?

C. A. R. VII. *Bellum Creticum.*

Creticum bellum, si vera volumus noscere, non fecimus; solâ vincendi nobilem insulam cupiditate. Favisse Mithridati videbatur: hoc placuit armis vindicare. Primus invasit insulam Marcus Antonius, cum ingenti quidem victoriæ spe atque fiducia, adeo ut plures catenas in navibus, quàm arma portaret. Dedit itaque pœnas vecordiæ. Nam plerasque naves interceptere hostes: captivæque corpora religata velis ac funibus pependere: ac sic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus suis adremigaverunt. Metellus deinde totam insulam igni ferroque populatus, intra castella & urbes redegit, & Cnossum, & Erythræam, & ut Græci dicere solent, *urbium matrem* Cydoneam: adeoque favè in captivos consulebatur, ut veneno se plerique conficerent, alii deditionem suam ad Pompeium absentem remitterent. Et quum ille res in Asiâ gerens, 2 eoque præfectum misisset Antonium; in alienâ provinciâ inclitus fuit: eoque infestior Metellus in hostes jus victoris exercuit: victisque Lathene & Panare Cydoneæ ducibus, victor rediit. Nec quicquam amplius tamen de tam famosâ victoriâ, quam cognomen *Creticum* reportavit.

1 remitterent
vium

2 eò præfectum misisset Oetavium

CAP. VIII. *Bellum Balearicum.*

Quatenus Metelli Macedonici domus bellicis nominibus assueverat; altero ex liberis ejus Cretico facto, mora non fuit, quin alter quoque *Balearicus* vocaretur. *Baleares* per idem tempus insulae piraticâ rabie corruerant maria. Homines feros atque silvestres mireris ausos à scopulis suis saltem maria prospicere. Ascendêre etiam inconditas rates, & prænavigantes subinde inopinato impetu terrêre. Sed quum venientem ab alto Romanam classem prospexissent, prædam putantes ausi etiam occurrere: & primo impetu, ingenti lapidum saxorumque nimbo classem operuerunt. Tribus quisque fundis præliatur. Certos esse quis miretur ictus, quum hæc sola genti arma sint? Id unum ab infantiâ studium. Cibus puer à matre non accipit, nisi quem ipsâ monstrante percussit. Sed non diu lapidatione terrêre Romanos, postquam cominus ventum est, expertique rostra, & pila 2 venientia, pecudum in morem clamore sublato, petierunt fugâ litora: dilapsique in proximos tumulos, quærendi fuerunt ut vincerentur.

CAP. IX. *Expediitio in Cypron.*

Aderat fatum insularum: igitur & Cypros recepta sine bello. Insulam veteribus divitiis abundantem, 1 & ob hoc *Veneri* sacram, *Ptolemæus* regebat. Sed divitiarum tanta erat fama, nec falsò, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, *Publio Clodio Tribuno* duce, focii vivique regis confiscationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata præcepit. Cæterum *Porcius Cato* Cyprias opes liburnis per *Tiberinum* ostium invexit: quæ res 2 latius ærarium populi Romani, quàm ullus triumphus implevit.

1 percussit 2 ingruentia, 1 ad hoc
2 cumulatius; aliàs; lautius

CAP. X. *Bellum Gallicum.*

A Siâ Pompeii manibus subactâ; reliqua quæ restabant in Europâ, fortuna in Cæsarem transtulit. Restabant autem immanissimi gentium Galli, atque Germani: & quamvis toto orbe divisa, tamen qui vinceret habuit Britannia. Primus Galliarum motus ab Helvetiis cœpit: qui Rhodanum inter & Rhenum siti, non sufficientibus terris, venêre sedes petitum, incensis mœnibus suis: hoc sacramentum fuit, *ne redirent*. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras Cæsar, Rhodani ponte rescisso, abstulisset fugam; statim bellicosissimam gentem sic in sedes suas, quasi greges in stabula pastor, ¹ deduxit. Sequens longèque cruentior pugna Belgarum; quippe pro libertate pugnantium. Hic cum multa Romanorum militum insignia, tum illud egregium ipsius ducis, quod nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu scuto, in primam volitans aciem, manu prælium restituit. Inde cum Venetis etiam navale bellum: sed major cum Oceano, quàm cum ipsis navibus rixa: quippe illæ rudes, & informes, & statim naufragæ, quum rostra sensissent. Sed hærebat in vadis pugna, quum æstibus solitis cum ipso certamine subductus oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoque accessere diversitates pro gentium locorumque naturâ. Aquitani, callidum genus, in speluncas se recipiebant; iussit includi. Morini dilabebantur in silvas; iussit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos: fraudibus agunt. Induciomarus Treviros, Ambiorix & concitavit Eburones. Utrique, absente Cæsare conjuratione factâ, ³ invenêre legatos: sed ille fortiter à ⁴ Dolabellâ summotus est, relatumque regis caput: Hic insidiis in valle dispositis, dolo perculit, itaque & castra direpta sunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino ⁵ legato ibi amisimus. Nec ulla de rege ⁶ mox ultio; quippe perpetuâ trans Rhenum fugâ latuit.

¹ reduxit.² convocavit³ circumvenêre⁴ Labieno⁵ legatos⁶ noxæ

Nec Rhenus ergo immunis: nec enim fas erat, ut liber esset receptator hostium atque defensor. Sed prima contra Germanos illius pugna, iustissimis quidem ex causis. 7 Hædui enim de incursionibus eorum querebantur. Quæ Ariovisti superbia? Quum legati dicerent, *Veni ad Cæsarem*. *Quis est autem Cæsar?* &, *Si vult, veniat*, inquit: &, *Quid ad illum, quid agat nostra Germania?* num ego me interpono Romanis? Itaque tantus gentis novæ terror in castris, ut testamenta passim 8 etiam in principiis scriberentur. Sed illa immania corpora, quò erant majora, eò magis gladis ferroque patuerunt. Qui calor in præliando militum fuerit, nullo magis exprimi potest, quàm quod elatis super caput scotis, quum se 9 testudine barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt: & inde in jugulos gladiis descendebant. Iterum de Germano Tencteri querebantur. Hic vero jam Cæsar ultra Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum; & Hercyniis hostem quærit in silvis: sed in saltus & paludes genus omne diffugerat. Tantum pavoris incussit intra ripam subito Romana 10 vis. Nec semel Rhenus, sed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetratus est. Sed major aliquanto trepidatio: quippe quum Rhenum suum sic ponte, quasi iugo captum viderent, fuga rursus in silvas ac paludes: &, quod acerbissimum Cæsari fuit, non fuere qui vincerentur. Omnibus terrâ marique captis, respexit Oceanum; & quasi hic Romanus orbis non sufficeret, alterum cogitavit. Classe igitur comparatâ, 11 Britanniam transit, mirâ celeritate: quippe 12 qui tertiâ vigiliâ Morino solvisset à portu, minùs quàm medio die insulam ingressus est. Plena erant tumultu hostico litora; & trepidantia ad conspectum rei novæ carpenta volitabant. Itaque trepidatio pro victoriâ fuit. Arma, & obsides accepit à trepidis: & ulterius iisset, nisi improbam classem naufragio castigasset Oceanus. Reversus igitur in Galliam, classe majore,

7 Sequani

8 &

9 veluti vallatum testudine

10 vis visa

11 in Britanniam

12 quum

auctisque admodum copiis, in eundem rursus Oceanum, eosdemque rursus Britannos, Calidonas sequutus in silvas, unum quoque è 13 regibus Cavelanis in vincula dedit. Contentus his (non enim provinciæ, sed nomini studebatur) cum majore quàm prius prædâ revectus est; ipso quoque Oceano tranquillo magis, & propitio, quasi imparem se fateretur. Sed maxima omnium, eademque novissima conjuratio fuit Galliarum, quum omnes pariter Arvernos atque Biturigas, Carnutas simul Sequanosque contraxit ille corpore, armis, spirituque terribilis, nomine 14 etiam quasi terrore composito, Vercingetorix. Ille festis diebus, & 15 comitialibus, quum 16 frequentissimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad jus pristinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæsar, Ravennæ delectum agens; & hieme creverant Alpes: sic interclusum putabant iter. Sed ille qualis erat ad 17 nuncium rei felicissimæ temeritatis? Per invios ad id tempus montium tumulos, per 18 intactas vias, & nives, expeditâ manu emerfus, occupat Galliam; ex distantibus hibernis castra contraxit, & ante in mediâ Galliâ fuit quàm ab ultimâ timeretur. Tum ipsa capita belli aggressus, urbes, Avaricum cum quadraginta millibus propugnantium sustulit: Alexandriam ducentorum quinquaginta millium juventute subnixam flammis adæquavit. Circa Gergoviam Arvernorum, tota belli moles fuit: quippe quum octoginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent; maximam civitatem, vallo, sudibus, & fossâ, indutæque fossæ flumine, ad hoc decem & octo castellis, ingentique loricâ circumdatam, primum fame domuit; mox audentem eruptiones, in vallo, gladiis sudibusque concidit: novissimè in deditionem redegit. Ipse ille rex, maximum victoriæ decus, supplex, quum in castra venisset, tum & phaleras, &

13 *Regulis Cassivelauni*

rem etiam composito,

16 *Frequentissima temeritatis!* per

14 *adæque in terris*

15 *In conciliabulis,*

17 *Nuncium (rem felicissimæ*

18 *Intactas nives.*

suâ arma ante Cæsaris genua projecit: *Habes, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti.*

CAP. XI. *Bellum Parthicum.*

DUM Gallos per Cæsarem in Septentrione debellat, interim ad Orientem grave vulnus à Parthis populus Romanus accepit. Nec de fortunâ queri possumus: caret solatio clades. Adversis & diis, & hominibus, cupiditas consulis Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim strage legionum, & ipsius capite multata est. Et tribunus plebis 1 Metellus, exeuntem ducem hostilibus diris devoverat: & quum 2 Zeugma transisset exercitus, rapta subitis signa turbinibus hausit Euphrates: & quum apud 3 Nicephorum castra posuisset, missi ab Orode rege legati denunciavêre, *percussorum cum Pompeio fœderum, Syllaque, meminisset.* Regiis inhians ille thesauris, nihil, ne imaginario quidem jure; sed *Seleuciæ se responsurum esse*, respondit. Itaque dii fœderum ultores, nec insidiis, nec virtuti hostium defuerunt. Jam primùm, qui solus & subvehere comatus, & munire poterat à tergo, relictus Euphrates. Tum simulato transfugæ cuidam Mezeraë Syro creditur, dum in mediam camporum vastitatem eodem duce ductus exercitus, undique hosti exponeretur. Itaque vix dum venerat Carras, quum undique præfecti regis, Sillaces & Surenas, ostendêre signa auro sericeisque vexillis vibrantia. Tum sine morâ circumfusi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum densa pariter tela fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercitus. Ipse in colloquium sollicitatus, signo dato, vivus in hostium manus incidisset, nisi tribunis reluctantibus, fugam ducis barbari ferro 4 occupâssent. Sic quoque relatum caput ludibrio hosti fuit. Filium ducis, pene in conspectu patris, eisdem telis operuêre. Reliquiæ infelicitis exercitus, quo quemque rapuit fuga, in Armeniam, Ciliciam, Syriamque distractæ, vix nuncium

1 Atejus, 2 ad Zeugma 3 Nicephorium
4 occupâssent. Filium

cladis retulerunt. Caput ejus recisum cum dextera manu, ad regem s reportatum, ludibrio fuit, neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est; ut cujus animus arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum exangue corpus auro ureretur.

C A P. XII. *Anacephalæsis.*

HÆC est illa tertia ætas populi Romani transmarina, quâ Italiâ progredi ausus, orbe toto arma circumtulit. Cujus ætatis superiores centum anni, sancti, pii, & ut diximus, *aurei*; sine flagitio, sine scelere, dum sincera adhuc & innoxia pastoris illius sectæ integritas, dumque Pœnorum hostium imminens metus disciplinam veterem continebat. Postremi centum, quos à Carthaginis, Corinthi, Numantiaque excidiis, & Attali regis Asiaticâ hæreditate deduximus in Cæsarem & Pompeium, sequutumque hos, de quo dicemus, Augustum, ut claritate rerum bellicarum magnifici, ita domesticis claudibus miseri & erubescendi. Quippe sicut Galliam, Thraciam, Ciliciam, Cappadociam, uberrimas validissimasque provincias, Armenios etiam, & Britannos, ut non in usum, ita ad imperii speciem magna nomina acquisivisse, pulchrum atque decorum; ita eodem tempore dimicasse domi cum civibus, sociis, mancipiis, gladiatoribus, totoque inter se senatu, turpe atque miserandum. Ac nescio an satius fuerit populo Romano, Siciliâ, & Africâ, contento fuisse, aut his etiam ipsis carere dominanti in Italiâ suâ, quàm eo magnitudinis crescere, ut viribus suis conficeretur. Quæ enim res alia furores civiles peperit, quàm nimia felicitas? Syria prima nos victa corripit; mox Asiatica Pergameni regis hæreditas. Illæ opes atque divitiæ afflixere sæculi mores; merfamque vitiis suis, quasi sentinâ, rempublicam pessumdedere. Unde enim populus Romanus à tribunis agros & cibaria flagitaret, nisi per famem, quam luxu fecerat? Hinc ergo Gracchana & prima & secunda, & illa tertia Appuleiana seditio. Unde regna-

s deportatum.

ret.

ret judiciariis legibus divulsus à senatu eques, nisi ex avaritiâ, ut vectigalia reipublicæ, atque ipsa judicia in quæstu haberentur? Hinc rursus & promissa civitas Latio, & per hoc arma sociorum. Quid autem bella servilia? unde nobis, nisi ex abundantia familiarum? Unde gladiatorii adversus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem effusa largitio, ¹ quum spectaculis indulget, supplicia quondam hostium artem facit? Jam ut speciosiora vitia tangamus, nonne ambitus honorum ab iisdem divitiis incitatus? Atqui inde Mariana, inde Syllana tempestas. Aut magnificus apparatus conviviorum, & sumptuosa largitio, nonne ab opulentiâ, pariturâ mox egestatem? Hæc Catilinam patriæ suæ impegit. Denique illa ipsa principatus & dominandi cupido, unde, nisi ex nimis opibus venit? Atqui hæc Cæsarem atque Pompeium, furialibus in exitium reipublicæ facibus armavit. Hos igitur populi Romani omnes domesticos motus, separatos ab externis justisque bellis, ex ordine prosequemur.

CAP. XIII. *Seditio sitas tribunicia potestatis.*

Seditionum omnium causas Tribunicia potestas excitavit: quæ specie quidem plebis tuendæ, cujus in auxilium comparata est, re autem dominationem sibi acquirens, studium populi ac favorem, agrariis, frumentariis, judiciariis legibus aucupabatur. Inerat omnibus species æquitatis. Quid enim tam justum, quàm recipere plebem ¹ jus suum à patribus? ne populus gentium victor, orbisque possessor, extorris aris ac focis ageret. Quid tam æquum, quàm inopem populum vivere ex ærario suo? Quid ad jus libertatis æquandæ magis efficax, quàm ut senatu regente provincias, ordinis equestris auctoritas saltem judiciorum regno niteretur? Sed hæc ipsa in perniciem redibant: & misera respublica in exitium ² suum merces erat. Nam & à senatu in equitem translata judiciorum potestas, vectigalia, id

¹ an dum¹ rus² suum sui

est,

est, imperii patrimonium, suppresserat; & emptio frumenti, ipsos Reipublicæ nervos, exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros unde poterat sine possidentium everfione, qui ³ ipse pars populi erant, & tamen relictas sibi à majoribus sedes, ætate, quasi jure hæreditario possidebant.

CAP. XIV. *Seditio Tiberii Gracchi.*

Primam certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, formâ, eloquentiâ facilè princeps. Sed hic, sive Mancinianæ deditiois, quia sponsor fœderis fuerat, contagium timens, & inde popularis: sive æquo & bono ductus, quia depulsam agris suis plebem miseratus est, ne Populus, gentium victor, orbisque possessor, laribus ac focus suis exularet, quâcunque mente, rem ausus ingentem, postquam rogationis dies aderat, ingenti stipatus agmine Rostra conscendit; nec deerat obviâ manu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus. Sed ubi intercedentem legibus suis Cnæum Octavium videt Gracchus, contra fas collegii, jus potestatis, injectâ manu depulit Rostris; adeoque ¹ præsentis metu mortis exterruit, ut abdicare se magistratu cogeretur: sic triumvir creatus dividendis agris. Quum, ad perpetranda cœpta, die comitiorum prorogari sibi vellet imperium, obviâ nobilium manu, eorumque quos agris moverat, cædes à foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugisset, plebemque ad defensionem salutis suæ, manu caput tangens, hortaretur, præbuit speciem regnum sibi & diadema poscentis: atque ita duce Scipione Nasicâ, concitato in arma populo, quasi jure oppressus est.

CAP. XV. *Seditio Caii Gracchi.*

Statim & mortis, & legum fratris sui vindex non minore impetu incaluit Caius Gracchus; qui cum pari tumultu atque terrore plebem in avitos agros arcesseret; & recentem Attali hæreditatem

³ qui tamen ipsi populi erant, & relictas

¹ præsentis

ia alimenta populo polliceretur; jamque miratus,
& ¹ potens altero tribunatu, secundâ plebe volita-
ret: obrogare auso legibus suis Minucio tribuno,
fretus comitum manu, fatale familiæ suæ Capito-
lium invasit. Unde proximorum cæde pulsus, quum
se in Aventinum recepisset; inde quoque obviâ se-
natûs manu, ab Opimio consule oppressus est. In-
sultatum quoque mortis reliquiis: & illud sacro-
sanctum caput Tribuni plebis percussoribus auro pen-
satum est.

CAP. XVI. *Seditio Apuleiana.*

Nihilominus Apuleius Saturnius Gracchanus af-
ferere leges non destitit. Tantum animorum
viro Marius dabat, qui nobilitatî semper inimicus,
consulatu ¹ suo præterea confusus, occiso palam co-
mitiis Annio competitore Tribunatûs, subrogare co-
natus est in ejus locum Caium Gracchum, homi-
nem sine tribu, sine nomine; sed subdito titulo, in
familiam ipse se adoptabat. Quum tot, tantisque lu-
dibriis exultaret impudens, rogandis Gracchorum legi-
bus ita vehementer incubuit, ut Senatum quoque co-
geret in verba jurare; quum abnuentibus aquâ & igni
interdicturum se minaretur, unus tamen extitit, qui
mallet exilium. Igitur post Metelli fugam omni no-
bilitate percussâ, quum jam tertium annum domina-
retur, eò vesanite progressus est, ut consularia quo-
que comitia novâ cæde turbaret. Quippe ut satelli-
tem furoris sui Glauciam, consulem faceret, Caium
Memmium competitorem interfici jussit: & in eo
tumultu regem ex satellitibus suis se appellatum,
lætus accepit. Tum ² vero jam conspiratione Sena-
tûs, ipso quoque jam Mario consule, quia tueri non
poterat, adverso; directæ in foro acies: expulsus
inde, ³ Capitolium invasit. Sed quum abruptis fissu-
lis obsideretur, Senatuque per legatos penitentis fi-
dem faceret, ab arce degressus, cum duobus facti-
onis receptus in ⁴ curiam, aggressus est. Ibi cum,

¹ impotens² sento³ vero conspiratione⁴ in Capitolium evasit.⁵ curiam est

factâ irruptione, populus fustibus saxisque coopertum in ipsâ quoque morte laceravit.

CAP. XVII. *Drusiana seditio.*

Postremo Livius Drusus non tribunatûs modo viribus, sed ipsius etiam Senatûs auctoritate, totiusque Italiæ consensu, easdem leges asserere conatus, dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut nec prima illius flamma posset sustineri; & subitâ morte correptus, hæreditarium in posteros suos bellum propagaret. Judiciariâ lege Gracchi diviserant populum Romanum, ¹ bicipitem ex unâ fecerant civitatem: Equites Romani, tantâ potestate subnixi, ut qui fata fortunæque Patrum, vitæque Principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, peculabantur suo jure rempublicam: Senatus exilio Metelli, damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majestatis amiserat. In hoc statu rerum pares opibus, animis, dignitate, (unde & nata Livio Druso ² æmulatio accesserat) equitem Servilius Cæpio, Senatum Livius Drusus asserere. Signa, & aquilæ, & vexilla ³ aderant: cæterum sic urbe in unâ, quasi in binis castris diffidebatur. Prior Cæpio in Senatum impetu factò, reos ambitûs Scaurum & Philippum, principes nobilitatis, ⁴ dejecit. His motibus ut resisteret Drusus, plebem ad se Gracchanis ⁵ legibus, eisdem socios ⁶ ad plebem spe civitatis erexit. Extat vox ipsius, *Nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi quis aut cœnum dividere vellet, aut cælum.* Aderat promulgandi dies; quum subito tanta vis hominum undique apparuit, ut hostium adventu obseffa civitas videretur. Ausus tamen ⁷ obrogare de legibus consul Philippus; sed apprehensum faucibus viator non ante dimisit, quàm sanguis in ora & oculos redundaret. Sic per vim latæ, jussæque leges: sed pretium rogationis statim socii flagitavêre, quum interim imparem Drusum,

¹ &
⁴ egit.
civitatis

² æmulatio) equitem
⁵ legibus evocavit,
⁷ obrogare legibus

³ aderat: sic
⁶ ad spem
ægrumque

ægrumque rerum temerè metarum, matura, ut in tali discrimine, mors abstulit. Nec ⁸ ideo minus socii promissa Drusi à populo Romano reposcere armis desierunt.

CAP. XVIII. *Bellum Sociale.*

SOciale bellum vocetur licèt, ut extenuemus invidiam; si verum tamen volumus, illud civile bellum fuit. Quippe quum populus Romanus Etruscos, Latinos, Sabinosque miscuerit, & unum ex omnibus sanguinem ducat; corpus fecit ex membris, & ex omnibus unus est. Nec minore flagitio socii intra Italiam, quàm intra urbem cives rebellabant. Itaque quum ¹ jus civitatis, quam viribus auxerant, socii justissimè postularent, ad quam spem eos cupidine dominationis Drusus erexerat; postquam ille domestico scelere oppressus est, eadem fax, quæ illum cremavit, socios in arma & oppugnationem Urbis accendit. Quid hâc clade tristius? quid calamitosius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, postremo Italia, contra matrem ac parentem suam Urbem consurgerent. Quum omne robur fortissimorum fidelissimorumque sociorum sub suis quisque signis haberent, municipalia illa prodigia: Popedius ² Marfos, & Latinos Afranius; Umbros totus senatus, & consules; Samnium Lucaniamque Telesinus: ³ quum regum & gentium arbiter populus ipsum se regere non ⁴ posset, ut victrix Asiæ Europæque à Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli in Albano monte consilium, ut festo die Latinarum Julius Cæsar, & Martius Philippus consules, inter sacra & aras immolarentur. Postquam id nefas proditione discussum est, Asculo furor omnis erupit, in ipsâ quidem ludorum frequentiâ trucidatis, qui tum aderant ab Urbe, legatis. Hoc fuit impii belli sacramentum. Inde jam passim ab omni parte Italiæ, duce & au-

⁸ ideo socii ¹ jus ejus ² Marfos, Latinos
Afranius; Marius Egnatius Etruscos; Samnium
³ ut quum ⁴ possit, victrix

Etore belli discursante Popedio, diversa per populos & urbes signa cecinêre. ⁵ Non Annibalis, ⁶ non Pyrrhi tanta vastatio. Ecce Ocriculum, ecce Grumentum, ecce Fesulæ, ecce Carseoli, Reate, Nuceria, & Picentia: cædibus, ferro, & igne vastantur. Fusæ Rutilii copiae, fusæ Cæpionis. Nam ipse Julius Cæsar exercitu amisso, quum in Urbem cruentus referretur, miserabili funere ⁷ mediam etiam Urbem perviam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & semper in malis major, totis de novo viribus insurrexit: aggressique singuli populos; Cato discutit Etruscos; Gabinius Marfos; Carbo Lucanos; Sylla Samnites. Strabo verò Pompeius omnia flammis ferroque populatus, non prius finem cædium fecit, quàm Asculi everfione, Manibus tot ⁸ exercituum consularium, direptarumque urbium diis litaretur.

CAP. XIX. *Bellum Servile.*

UTcunque, ¹ etsi cum sociis, (nefas!) cum liberis tamen, & ingenuis dimicatum est. Quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella fervorum? Primum Servile bellum inter initia Urbis, Herdonio Sabino duce, in ipsâ Urbe tentatum est; quum occupatâ tribunitiis seditionibus civitate, Capitolium obsessum est, & à consule captum. Sed hic tumultus magis fuit quàm bellum. Mox imperio per diversa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius servili, quàm Punico bello esse vastatam? Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana provincia, latifundiis civium Romanorum tenebatur. Hic ad cultum agri, frequentia ergastula, catenatique cultores, materiam bello præbère. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladum facit, ut meminerimus) fanatico furore simulato, dum Syriæ deæ comas jactat, ad libertatem &

⁵ Nec ⁶ nec ⁷ per mediam etiam urbem viam fecit. ⁸ exercituum, consulum, direptarumque urbium, diis litaretur utcunque.

¹ Etsi cum sociis nefas,

arma fervos, quasi numinum imperio, concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure, & igne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primum duo millia ex obviis; mox jure belli re-tractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum: regiisque ne quid malis deesset, decora- tus insignibus, castella, oppida, vicos, miserabili di- reptione vastavit. Quin illud quoque, (ultimum belli dedecus) capta sunt castra Prætorum; nec nominare ipsos ² pudebit, castra Manilii, Lentuli, Pisonis, Hypsæi. Itaque qui per fugitivarios ³ distrahi de- buissent, prætorios duces, profugos prælio, ipsi se- quebantur. Tandem ⁴ P. Rupilio Imperatore suppli- cium de eis sumptum est. Hic enim victos, & apud Ennam novissimè obseffos, quum fame, ⁵ quasi pe- stilentia consumpsisset, reliquias ⁶ latronum com- pedibus & catenis religavit, crucibusque punivit: fuitque de servis ovatione contentus, ne dignitatem triumphi servili inscriptione violaret. Vixdum re- spiraverat insula, quum statim ⁷ servi, & à Syro reditur ad Cilicem. Athenio pastor, interfecto do- mine, familiam ergastulo liberatam sub signis ordi- nat. Ipse veste purpureâ, argenteoque baculo, & re- gum in morem fronte redimitâ, non minorem, quàm ille fanaticus prior, constat exercitum: acri- usque multo, quasi & illum vindicaret, vicos, ca- stella, oppida diripiens, in dominos, in fervos infe- stiùs, quasi in transfugas, sæviebat. Ab hoc quæque Prætorii exercitus cæsi; capta Servilii castra, capta Luculli. Sed Aquilius ⁸ Rupilii usus exemplo, in- terclusum hostem com meatibus ad extrema compu- lit: communitasque copias armis, fame facilè dele- vit: dedidissentque se, nisi suppliciorum metu volun- tariam mortem prætulissent. Ac ne de duce qui- dem supplicium exigere potuit, quamvis in manus ve- nerit: quippe dum circà adprehendendum eum mul-

² pudebit, Manilii, ³ retrahi ⁴ Perperna
Imperatore ⁵ fame, ex quâ pestilentia ⁶ latronum
catenis ⁷ a servis ad servos ⁸ Perperna

titudo contendit, inter rixantium manus præda lacerata est.

CAP. XX. *Bellum Spartacium.*

E Nimvero servilium armorum dedecus feras. Nam ¹ & ipsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen quasi secundum hominum genus sunt; & in bona libertatis nostræ adoptantur. Bellum Spartaco duce concitatum, quo nomine appellem, nescio. Quippe quum servi militaverint, gladiatores imperaverint: Illi infimæ sortis homines; hi ² pessimam auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Crixus, OEnomaus, effracto Lentuli ludo, cum triginta haud amplius ejusdem fortunæ ³ viris eruperunt Capuâ; servisque ad vexillum & ad ⁴ auxilium vocatis, quum statim decem amplius millia coissent hominum, non modò effugisse contenti, jam vindicari volebant. Prima velut ⁵ harena viris mons Vesuvius placuit. Ibi quum obsiderentur à Clodio Glabro, per fauces cavi montis ⁶ vitigineis delapsi vinculis, ad imas ejus descendere radices: & exitu ⁷ invio, nihil tale opinantis ducis subito impetu castra rapuere. Inde alia castra; deinceps ⁸ Coram, totamque pervagantur Campaniam. Nec villarum atque vicorum vastatione contenti, Nolam atque ⁹ Nuceriam, Thurios atque Metapontum terribili strage populantur. Affluentibus in diem cepiis, quum jam esset justus exercitus; è viminibus pecudumque tegumentis, inconditis sibi clypeos: è ferro ergastulorum recocto, gladios ac tela fecerunt. Ac, ne quod decus justo deesset exercitui, domitis obviis gregibus paratur equitatus; captaque de prætoribus insignia & fasces ad ducem detulere. Nec abnuvit ille de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, deinde in honore virium gladiator: qui defunctorum quocque prælio ducum funera imperatoriis celebravit exequiis,

¹ *etsi per*
pudiis Heins.

⁶ *vitineis*

⁸ *Cosam*

² *pessimæ*

⁴ *pileum*

⁹ *Lucceriam*

³ *ludis Salm. pro-*

⁵ *ara juratis mont*

⁷ *in uno Salm. non uno*

captivosque circa rogam jussit armis depugnare; quasi planè expiaturus omne præteritum dedecus, si de gladiatore munerator fuisset. Inde jam consulares quoque aggressus, in Apennino Lentuli exercitum percecîdit: apud Mutinam Caii Cassii castra delevit. Quibus elatus victoriis, de invadendâ urbe Romanâ (quod satis est turpitudini nostræ) deliberavit. Tandem etiam totis imperii viribus contra mirmillonem consurgitur: pudoremque Romanum Licinius Crassus asseruit; a quo pulsi fugatique (pudet dicere) hostes, in extrema Italiæ refugerunt. Ibi circa Bruttium angulum ¹⁰ clusi, quum fugam in Siciliam pararent, neque navigia suppeterent, ratesque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidissimo freto frustra experirentur; tandem eruptione factâ, dignam viris obiêre mortem; & quod sub gladiatore duce oportuit, sine missione pugnatum est. Spartacus ipse in primo agmine fortissimè dimicans, quasi imperator, occisus est.

CAP. XXI. *Bellum civile Marianum.*

HOC deerat unum populi Romani malis, jam ut ipse intra se parricidiale bellum domi fringeret; & in urbe mediâ ac foro, quasi harenâ, cives cum civibus suis, gladiatorio more concurrerent. Æquiore animo utcunque ferrem, si plebei duces; aut si nobiles, mali saltem, ducatum sceleris præbuisent: jam vero, pro facinus! qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta sæculi sui Marius, & Sylla; pessimo facinori suam etiam dignitatem præbuerunt. Tribus, ut sic dixerim, sideribus agitatum est; primo & levi, & modico, tumultu magis quàm bello, intra ipsos armorum duces subsistente sævitiâ: mox atrocius, & cruentius, per totius viscera senatûs grassante victoriâ. Ultimum non civicam modò, sed hostilem quoque rabiem supergressum est; quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, acusque odiis sævientibus, donec deessent, qui occi-

¹⁰ occlusi
ferrum fringeret

¹ ut jam in se parricidiale

derentur. Initium & causa belli, inexplabilis honorum Marii fames, dum decretam Syllæ provinciam Sulpiciâ lege sollicitat. Sed impatiens injuriæ statim Sylla legiones circumegit: dilatoque Mithridate, Esquilinâ, Collinâque portâ geminum agmen Urbi infudit. Unde quum ² consultò Sulpicius, & Albinovanus objecissent catervas, fudesque & saxa undique à mœnibus ac tela jacerentur; ipse quoque jaculatus incendio viam fecit, arcemque Capitoli, quæ Pœnos quæque, Gallos etiam Senones evaserat, quasi captivam victor ³ infedit. Tum ex ⁴ consulto senatus adversariis hostibus judicatis, in præsentem tribunum, aliosque diversæ factionis, jure sævitum est. Marium servilis fuga eximit; immo fortuna alteri bello reservavit. Cornelio Cinna, Cnæo Octavio consulibus, malè obrutum resurrexit incendium: & quidem ab ipsorum discordiâ, quum de revocandis, quos senatus hostes judicaverat, ad populum referretur. Cinctâ quidem gladiis concione, sed vincentibus quibus pax & quies potior, profugus patriâ suâ Cinna confugit ad partes. Redit ab Africâ Marius, clade major, siquidem carcer, catenæ, fuga, exilium, horrificaverant dignitatem: Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: servitia (pro nefas!) & ergastula armantur: & facile invenit exercitum miser imperator. Itaque vi patriam reposcens, unde vi fuerat expulsus, poterat videri jure agere, nisi causam suam sævitiâ ⁵ corrumpere. Sed quum diis hominibusque infestus rediret, statim primo impetu cliens & alumna Urbis Ostia, nefandâ strage diripitur. Mox in urbem quadruplici agmine intratur. Divisere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic postquam manus omnis Octavii depulsa Janiculo est; statim ad principum cædem signo dato, aliquantò sæviùs, quàm aut in Punicâ, aut in Cimbricâ urbe, sævitur. Octavii consulis caput pro Rostris exponitur; Antonii consularis in Marii ipsius mensis. ⁶ Cæsar, & Fimbria in penetibus do-

² subito ³ incendit. ⁴ senatusconsulto ⁵ corrupisset ⁶ Cæsares à Fimbriâ in penetralibus

morum suarum trucidantur; Crassi pater & filius in mutuo alter alterius aspectu: Bæbium atque Numitorium per medium forum unci traxere carnificum: Catulus se ignis haustu ludibrio hostium exemit: Merula flamen Dialis in Capitolio Jovis ipsius oculos venarum cruore resperfit: Ancharius ipso vidente Mario confossus est, quia fatalem illam scilicet manum non porrexerat salutanti. Hæc tot senatus funera intra calendas & idus Januarii mensis, septima illa Marii purpura dedit. Quid futurum fuit, si annum ⁷ consularis impleret? Scipione ⁸ & Norbano Quinto consulibus, tertius ille turbo civilis insaniae toto furore detonuit: quippe quum hinc octo legiones, inde quingentæ cohortes starent in armis, ⁹ & inde ab Asiâ cum victore exercitu Sylla properaret. Et sane quum tam ferus in Syllanos Marius fuisset; quantâ sævitiâ opus erat, ut Sylla de Mario vindicaretur? Primum apud Capuam sub amne Vulturno signa concurrunt: & statim Norbani fusus exercitus: statim omnes Scipionis copiae, ostentatâ spe pacis, oppressæ. Tum Marius juvenis, & Carbo consules, quasi desperatâ victoriâ, ne inulti ¹⁰ perirent, in antecessum sanguine senatus sibi parentabant: obsessâque curiâ, sic de senatu, quasi de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum in foro, in circo, in patentibus templis? Nam Quinctus Mutius Sævola pontifex Vestales amplexus aras, tantum non eodem igne sepelitur. Lamponius atque Telefinus, Samnitum duces, atrocius Pyrrho & Annibale Campaniam Etrusiamque populantur; & sub specie partium se vindicant. Apud Sacriportum, Collinamque portam debellatæ omnes hostium copiae. Ibi Marius, hic Telefinus, oppressi. Nec idem ¹¹ cædi, qui bello finis fuit. Stricti enim & in pace gladii: animadversumque in eos, qui se spontè dediderant. Minus ¹ quod apud Sacriportum, & apud Collinam portam septuaginta amplius millia Sylla concidit: bellum

⁷ consulatus⁸ Norbanioque consulibus⁹ & ab¹⁰ perirent, sanguine¹¹ tamen cædium, qui belli

erat. Quatuor millia deditorum inermium civium in villâ publicâ interfici jussit. Isti tot in pacē, num plures sunt? quis autem illos potest computare, quos in Urbe passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente Furfidio, *Vivere aliquos debere, ut essent quibus imperarent*; proposita est ingens illa tabula; & ex ipso Equestris ordinis flore ac senatûs, duo millia electi, qui mori juberentur: novi generis edictum. Piget post hæc referre, ludibrio habita fata Carbonis, fata Sorani ¹² Prætoris, atque Venuleii: Bæbium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatum: Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulchrum, oculis, manibus, cruribusque defossis, servatum aliquandiu, ut per singula membra moreretur. ¹³ Positis singulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ splendidissima, sub hastâ venierunt, Spoletium, Interamnium, Præneste, ¹⁴ Florentia. Nam ¹⁵ Sulmonem, vetus oppidum, socium atque amicum (facinus indignum!) nondum ¹⁶ expugnatum, ut obsides jure belli, & modò morte damnati, duci jubentur: sic damnatam civitatem jussit Sylla deleri.

CAP. XXII. *Bellum Sertorianum.*

Bellum Sertorianum quid aliud, quam Syllanæ proscriptionis hæreditas fuit? hostile potius, an civile dixerim, nescio: quippe quod Lusitani, Celtiberique, Romano gesserint duce. Exul & profugus feralis illius tabulæ, vir summæ quidem, sed calamitosæ virtutis, malis suis maria terrasque permiscuit: ¹ etiam Africæ, & jam Balearibus insulis fortunam expertus, ² missusque in Oceanum, ³ Fortunatas insulas penetravit: tandem Hispaniam armavit. Viro cum viris facilè convenit. Nec aliàs magis apparuit Hispani militis vigor, quàm Romano duce. Quamquam ille, non contentus Hispaniâ, ad Mithridatem quoque Ponticosque respexit, regemque classe juvit.

¹² *Pletorios ac Venuleios*¹³ *Desitis*¹⁴ *Fluentia*¹⁵ *Sulmone*¹⁶ *Expugnato,**ut hostes.*¹ *& jam in Africâ, jam*² *victusque*³ *Fortunatasque*

Et quid futurum fuit? Satis tanto hosti uno imperatore resistere res Romana non potuit, additus Metello Cnæus Pompeius⁴. Nec tamen prius bello, quàm suorum scelere & infidiis, extinctus⁵ est. Copias ejus prope totâ Hispaniâ persequuti, diu & ancipiti semper acie dimicaverunt. Prima per legatōs certamina habita, quum hinc Domitius, & Thorius; inde Herculeii proluderent: mox his apud Segoviam, illis apud Anam flumen oppressis; ipsi duces cominus invicem experti, apud Lauronem, atque Sucronem æquavêre clades. Tum illis ad populationem agrorum, his ad urbium excidia conversis, misera inter Romanos duces Hispania discordiæ pœnas dabat: donec oppresso domesticâ fraude Sertorio, victo deditque Perperna, ipsæ quoque in Romanam fidem venêre urbes, Osca, Termes, Tutia, Valentia, Auxima, & ⁶ infame nihil non experta Calaguris. Sic recepta in pacem Hispania. Victores duces externum id magis quàm civile bellum videri voluerunt, ut triumpharent.

C A P. XXIII. *Bellum civile sub Lepido.*

Marco Lepido, Quinto Catulo consulibus, civile bellum penè citiùs oppressum est quàm inciperet: sed ¹ quantum? lateque fax illius motus ab ipso Syllæ rogo exarsit! Cupidus namque rerum novarum per insolentiam Lepidus, acta tanti viri rescindere parabat; nec immeritò, si tamen posset sine magnâ clade Reipublicæ. Nam quum jure belli Sylla dictator proscripsisset inimicos: qui supererant, revocante Lepido, quid aliud, quàm ad bellum vocabantur? quumque damnatorum civium bona, addicente Syllâ, quamvis malè capta, jure tamen, repetitio eorum proculdubio labefactabat compositam civitatem. Expediebat ergo quasi ægræ faucis Reipublicæ requiescere quomodocunque; ne vulnera curatione ipsâ rescinderentur. Ergo quum

⁴ Hi copias viri, prope totâ Hispania persecuti diu, & ancipiti semper acie, attrivêre: Nec ⁵ est. Prima

⁶ in fame ¹ quantum, quamque late fax

turbidis

turbidis concionibus, velut classico, civitatem terruisset, profectus in Etruriam, arma inde & exercitum Urbi admoverat. Sed jam Milvium pontem, collemque Janiculum Lutatius Catulus, Cnæusque Pompeius, Syllanæ dominationis duces, atque signiferi, alio exercitu infederant. A quibus primo statim impetu retro pulsus, hostisque à senatu judicatus, incruentâ fugâ ¹ Etruriam, inde Sardiniam recessit: ibique morbo & penitentiâ interiit. Victores, quod non temerè aliàs in civilibus bellis, pace contenti fuerant.

LIBER IV.

CAP. I. *Bellum Catilinarium.*

Catilinam luxuria primùm, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur; in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ compulere; Senatum confodere, ¹ consules trucidare, distringere incendiis Urbem, diripere ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quicquid nec Annibal videretur optasse, quibus (ô nefas!) sociis aggressus est? ipse patricius; sed hoc minus est: Curii, Porcii, Syllæ, Cethegi, Autronii, Vargunteii atque Longini; quæ familiæ? quæ senatûs insignia? Lentulus quoque cum maximè prætor: hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Ad-ditum est pignus conjurationis, sanguis humanus; quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa conjuratio in Ciceronem & Antonium consules incidisset: quorum alter industriâ rem patefecit, alter manu oppressit. Tanti sceleris indicium per Fulviam emerfit, vilissimum scortum, ² sed parricidii innocens. Tum Con-

² in Etruriam ¹ consulem ² sed patricii ausi

ful habito senatu, in præsentem ³ reum Cicero peroravit: sed non ampliùs profectum, quàm ut hostis evaderet, ⁴ seque, palam professo, *incendium suum restincturum ruinâ* minaretur. Et ille quidem ad præparatum à Manlio in Etruriâ exercitum proficiscitur, signa illaturus Urbi. Lentulus destinatum familiæ suæ Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans, ad præstitutum à Catilinâ diem, urbe totâ viros, faces, tela disponit. Nec civili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma sollicitatis, iisset ultra Alpes furor, nisi alterâ proditione Vulturcii, prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio injecta est barbaris manus. Palam prætor in senatu vincitur. De supplicio agentibus, Cæsar parcendum dignitati; Cato animadvertendum pro scelere censebat. Quam sententiam sequutis omnibus, in carcere parricidæ strangulantur. Parte conjurationis oppressâ, tamen ab incepto Catilina non destitit: sed infestis ab Etruriâ signis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit; nemo hostium bello superfuit. Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissâ animâ corpore tegebatur. Catilina longe à suis inter hostium cadavera repertus est, pulcherrimâ morte, si pro patriâ sic concidisset.

CAP. II. *Bellum Cæsaris & Pompeii.*

JAM pene toto orbo pacato, majus erat imperium Romanum, quàm ut ullis externis viribus ¹ extingui posset. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit. Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra Urbem præluserat, quasi experiretur. Syllana tempestas latius, intra Italiam tamen, detonuerat. Cæsaris furor atque Pompeii, Urbem, Italiam, gentes, nationes, totum denique quâ patebat imperium, quodam quasi diluvio ² & inflammatione corripuit: adeo

³ reum peroravit⁴ seque palam professus,¹ opprimi² aut

ut non recte tantum *civile* dicatur; ac ne *sociale* quidem; sed nec *externum*: sed potius *commune quoddam ex omnibus, & plus quàm bellum*. Quippe si duces ejus inspicias; totus senatus in partibus: si exercitus; hinc undecim legiones, inde decem & octo, flos omnis & robur Italici sanguinis: si auxilia sociorum; hinc Gallici 3 Germanique delectus, inde Deiotarus, Ariobarzanes, Tarchondimotus, Cothus, omne Thraciæ, Cappadociæque, Ciliciæ, Macedoniæ, Græciæ, Ætoliæ, totiusque robur Orientis: si moram belli; quatuor anni, & pro clade rerum breve tempus: si locum & spatium ubi commissum est; intra Italiam, inde se in Galliam Hispaniamque deflexit, reversumque ab occasu, totis viribus in Epiro Thessaliâque confedit: hinc in Ægyptum subito transfiliit: inde respexit Asiam: 4 inde Africæ incubuit; postremò in Hispaniam regyravit, & ibi aliquando defecit. Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim priùs quievêre, quàm in Urbe ipsâ, medio senatu, eorum qui victi erant odia victoris sese cæde satiarent. Causa tantæ calamitatis eadem quæ omnium, nimia felicitas. Siquidem Quinto Metello, Lucio Afranio consulibus, quum Romana majestas toto orbe polleret, recentesque victorias, Ponticos & Armenios triumphos in Pompeianis theatris Roma cantaret; nimia Pompeii potentia apud otiosos, ut solet, cives movit invidiam. Metellus ob imminutum Cretæ triumphum; Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompeium, actisque ejus obstrepere. Hinc dolor transversum egit: & ad præsidia dignitati paranda impulit. Fortè tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat: vellet tamen 5 auctiores opes: Caius Cæsar eloquentiâ, & spiritu, 6 ecce jam consulatu allevabatur: Pompeius tamen super utrumque eminebat. Sic igitur Cæsare dignitatem comparare, Crasso augere, Pompeio retinere cupientibus, omnibusque pariter potentiæ cupidis, de invadendâ Republicâ facile convenit. Ergo quum

3 Germanicque
tiores

6 & jam

4 dein Africæ

5 la-
mutis

mutuis viribus in suum quisque decus niteretur, Galliam Cæsar invadit, Crassus Asiam, Pompeius Hispaniam, 7 tres maximos exercitus: 8 & jam sic orbis imperium societate trium principum occupatur. Decem annos traxit ista dominatio. Exinde, quoniam mutuo metu tenebantur, Crassi morte apud Parthos, & morte Juliae Cæsaris filiae, quæ nupta Pompeio, generi socerique concordiam matrimonii fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Jam Pompeio suspectæ Cæsaris opes, & Cæsari Pompeiana dignitas gravis. Nec hic ferebat parem, nec ille superiorem. Nefas! sic de principatu laborabant, tanquam duos tanti imperii fortuna non caperet. Ergo Lentulo Marcelloque consulibus, ruptâ 9 primâ conjurationis fide, de successionem Cæsaris senatus, id est, Pompeius, agitabat: nec ille abnuebat, si ratio sui proximis comitiis 10 haberetur consulatus; absenti, quem decem tribuni plebis, favente Pompeio, nuper decreverant, tum dissimulante eodem negabatur. *Veniret, & peteret majorum more.* Ille contra flagitare decreta: ac, *nisi in fide permanerent, non se* 11 *remittere exercitum.* Ergo ut in hostem decernitur. His Cæsar agitated, statuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli harena, Italia fuit; cujus arces levibus præsidis Pompeius infederat: sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima 12 Arimino signa ceciderunt, tum pulsus Etruriâ Libo, Umbriâ Thermus, Domitius Corfinio. Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere 13 potuisset: & ceperat; sed ille per obsessi claustra portus, nocturnâ fugâ evasit. Turpe dictu! modò princeps patrum, pacis bellicque moderator, per triumphatum à se mare, lacerâ & penè inermi nave fugiebat. Nec Pompeius ab Italiâ, quàm senatus ab Urbe, fugatur prior: quam penè vacuum metu Cæsar ingressus, consulem se ipse facit. Ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tri-

7 ac tres

8 & sic

9 primò

10 haberetur. Consulatus

11 dimittere

12 Arimini

13 potuisset, ut cæperat:

huni, jussit effringi: censumque & patrimonium populi Romani ante rapuit, quàm imperium. Pulso fugatoque Pompeio, maluit prius ordinare provincias, quàm ipsum sequi. Siciliam & Sardiniam, annonæ pignora per legatos habet. Nihil hostile erat in Galliâ; pacem ipse fecerat: sed ad Hispanienses Pompeii exercitus transeunti per eam duci portas claudere ausa Massilia est. Misera, dum cupit pacem, belli metu in bellum incidit: sed quia tutis muris erat, vinci eam sibi jussit absenti. Græcula civitas, non pro mollitie nominis, & vallum rumpere, & incendere machinas ausi, & congregi navibus: sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terrâ marique perdomuit. Mox dedentibus sese ablata omnia præter, quam potiore omnibus habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentum in Hispaniâ bellum eum legatis Cnæi Pompeii Petreio & Afranio: quos Ilerdæ castra habentes, apud Sicorim amnem obsidere, & ab oppido intercludere aggreditur. Interim obundatione verni fluminis, com meatibus prohibetur, sic fame castra tentata sunt: obsessorque ipse quasi obsidebatur, sed ubi pax ¹⁴ fluminis rediit; populationibus & pugnae campos aperuit: iterum ferox instat: & cedentes ad Celtiberiam consequutus, aggere & vallo, ac per hæc siti ad deditionem compulsi. Sic citerior Hispania recepta est; nec ulterior moram fecit, quid enim una post quinque legiones? Itaque ultro cedente Varrone, Gades, fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæsaris sequebantur. Aliquid tamen adversus absentem ducem ausa fortuna est circa Illyricum & Africam; quasi de ¹⁵ industriâ prospera ejus adversis radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic Curiético litore castra posuissent, jam maria latè tenente Pompeio, repente legatus ejus ¹⁶ Octavius & Libo ingentibus copiis classicorum circumvenit utrumque. Deditionem famæ extorsit Antonio. Missæ quoque à Basilo in au-

¹⁴ fluminis pabulationibus & pugnae

¹⁵ industriâ, ut

¹⁶ Octavius Libo

xilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, novâ Pompeianorum arte Cilicum, ¹⁷ actis sub mare funibus, captæ quasi per indaginem. Duas tamen æstus explicuit. Una, quæ Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris ¹⁸ exitum dedit. Quippe vix mille juvenum manus, circumfusi undique exercitûs per totum diem tela sustinuit, & quum exitum virtus non ¹⁹ haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in se ²⁰ concucurrit. In Africâ quoque par & virtus & calamitas Curionis fuit: qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Judæ regio adventum, equitatumque Mauros sustinere non potuit. Patebat victo fuga, sed pudor suavit, ut amissum suâ temeritate exercitum, morte sequeretur. Sed jam debitum par fortunâ flagitante, sedem bello Promptius Epiron elegerat: nec Cæsar moratur: quippe ordinatis à tergo omnibus, quamvis hiems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavit: positisque ad Oricum castris, quum pars exercitûs, ob inopiam navium cum Antonio relicta, Brundisii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arcessendos eos, ardente ventis mari, nocte concubiâ speculatorio navigio, solus ire tentaverit. Extat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius; *Quid times? Cæsarem verbis.* Contractis in ²¹ unum undique copiis, positisque cominus castris, diversa erant ducum consilia. Cæsar pro naturâ ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem, provocare, laceßere; nunc obsidione castrorum, quæ se decem millium vallo obduxerat: (sed quid his obesset obsidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc oppugnatione Dyrrhachii iratâ; (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret,) ad hoc assiduus in ²² eruptionem hostium præliis; (quo tempore egregia virtus Scævæ centurionis ²³ enituit, cujus in scuto centum atque ²⁴ viginti tela federe) jam vero di-

¹⁷ jactis¹⁸ exemplum¹⁹ daret,²⁰ concurrir²¹ unam omnibus undique²² eruptione²³ enituit,²⁴ quadraginta

reptione urbium sociarum, quum Oricum, & Gomphos, & alia castella Theſſaliæ vaſtaret. Pompeius adverſus hæc neſtere moras, tergiverſari, ſimul ut hoſtem intercluſum undique inopiâ com meatuum terret, utque ardentiffimi ducis conſenſceret impetus. Nec diutiùs profuit duci ſalutare conſilium: milites otium, focii moram, principes ambitum ducis, increpabant. Sic præcipitantibus fatiſ, prælio ſumpta eſt Theſſalia: & Philippicis campis, Urbis imperii, id eſt, generis humani fata commiſſa ſunt. Nunquam²⁵ ullo loco tantum virium populi Romani, tantum dignitatis fortuna vidit. Trecenta amplius millia²⁶ hinc vel illinc, præter auxilia regum, & ²⁷ Senatus. Nunquam imminentis ruinæ manifeſtiora prodigia; fuga victimarum; examina in ſignis; interdium tenebræ; dux ipſe & nocturnâ imagine theatri ſui audiens plauſum, in modum planctus, circumſonare; & mane cum pullo (neſas!) apud principia conſpectus. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſariſ fuit. Inde claffica prius, inde tela. Annotatum quoque committentis aciem Craſtini pilum; qui mox adaſto in os gladio, ſic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem quâ pugnaverat, ipſâ novitate vulneris præferebat. Sed nec minùs admirabilior illius exitus belli. Quippe quum Pompeius adeò equitum copiâ abundaret, ut. facilè circumventurus ſibi Cæſarem videretur; circumventus ipſe eſt. Nam quum diu æquo Marte contenderent, juffuque Pompeii²⁸ fuſus à cornu erupiſſet equitatus; repente hinc ſigno dato, Germanorum cohortes tantum in effuſos equites fecêre impetum, ut illi eſſe pedites, hi venire in equis viderentur. Hanc ſtragem fugientis equitatus, levis armaturæ ruina comitata eſt. Tunc terrore latiùs dato, turbantibus invicem copiis, reliqua ſtrages, quaſi unâ manu facta eſt: nec ulla res magis exitio fuit, quàm ipſa exercitus magnitudo. Multus in eo prælio Cæſar fuit, mediuſque inter Imperatorem & militem. Voces quæque obequitantis exceptæ,

²⁵ uno²⁶ hinc illinc²⁷ ſociorum²⁸ effuſus

altera cruenta, sed docta, & ad victoriam efficax ;
Miles, faciem feri : altera ad jactationem composita ;
Parce civibus : quum ipse sequeretur. Felicem ut-
 cunque in malis Pompeium, si eadem ipsum, quæ
 exercitum ejus, fortuna traxisset. Superstes dignita-
 tis suæ vixit, ut cum majore dedecore per Thessalica
 Tempe equo ²⁹ fugeret, ut unâ naviculâ Lesbion ap-
 plicaretur : pulsus ³⁰ Syedris, deserto Ciliciæ sco-
 pulo, fugam in Parthos, Africam, vel Ægyptum
 agitare : ut denique in Pelusio littore, imperio vilis-
 simi regis, consiliis spadonum, &, ne quid malis de-
 sit, Septimii desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis
 uxoris suæ liberorumque moreretur. Quis non per-
 actum esse cum Pompeio crederet bellum ? atqui a-
 crius multo atque vehementius Thessalici incendii
 cineres recaluere. Et in Ægypto quidem adversus
 Cæsarem sine partibus bellum. Quippe cum Ptole-
 meus rex, Alexandriæ, summum civilis belli scelus
 perégisset, fœdusque amicitiae cum Cæsare, medio
 Pompeii capite sanxisset ; ultionem tanti viri Mani-
 bus quærente fortunâ, causa non defuit. Cleopatra,
 regis soror, affusa Cæsaris genibus, partem regni re-
 poscebat. Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur
 ex illo, quod talis passa videbatur injuriam : odium
 ipsius regis, qui Pompeii cædem partium fato, non
 Cæsari dederat ; haud dubiè idem in ipsum ausurus,
 si expeditisset. Quam ubi Cæsar restitui jussit in
 regnum, statim ab eisdem percussoribus Pompeii ob-
 sessus in regiâ, quamvis exiguâ manu, ingentis exer-
 citûs molem mirâ virtute sustinuit. Ac primùm æ-
 dificiorum proximorum, atque navalium incendio,
 infestorum hostium tela submovit : mox in ³¹ penin-
 sulam Pharon subitus evasit : inde depulsus in maria,
 mirâ felicitate ad proximam classem enatavit ; relicto
 quidem in fluctibus paludamento, seu fato, seu con-
 silio, ut illud ingruentibus hostium telis saxisque pete-
 retur. Tandem receptus à classicis suis, undique
 simul hostes adortus, de imbelli ac perfidâ gente,

²⁹ fugeret, unâ³⁰ Syedris in³¹ insulam

justa generi Manibus dedit: quippe & Theodotus magister, auctorque totius belli, & ne virilia quidem portenta Pothinus atque Ganymedes, diversâ per mare & terras fugâ & morte consumpti. Regis ipsius corpus obrutum limo repertum est in aureæ loriceæ honore. In Asiâ quoque novus rerum motus à Ponto; planè quasi de industriâ captante fortunâ hunc Mithridatico regno exitum, ut à Pompeio pater, à Cæsare filius vinceretur. Rex Pharnaces magis discordiæ nostræ fiduciâ, quàm virtutis suæ, infesto in Cappadociam agmine ruebat: sed hunc Cæsar aggressus, uno, & ut sic dixerim, non toto prælio, obtrevit; more fulminis, quod uno eodemque momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris; *ante victum hostem esse, quàm visum.* Sic cum exteris. At in Africâ cum civibus multo atrociùs, quàm in Pharsaliâ. Huc reliquias partium naufragarum quidam furoris æstus expulerat: nec reliquias diceres, sed integrum bellum. Sparse magis, quàm oppressæ vires erant. Auxerat sacramentum ipsa clades Imperatoris; nec degenerabat ducum successio. Quippe satis amplè sonabant in Pompeiani nominis locum Cato, & Scipio. Accessit copiis Mauritaniae rex Juba, videlicet ut latiùs vinceret Cæsar. Nihil ergo inter Pharsaliam, & Thapson, nisi ³² quòd amplior, eoque acrior Cæsarianorum impetus fuit, indignantium post Pompeium crevisse bellum. Denique, quod aliàs nunquam ante imperium ducis, suâ sponte signa cecinerunt. Strages à Jubâ cæpit: Ejus elephanti bellorum rudes, & ³³ nuper à silvâ, ³⁴ consternati subito clangore, statim & exercitus in ³⁵ fugam, & duces fortiùs quàm ut fugerent, non inconspicuâ tamen morte omnium. Jam Scipio rave fugiebat: sed assequutis eum hostibus, gladium per viscera exegit: & *ubi esset*, quodam requirente, respondit hoc ipsum; *Bene se habet imperator.* Juba quum sese recepisset in regnum, magnificè epulatus, ³⁶ postero die cum Pe-

³² quòd acrior³³ nuperi³⁴ consternari³⁵ fugam agi, nec³⁶ & postero

treio fugæ comite, 37 super mensas & pocula interficiendum se ei præbuit. Ille & regi suffecit, & sibi: quum interim semesi in medio cibi, & parentalia fercula, regio simul Romanoque sanguine madebant. Cato non interfuit bello; positisque apud Bagradam castris, Uticam, velut altera Africæ claustra, servabat. Sed acceptâ partium clade, nihil cunctatus, ut sapiente dignum erat, mortem etiam lætus accivit. Nam postquam filium comitesque ab amplexu dimisit, in 38 nocte lecto ad lucernam Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet, paullulum quievit: tum circa primam vigiliam stricto gladio revelatum manu pectus semel iterumque percussit. Ausi post hoc virum medici violare fomentis. Ille passus, dum abscederent, rescidit plagas: sequutaque vis sanguinis moribundas manus in ipso vulnere reliquit. Quasi non esset usquam dimicatum, sic arma rursus & partes; quantoque Africa supra Thessaliam, tantò Africam superabat Hispania: 39 Plurimum quantum favoris partibus dabat fraternitas ducum, & pro uno duos stare Pompeios. Itaque nusquam atrociùs, nec tam ancipiti Marte concursum est. Primum in ipso ostio Oceani Varus Didiusque legati conflixere: sed acrius fuit cum ipso mari quàm inter se navibus bellum; siquidem velut furorem civium castigaret Oceanus, 40 utramque classem naufragio cecidit. Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus, procellæ, viri, naves, armamenta configerent? Adde situs ipsius formidinem; vergentia in unum, hinc Hispaniæ, inde Mauritanianæ litora; mare & intestinum, & externum; imminentesque Herculis speculas; quum omnia undique simul prælio, & tempestate sævirent. Mox circa obsidiones urbium utrimque discursum est: quæ miseræ inter hos atque illos duces societatis Romanæ pœnas dabant. Omnium postrema certaminum Munda. Hic non pro cæterâ felicitate, sed anceps, & diu triste prælium; ut planè videretur nescio quid deliberare fortuna. Sanè &

37 superque
favoris

38 noctem

39 plurimumque

40 utraque classis naufragio intercudit.

ipse

ipse ante aciem mœstior non ex more Cæsar; five respectu fragilitatis humanæ, five nimiam prosperorum suspectam habens continuationem; vel eadem timens, postquam idem esse cœperat quod Pompeius. Sed in ipso prælio, quod nemo unquam meminerat, quum diu pari Marte acies nihil aliud quàm occiderant, in medio ardore pugnantium subito ingens inter utrosque silentium, quasi convenisset. Hic omnium sensus erat. Novissime illud ⁴¹ inusitatum Cæsaris oculis nefas, post quatuordecim annos probata veteranorum manus gradum retro dedit, quòd etsi nondum fugerat, apparebat tamen pudore magis, quàm virtute resistere. Itaque ablegato equo, similis furenti, primam in aciem procurrit. Ibi prensare fugientes, confirmare, per totum denique agmen oculis, manibus, clamore volitare. Dicitur in illâ perturbatione & de extremis agitasse secum, ⁴² & ita manifesto vultu fuisse, quasi occupare manu mortem vellet, nisi cohortes hostium quinque per transversam aciem actæ, quas Labienus periclitantibus astris subsidio miserat, fugæ speciem præbuisent. Hoc aut & ipse credidit, aut dux callidus arripuit in occasionem: & quasi in fugientes invehctus, simul & suorum erexit animos, & hostis perculit. Nam hi dum se putant vincere, fortius sequi; Pompeiani, dum fugere credunt suos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hostium cædes, ira, rabiesque victoribus, sic æstimari potest. Hoc à prælio profugi, quum se Mundam recepissent, & Cæsar obsideri statim victos imperasset, congestis cadaveribus agger effectus est, quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebantur: Fœdum etiam inter barbaros! Sed videlicet victoriam desperantibus Pompeii liberis, Cnæum prælio profugum, crure saucio deferta & avia petentem, Cesonius apud Lauronem oppidum consequutus, pugnantem (adeo nondum ⁴³ desperabat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiam interim abscondit; aliisque post Cæsarem bellis re-

⁴¹ *invisitatum Cæsaris oculis (nefas!) per*

⁴² *& manifesto vultu prætulisse;*

⁴³ *desperaverat*

servavit. Cæsar in patriam victor invehitur. Primum de Galliâ triumphum transmiserat Rhenus, & Rhodanus, & ex auro captivus Oceanus. 44 Alter laurus Ægyptia: tunc in ferculis Nilus, Arfinoe, & ad simulacrum ignium ardens Pharos. Tertius de Pharnace currus, & Ponto. Quartus Jubam & Mauros, & bis subactam ostendebat Hispaniam. Pharsalia, & Thapsos, & Munda nusquam. Et quanto majora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit, reliqua pax incruenta: pensatumque clementiâ bellum. Nemo cæsus 45 imperio præter Afranium, 46 satis ignoverat semel, & Faustum Syllam. Didicerat generos timere, filiamque Pompeii cum 47 patruelibus ex Syllâ, hic posteris cavebatur. Itaque non ingratis civibus, omnes unum in principem congesti honores: 48 circa templa imagines, in theatro distincta radiis corona; suggestus in curiâ; fastigium in domo; mensis in cælo; ad hoc pater ipse patriæ perpetuusque dictator: novissimè, dubium, an ipso volente oblata pro Rostris, ab Antonio consule, regni insignia. Quæ omnia velut infulæ in destinatam morti victimam congerebantur. Quippe clementiam principis vicit invidia; gravisque erat liberis ipsa beneficiorum potentia. Nec diutius dilatio donata est: sed Brutus & Cassius, aliique 49 patricii consenserunt in cædem principis. Quanta vis fati! manaverat latè conjuratio, libellus etiam Cæsari datus, eodem die; nec perlitare centum victimis potuerat: venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans: ibi in curuli sedentem eum senatus invasit; tribusque & viginti vulneribus ad terram datus est. Sic ille, qui terrarum orbem civili sanguine impleverat, tandem ipse sanguine suo curiam implevit.

CAP. III. *Cæsar Augustus.*

Populus Romanus, Cæsare & Pompeio trucidatis, redisse in statum pristinae libertatis videba-

44 Altera 45 ejus imperio 46 satis si
 47 parvulis 48 in circo tensa; imagines in
 theatro; distincta 49 patrum

tur: & redierat, nisi aut Pompeius liberos, aut Cæsar hæredem reliquisset: vel, quod utroque perniciosius fuit; si non collega quondam, mox æmulus Cæsarianæ potentiae, fax & turbo sequentis sæculi, superfuisset Antonius. Quippe dum Sextus paterna repetit; trepidatum toto mari: dum Octavius mortem patris ulciscitur, iterum fuit movenda Thessalia; dum Antonius variis ingenio, aut successorem Cæsaris indignatur Octavium, aut amore Cleopatrae desiscit in¹ regem, nam aliter salvus esse non potuit, nisi confuisset ad servitutem. Gratulandum tamen² in tantâ perturbatione est, quod potissimum ad Octavium Cæsarem Augustum summa rerum rediit: qui sapientia suâ atque solertia, perculsum undique & perturbatum ordinavit imperii corpus: quod ita haud dubie nunquam coire & consentire potuisset, nisi unius præsidis nutu, quasi animâ & mente regeretur. Marco Antonio, Publio Dolabellâ consulibus, imperium Romanum jam ad Cæsares transferente fortunâ, varios & multiplex civitatis motus fuit: quodque in annuâ cæli conversione fieri solet, ut mota sidera tonent, ac suos flexus tempestate significant; sic cum Romanæ dominationis, id est, humani generis conversione, penitus intremuit, omniq; genere discriminum, civilibus, terrestribus, ac navalibus bellis, omne imperii corpus agitatum est.

CAP. IV. *Bellum Mutinense.*

PRima civilium motuum causa testamentum Cæsaris fuit, cujus secundus hæres Antonius, prælatum sibi Octavium furens, inexplabile contra adoptionem acerrimi juvenis suscepit bellum. Quippe quum intra decem & octo annos tenerum, obnoxium, & opportunum injuriæ juvenem videret, ¹ ipse plenæ ex commilitio Cæsaris dignitatis, ² lacerare furtis hæreditatem, ipsam infectari probris, ³ cunctis artibus

¹ regem: aliter

² tamen ei

¹ se plenæ

² & furtis hæreditatem lacerare

³ & cunctis

artibus adoptionem Juliae gentis inhibere, denique ad opprimendum juvenem palam arma moliri: Et

coopta-

cooptationem Juliae gentis inhibere non desinere; ad opprimendum juvenem denique palam arma moliri: & jam parato exercitu in Cisalpinâ Galliâ resistentem motibus suis Decimum Brutum obsidebat. Octavius Cæsar, ætate & injuriâ favorabilis, & nominis majestate, quod sibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus (quis crederet?) consulem aggreditur, obsidione Mutinæ liberat Brutum: Antonium exuit castris. Tum quidem etiam manu pulcher apparuit, nam cruentus & saucius aquilam, à moriente signifero traditam, suis humeris in castra referebat.

CAP. V. *Bellum Perusinum.*

Alterum bellum concitavit agrorum divisio, quos Cæsar¹ veteranis, pretium militiæ, persolvebat. Semper aliàs² Antonii pessimum ingenium Fulvia gladio cincta virilis³ militiæ, uxor agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, iterum in arma ierat. Hic vero jam non privatis, sed totius senatûs suffragiis judicatum hostem Cæsar aggressus, intra Perusiæ muros redegit, compulitque ad extrema deditionis, turpi & nihil non expertâ fame.

CAP. VI. *Triumviratus.*

Quum solus etiam gravis paci, gravis Reipublicæ esset Antonius, quasi ignis incendio Lepidus accessit. Quid contra duos exercitus? ¹ Necesse fuit venire in cruentissimi fœderis societatem. Diversa omnium² vota in incendium. Lepidum divitiarum cupido, quarum spes ex turbatione Reipublicæ: Antonium³ ultiones de his, qui se hostem judicâssent: Cæsarem inultus pater, & Manibus ejus graves, Cassius & Brutus agitabant. In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. Apud Confluentes inter Perusiam & Bononiam jungunt manus, & exercitus consalutant⁴. ⁵ Nullo bono more Triumvira-

¹ veteranis castris,² Lucii Antonii piissimum³ audaciæ,⁴ Cæsar & necesse⁵ vota incendit⁶ ultionis⁷ inter se.⁸ Nullo more

tus invaditur, oppressâque armis Republicâ, redit Syllana proscripio: cujus atrocitas nihil in se minus habet, quàm numerum centum quadraginta senatuum. Exitus fœdi, truces, miserabiles, toto terrarum orbe fugientium; pro quibus quis pro dignitate rei ingemiscat, quum Antonius Lucium Cæsarem avunculum suum, Lepidus Lucium ⁶ Paulum suum fratrem proscripserit? Romæ capita cæsum proponere in rostris jam usitatum erat: verum sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum recisum Ciceronis caput in illis suis Rostris videretur, nec aliter ad videndum eum, quàm solebat ad audiendum, concurreretur. Hæc scelera in Antonii Lepidique tabulis. Cæsar percussoribus patris contentus fuit. Hæc quoque nisi multa fuisset, etiam iusta cædes haberetur.

CAP. VII. *Bellum Cassii & Bruti.*

BRUTUS & CASSIUS sic Cæsarem, quasi ¹ Tarquinium regem, depulisse regno videbantur: sed libertatem, quam maximè restitutam voluerunt, illo ipso parricidio ² perdidere. Igitur, cæde perfectâ, quum veteranos Cæsaris, nec immerito, timerent, statim è curiâ in Capitolium confugerunt. Nec illis ad ultionem deerat animus: sed ducem non habebant. Igitur quum appareret, quæ strages Republicæ immineret, displicuit ultio ³ cum consulis abolitione decreta. Ne tamen publici doloris ⁴ oculos ferrent, in provincias ab illo ipso, quem occiderant, Cæsare datas, Syriam & Macedoniam, concesserunt. Sic vindicta Cæsaris dilata potius quàm oppressa est. Igitur ordinatâ magis, ut poterat, quàm ut ⁵ debebat, in Triumviros Republicâ, relicto ad Urbis præsidium Lepido, Cæsar cum Antonio in Cassium Brutumque succingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, eandem illam, quæ fatalis Cnæo

⁶ Paulum fratrem¹ Tarquinium, depulisse² perdidere³ senatus consulto abolitione decretâ discordiæ.⁴ aculeos⁵ debebat, respublica;

Pompeio
6 immi
assuetæ
sua circ
vius Æ
que Bru
aliqua
tulit: &
lus genit
Pari in
aves, vi
sentius,
ut Cæsa
factum
dore ali
duces n
poris æ
9 stare
ris, &
& par
Capta
quanto
verum
verbo t
error de
captis C
equites
lum: i
eximent
que in i
partibus
caput.
perdidit
enim i
uni con
Quis sap

6 im

8 pr

9 sta

11

Pompeio fuit, harenam insederant. Sed nec tum
 6 imminenti cladis destinata signa latuere. Nam &
 assuetæ cadaverum pabulo volucres, castra quasi jam
 sua circumvolabant; & in aciem prodeuntibus ob-
 vius Æthiops nimis apertè ferale signum fuit. Ipsi-
 que Bruto per noctem, quum allato lumine ex more
 aliqua secum agigaret, atra quædam imago, se ob-
 tulit: & *quæ esset*: interrogata: *Tuus*, inquit, *ma-*
lus genius. Hoc dixit, & sub oculis mirantis evanuit.
 Pari in meliora præfagio in Cæsaris castris omnia
 aves, victimæque promiserant: sed nihil illo præ-
 sentius, quod Cæsaris medicus somnio admonitus est,
ut Cæsar castris excederet, quibus capi imminebat: ut
 factum est. Acie namque commissâ, quum pari ar-
 dore aliquamdiu dimicatum 7 foret: & quamvis
 duces non essent 8 præsentis, quorum alterum cor-
 poris ægritudo, illum metus & ignavia subduxissent,
 9 staret tamen pro partibus invicta fortuna & ulto-
 ris, & qui vindicabatur: primum adeo anceps fuit
 & par utrimque discrimen, ut exitus prælii docuit.
 Capta sunt hinc Cæsaris castra, inde Cassii. Sed
 quanto efficacior est fortuna quàm virtus! & quàm
 verum est, quod moriens efflavit, *non in re, sed in*
verbo tantum esse virtutem! Victoriâ illi prælio
 error dedit. Cassius inclinato cornu suorum, quum,
 captis Cæsaris castris, rapido impetu recipientes se
 equites videret, fugere arbitratus, evadit in tumu-
 lum: inde pulvere & strepitu, & jam nocte vicinâ,
 eximentibus gestæ rei sensum, quum speculator quo-
 que in id missus, tardiùs renunciaret, transactum de
 partibus ratus, uni de proximis auferendum præbuit
 caput. Brutus quum in Cassio etiam suum animum
 perdidisset, ne quid ex constituti fide resignaret (ita
 enim 10 par superesse bello convenerat) ipse quoque
 uni comitum suorum confodiendum præbuit latus.
 Quis sapientissimos viros non miretur ad 11 ultimum

6 imminenti cladi

7 foret, quamvis

8 præsentis, cum hunc corporis

9 stabat

10 impares ne superessent

11 ultima

non suis manibus usos? ¹² nisi si hoc quoque ex
persuasione defuit, ne violarent manus, sed in aboli-
tione sanctissimarum piissimarumque animarum, ju-
dicio suo, scelere alieno, uterentur.

CAP. VIII. *Bellum cum Sexto Pompeio.*

SUblatis percussoribus Cæsaris, supererat Pom-
peii domus. Alter juvenum in Hispaniâ occi-
derat, alter fugâ evaserat: contractisque infelicia
belli reliquiis, quum insuper ergastula armâisset,
Siciliam, Sardiniamque habebat. Jam & classe me-
dium mare infederat, ô quàm diversus à patre! Ille
Cilicas extinxerat. ¹ Hic secum piratas navales
agitabat. Tantâ mole belli ² penitus in Siculo freto
juvenis oppressus est; magnique famam ducis ad
infernus secum tulisset, si nihil tentâisset ulterius;
nisi quod magnæ indolis signum est, *sperare semper*.
Perditis enim rebus profugit, Asiamque velis petit,
venturus ibi in manus hostium & catenas, & quod
miserrimum est fortibus viris, ad hostium arbitrium
sub percussore moriturus. Non alia post Xerxem
miserabilior fuga: quippe modo trecentarum quin-
quaginta navium dominus, cum sex septemve fu-
giebat, extincto Prætoris navis lumine, anulis in
mare abjectis, pavens atque respectans, & tamen non
timens, ne periret.

CAP. IX. *Bellum Parthicum duce Ventidio.*

QUamvis in Cassio & Bruto partes fustulisset; in
Pompeio totum partium nomen abolisset: non-
dum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Cæsar,
quum scopulus, & nodus, & mora publicæ securitatis
supereffet Antonius. Nec ille defuit vitiis, quin pe-
risset, immo omnia expertus ambitu & luxuriâ, pri-
mum hostes, deinde cives, tandem etiam ¹ terrore
sui sæculum liberavit. Parthi clade Crassianâ al-
tius animos erexerant: civilesque populi Romani
discordias læti acceperant: itaque ut prima adfulsit

¹² nisi hoc

agitabat.

² petitus

¹ hiece pirata navales prædas

¹ totum terrore sæculum

occafio

occafio,
dem inv
(quis fu
lium:

Antoni
potestat
Syriâ,
specie
Antoni
sumque
toto in
set. V
filio du
stem ca
adimero
cans co
desciver
Crassian

C

Ex
rum do
tegrata
cum re
dum ti
imagin
consilio
quasi h
lietâ
² Gens
trepida
quasi v
hostium
sub ves
sagittis
in com
mineba

² di

² Q

occafio, non dubitaverunt & erumpere, ultro quidem invitante Labieno; qui miſſus à Caſſio Brutoque (quis furor ſclerum!) ſollicitaverat hoſtes in auxilium: & illi Pacoro duce, regio juvene, ² diſſipant Antoniana præſidia. ³ Saxa legatus, ne veniret in poteſtatem, à gladio ſuo impetravit. Denique ablata Syriâ, emanabat latiùs malum, hoſtibus ſub auxilii ſpecie ſibi vincentibus; niſi Ventidius, & hic legatus Antonii, incredibili felicitati & Labieni copias, ipſumque Pacorum, & omnem Parthicum equitatum, toto inter Orontem & Euphratem ſinu latè cecidiſſet. Viginti ampliùs millium fuit: nec ſine conſilio ducis; qui ſimulato metu adèò paſſus eſt hoſtem caſtris ſuccedere; donec abſumpto jactus ſpatio, adimeret uſum ſagittarum. Rex fortiſſimè dimicans cecidit. Mox circumlato ejus per urbes quæ deſciverant capite, Syria ſine bello recepta. Sic Craſſianam cladem Pacori cæde penſavimus.

CAP. X. *Bellum Parthicum cum Antonio.*

EXpertis invicem Parthis atque Romanis, quum Craſſus atque Pacorus utrinque virium mutuarum documenta ¹ feciſſent; pari rurſus reverentiâ integrata amicitia: & quidem ab ipſo fœdus Antonio cum rege percuiſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum cupidine, Araxem & Euphratem ſub imaginibus ſuis legi concupiſcit; neque cauſâ, nec conſilio, ac ne imaginariâ quidem belli indiſtione, quaſi hoc quoque ex arte ducis eſſet, obrepere; relictâ repentè Syriâ in Parthos impetum facit. ² Gens præter armorum fiduciam callida, ſimulat trepidationem, & in campos fugam: hic ſtatim quaſi victor ſequebatur: quum ³ ſubito nec magna hoſtium manus, ex improvifo, & jam in feſſos viâ, ſub vespere, velut nimbus, erupit, & miſſis undique ſagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationem cladis, quæ in poſterum diem imminebat, niſi interveniſſet deûm miſeratio. Unus

² diſpulerunt³ Caſca legatus¹ dediſſent;² Quæ gens³ ſubitanea & magna

ex clade Crassianâ Parthico habitu castris ædequiat, & salute Latinè datâ, quum fidem ipso fecisset, quid immineret edocuit; *jam affuturum cum omnibus cepiis regem: irent retro, peterentque montes: sic quoque hostem fortasse non desere.* Atque ita sequuta est minor vis hostium quàm imminebat. Adfuit tamen: deletæque reliquæ copiæ forent, nisi urgentibus telis in modum grandinis, quâdam ⁴ forte, quasi docti, procubuissent in genua milites, & elatis super capita scutis, cæsorum speciem præbuisent. Tum Parthus arcus inhibuit: deinde Romani quum se rursus extulissent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex barbaris miserit vocem; *Ite, & bene valete, Romani, meritò vos victores gentium fama liquetur, qui Parthorum tela fugistis.* Non minor ex aquâ postea, quàm ab hostibus clades: Infesta primùm fiti regio, tum quibusdam ⁵ Salinacidis fluvius infestior. Novissimè, jam ab invalidis & avidè hauriebantur: quum noxiæ etiam dulces fierent. Mox & ardores per Armeniam; & nives per Cappadociam; & utriusque cœli subita mutatio pro pestilentia fuit. Sic vix tertiâ parte de sedecim legionibus reliquâ; quum argentum ejus passim dolabris concideretur; & inde inter moras mortem à gladiatore suo efflagitasset egregius imperator; tandem perfugit in Syriam. Ibi incredibili quâdam mentis vecordia ferocior aliquanto factus est: quasi vicisset qui evaserat.

CAP. XI. *Bellum cum Antonio & Cleopatra.*

FUror Antonii quatenus per ambitum non interierat, luxu & libidine extinctus est. Quippe post Parthos, quum exosus arma in otio agere, captus amore Cleopatræ, quasi in regio se sinu reficiebat. Hæc mulier Ægyptia, ab ebrio imperatore, pretium libidinum Romanum imperium petit. Et promisit Antonius: quasi facilius esset Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacitè; sed patriæ,

⁴ forte docti, ⁵ Salinacidis fluvius infestior: novissimè, quum jam ab invalidis & avidè hauriebantur, noxiæ etiam dulces fuere.

nominis, togæ, fascium oblitus, totus in monstrum illud ut mente, ita animo quoque, & cultu desciverat. Aureum in manu baculum; ad latus acinaces; purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis; diadema aderat, ut reginâ rex ipse frueretur. Ad primam novorum motuum famam Cæsar à Brundisio trajecerat, ut venienti bello occurreret: positisque in Epiro castris, Leucadem insulam, montemque Leucaten, & Ambracii sinûs cornua, infestâ classe succinxerat. Nobis quadringentæ ampliùs naves; ducentæ non minùs hostium: sed numerum magnitudo pensabat. Quippe à senis in novenos remorum ordinibus, ad hoc turribus, atque tabulatis ¹ elevatæ, castellorum & urbium specie, non sine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur. Quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Cæsaris naves à triremibus in senos non ampliùs ordines creverant. Itaque habiles in omnia quæ usus poscebat, ad impetus & recursus flexusque capiendos, illas graves, & ad omnia præpeditas, singulas plures adortæ, missilibus ² simul, tum rostris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium dissipavêre. Nec ullâ re magis hostilium copiarum apparuit magnitudo, quàm post victoriam. Quippe immensa classis naufragio belli factò, toto mari ferebatur. Arabum Sabæorumque & mille aliarum gentium Asiæ spolia, purpuram aurumque in ripam assiduè mota ventis maria revomebant. Prima dux fugæ regina, cum aureâ puppe, veloque purpureo, in altum ³ dedit. Mox sequutus Antonius: sed instare vestigiis Cæsar. Itaque nec præparata in Oceanum fuga, nec munita præsidiis utraq; Ægypti cornua, Parætonium atque Pelusium, profuêre: prope manu tenebantur. Prior ferrum occupavit Antonius. Regina ad pedes Cæsaris provoluta tentavit oculos ducis frustra. Nam pulchritudo infra pudicitiam principis fuit. Nec illa de vitâ quæ offerebatur, sed de parte regni laborabat. Quod ubi desperavit à principe, servarique se triumpho vidit, incautiorem nacta custodiam, in Mausoleum se (sepulchra regum sic vocant)

¹ elevatæ² simul cum³ tulit

recepit, ibi maximos, ut solebat, induta cultus, in differto odoribus folio, juxta suum se collocavit Antonium: admotisque ad venas serpentibus, sic morte quasi somno soluta.

CAP. XII. *Bella adversus gentes externas.*

HIC finis armorum civilium: reliqua adversus externas gentes; quæ, districto circa mala sua imperio, diversis orbis oris emicabant. Nova quippe pax: nec dum assuetæ frenis servitutis tumidæ gentium inflatæque cervices, ab imposito nuper jugo resiliabant. Ad Septentrionem conversa fermè plaga ferociùs agebat; Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysi, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animos dabant Alpes atque nives, quo bellum non posset ascendere: sed omnes illius cardinis populos, ¹ Brennos, Senones atque Vindelicos, per privignum suum Claudium Drusum perpacavit. Quæ fuerit ² callidarum gentium feritas, facile vel mulieres ostendêre; quæ deficientibus telis, infantes ipsos, afflictos ³ humo, in ora militum adversa miserunt. Illyrii quoque sub Alpibus agunt, imasque vales earum, ac quædam quasi claustra custodiunt, abruptis torrentibus impliciti: in hos expeditionem ipse sumpsit; fierique ⁴ pontes imperavit. Hic se & aquis & hoste turbantibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit: & in viâ primus, tunc agmine sequuto, quam ⁵ Illyricus multitudine pontem succidisset, faucibus manibus ac cruribus, speciosior ⁶ sanguine, & ipso periculo angustior, terga hostium percecîdit. Pannonii duobus ⁷ saltibus, ac fluviiis, Dravo, Savoque vallabantur: populati proximos, intra ripas se recipiebant: in hos Tiberium domandos misit: cæsi sunt in utrisque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata: sed ⁸ capta sunt, & in ⁹ profluentes data: ut cæteris, qui

¹ Brennos, Semnones

² Alpicarum

³ humi,

⁴ pontem è cratibus

⁵ subruptus multitudine pontis

⁶ è sanguine,

⁷ satis acerbis fluviiis

⁸ jacta

⁹ profluentes

resiliabant

resistebant, victoria sic nunciaretur. Dalmatæ plerumque sub silvis agunt: inde in latrocinia promptissimi. Hos jam quidem Marcius incensâ urbe Delminio quasi detruncaverat; postea Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat. Sed Augustus perdomandos Tiberio mandat: qui efferum genus fodere terras coegit, aurumque venis repurgare: quod alioquin gens omnium ¹⁰ cupidissima, studiosâ diligentiam anquirat; ut illud in usus suos servare videatur. Mysi quàm feri, quàm truces fuerint, quàm ipsorum etiam barbari barbarorum, horribile dictu est. Unus ducum, ante aciem postulato silentio, *Qui vos, inquit, estis?* Responsum invicem: *Romani, gentium domini.* Et illi, *Ita, inquit, fiet, si nos viceritis.* Accepit omen Marcus Crassus. Illi statim ante aciem immolato equo concepere votum, *ut cæsarum extis ducum & litarent, & vescerentur.* Deos audisse crediderim, nec tubam sustinere potuerunt. ¹¹ Non minimum terroris incussit barbaris Domitius centurio, satis barbaræ, efficacis tamen apud pares homines stoliditatis, qui foculum gerens super cassidem, suscitatum motu corporis flammam, velut ardenti capite fundebat. ¹² Ante hos, Thracum maximè populus desciverat. Ille barbarus & signis militaribus, & disciplinâ, armis etiam Romanis assueverat: sed à Pisone perdomiti, in ipsâ captivitate rabiem ostendere. Quippe quum catenas moribus tentarent, feritatem suam ipsi puniebant. Daci montibus inhærent: Cotisonis regis imperio, quotiens concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere solebant, & vicina populari. Visum est Cæsari Augusto gentem aditu difficillimam submovere. Misso igitur Lentulo, ultra ulteriorem repulit ripam: citra, præsidia constituit. Sic tunc Dacia non victa, sed summotâ, atque dilata est. Sarmatæ patentibus campis inequitant, & hinc per eundem Lentulum prohibere Danubio satis ¹³ fuit. Nihil præter nives, raræque silvas habent. Tanta barbaries est, ut pacem non intelligant. Germaniam

¹⁰ *stupidissima* ¹¹ *Nec* ¹² *Bassi, Thracum*
maximus ¹³ *habuit.*

quoque utinam vincere tanti non putâisset: magis turpiter amissa est, quam gloriosè acquisita: sed quatenus sciebat patrem suum Cæsarem, bis trajecto ponte Rheno, quæsisse bellum; in illius honorem concupiit facere provinciam: & ¹⁴ factum erat, si barbari tam vitia nostra, quàm imperia ferre potuissent. Missus in eam provinciam Drusus, primos domuit Ufipetes: inde Tenctheros percucurrit, & Catos. ¹⁵ Nam Marcomanorum spoliis ¹⁶ insignibus quendam editum tumulum in trophæi modum excoluit. Inde validissimas nationes, Cheruseos Suevosque & Sicambros pariter aggressus est: qui viginti centurionibus incrematis, hoc velut sacramento sumpserant bellum, adeo certâ victoriæ spe, ut prædam in antecessum pactione ¹⁷ diviserint. Cherusci equos; Suevi aurum & argentum; Sicambri captivos elegerant. Sed omnia retrorsum. Victor namque Drusus equos, pecora, torques eorum ipsosque, ¹⁸ prædâ divisit, & vendidit. Præterea in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen; per Albim; per Visurgim. Nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta amplius castella direxit. Bonnam & ¹⁹ Cesoniam cum pontibus junxit, classibusque firmavit. Invisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum patefecit. Ea denique in Germaniâ pax erat, ut mutati homines, alia terra, cælum ipsum mitius molliusque solito videretur. Denique non per adulationem, sed ex meritis, defuncto ibi fortissimo juvene, ipsi, quod nunquam aliàs, senatus cognomen ex provinciâ dedit. Sed difficilior est provincias obtinere, quàm facere: viribus parantur, jure retinentur. Igitur breve id gaudium. Quippe Germani victi magis, quàm domiti erant: moresque nostros magis, quàm arma sub imperatore Druso ²⁰ suspiciebant: postquam verò ille defunctus, Vari Quinctilii libidinem ac superbiam, haud secus quàm ²¹ sævitiam odisse cœperunt. Ausus

¹⁴ facta erat,¹⁵ Jam¹⁶ insignem¹⁷ dividerent.¹⁸ prædam¹⁹ Moguntiacum²⁰ suspicerant:²¹ segnitiam

ille

ille
viol
voc
22
prim
Arm
Var
per
tione
tale
ritas
rapid
res e
& a
que
toler
aliis
tum,
rus,
quoqu
dider
possid
stium
lateb
clade
ani n
ad Se
gis,
accola
Gatu
ridas
tuit &
manda
Arme
misit.
liae qu
vulne

ille agere conventum: & in castris jus dicebat, quasi violentiam barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce posset inhibere: at illi, qui jampridem rubigine²² oblitos enses, inertesque²³ mœrerent equos, ut primum togas, & sæviora armis jura viderunt, duce Arminio arma corripunt: quum interim tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prædicta quidem, & prædita per Segestem,²⁴ virum principem, ducum conjuratione commoveretur. Itaque improvidum, & nihil tale metuentem improvise adorti, quum ille (ô securitas!) ad tribunal citaret, undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus perditas res eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo sequutus. Nihil illâ cæde per paludes, perque silvas cruentius: nihil insultatione barbarorum intolerantius, præcipue tamen in causarum patronos, aliis oculos, aliis manus amputabant: ²⁵ unius os sutum, recisâ prius linguâ, quam in manu tenens barbarus, tandem, inquit, *vipera, sibilare* ²⁶ *desiste*. Ipsius quoque consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effusum. Signa & aquilas duas adhuc barbari possident, tertiam signifer prius quàm in manus hostium veniret, evulsit; mensamque in ra baltei sui latebras gerens, in cruentâ palude sic latuit. Hâc clade factum, ut imperium, quod in litore ²⁷ Oceani non steterat, in ripa Rheni fluminis staret. Hæc ad Septentrionem. Sub Meridiano tumultuatum magis, quàm bellatum est. Musulanos atque Gætulos accolas Syrtium, Cossio duce, compescuit: unde illi *Gætulici* nomen. Latiùs victoria patet. Marmaridas atque Garamantas Curinio subigendos dedit. Potuit & ille redire *Marmaricus*; sed modestior in æstimandâ victoriâ fuit. Ad Orientem plus negotii cum Armeniis. Huc alterum ex Cæsaribus nepotibus suis misit. Ambo fato breves; sed alter inglorius. Massiliæ quippe Lucius morbo solvitur: in Syriâ Caius ex vulnere, quum Armeniam ad Parthos se subtrahentem

²² oblitos ²³ cernerent Heins. quererentur.

²⁴ unum principum, conjuratione ²⁵ uni os ob-
sutum ²⁶ desisti. ²⁷ Oceani steterat,
recipit.

recipit. Armenios, victo rege Tigrane, in hoc unum servitutis genus Pompeius ²⁸ assueverat, ut rectores à nobis acciperent. Intermissum ergo jus, per hunc recuperatum, non incruento, nec inulto tamen certamine. Quippe Domnes, quem rex Artaxatis præfecerat, simulatâ prodicione, adortus virum intentum libello, quem, ut thesaurorum rationes continentem, ipse porrexerat, ²⁹ strictus ac recreatus ex vulnere in tempus. Cæterum barbarus undique infesto exercitu oppressus, gladio, & pyrâ, in quam se percussus immisit, superstiti etiamnum Cæsari satisfecit. Sub Occasu pacata fere omnis Hispania, nisi quam Pyrenæi definientis scopulis inhærentem citerior alluebat Oceanus. Hic duæ validissimæ gentes, Cantabri & Astures, immunes imperii agitabant. Cantabrorum & pejor, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem suam defendere, proximis etiam imperitare tentabant, Vaccæosque & Curgonios, & Autrigonas crebris incursionibus fatigabant. In hos igitur, quia vehementiùs agere nunciabantur, non mandata expeditio, sed sumpta est. Ipse venit Segisamam: castra posuit. Inde partito exercitu totum ³⁰ in diem amplexus Cantabriam, efferam gentem, ritu ferarum quasi indagine debellabat. Nec ab Oceano quies, ³¹ quam infestâ classe ipsa quoque terga hostium cæderentur. Primum adversus Cantabros sub mœnibus ³² Belgicæ præliatus est. Hinc fuga in eminentissimum Vinnium montem, quem maria prius Oceani, quàm arma Romana ascensura esse crediderant. Tertiò Arracillum oppidum magnâ vi repugnat. Captum tamen postremò fuit. ³³ Medulli montis obsidio; quem perpetua quindecim millium fossa comprehensum cinxit undique simul adeunte Romano. Postquam extrema barbari vident; certatim igne, ferro inter epulas, venenoque, quod ibi vulgò ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem: seque pars major à captivitate,

²⁸ assuefecerat ²⁹ stricto ferro cruentat vulnere
in tempore ³⁰ totam indidem amplexus ³¹ quum
³² Vellicæ ³³ Inde Medullii

quæ vi
nium,
mariti
monti
jure b
senatu
set tri
pus in
Nec te
tis cas
mine,
bant.
tuâ cl
bitò,
prodidi
ercitu
non in
validis
tum ef
tur, æ
manæ
Hic fi
rebella
na pa
promp
tium t
quæ in
tis eff
gionis
socolle
solum
suas at
Omni
ad Sep
atque
Euphr
rii era
rem g

quæ videbatur, vindicavêre. Hæc per Antistium, Furnium, Agrippam, legatos, hibernans in Tarraconis maritimis Cæsar accepit. Ipse præiens hos deduxit montibus: hos obsidibus astrinxit: hos sub coronâ jure belli venundedit. Digna res lauro, digna curru, senatui visa est: sed jam Cæsar tantus erat, ut posset triumphos contemnere. Astures per idem tempus ingenti agmine à montibus suis descenderant. Nec temerè sumptus, ut barbaris, impetus: sed positis castris apud Asturam flumen, trifariam diviso agmine, tria simul Romanorum castra aggredi parabant. Fuiſſet & anceps, & cruentum, & utinam mutuâ clade certamen, 34 tunc tam fortibus, tam subito, tam cum consilio venientibus, nisi Trigæcini prodidissent: à quibus præmonitus Carisus, cum exercitu adveniens, oppressit consilia, sic quoque tamen non ineruento certamine. Reliquias fusi exercitus validissima civitas Lancia excepit. Ubi adeò certatum est, ut quum in captam urbem faces poscerentur, ægrè dux impetraverit veniam, *ut victoria Romanæ stans potius esset, quam incensa, monumentum.* Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit; idem rebellandi finis Hispaniæ. Certa mox fides, & æterna pax; cum ipsorum ingenio, in pacis 35 partes promptiore; tum consilio Cæsaris, qui, fiduciam montium timens, in quos se recipiebant, castra sua, sed quæ in plano erant, habitare & incolere jussit. Ingentis esse 36 consilii illud observari cæpit. Natura regionis 37 circa se omnis aurifera, minique & chrysocollæ, & aliorum colorum ferax. Itaque exerceri solum jussit. Sic Astures & latentes in profundo opes suas atque divitias, dum aliis quærent, nôsse cæperunt. Omnibus ad Occasum & Meridiem pacatis gentibus, ad Septentrionem quoque, duntaxat intra Rhenum atque Danubium; item ad Orientem intra Cyrum & Euphratem; illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur. Nam

34 cunctis tam 35 artes 36 consiliis, consilium
37 circa omnis

& Scythæ misere legatos, & Sarmatæ, amicitiam petentes, Seres etiam, habitantesque sub ipso sole Indi, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoque inter munera trahentes, nihil magis, quàm longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant; & tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. Parthi quoque, quasi victoriæ pœniteret, 38 rapta clade Crassianâ, ultrò signa retulere. Sic ubique 39 cuncta atque continua totius generis humani aut pax fuit, aut pactio. Aususque tandem Cæsar Augustus septingentesimo ab Urbe conditâ anno, Janum Geminum cludere, bis ante se clusum; sub Numâ rege; & victâ primùm Carthagine. Hinc conversus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriem fluens sæculum, gravibus severisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia *Dictator perpetuus*, & *Pater patriæ* dictus. Tractatum etiam in senatu, an, quia condidisset imperium, *Romulus* vocaretur: sed sanctius & reverentius visum est nomen *Augusti*; ut scilicet jam tum, dum colit terras, ipso nomine & titulo consecraretur.

38 capta

39 una

F I N I S.

me, si
nis aff
præsent
tinet, u
primo i
vel ide
aut offi
nisse me
historico
terest al
losophia
nequaqu
que disc
sophus,
quod fac
& disput
olim, ut
tores dic
sapientib
storicus
retulerit
quidem
material
universæ
rant vita

Jo. Isaci Pontani

INTRODUCTIO

A D

L. Annæum Florum.

LUCII ANNÆI FLORI rerum Romanarum historiam librosque auspicaturus, Auditores ornatissimi, existimavi haud abs re facturum me, si pauca quædam *de historiæ cum aliis disciplinis affinitate, deque autore & operis argumento* impræsentiarum proponerem. Et verò quod autorem attinget, ut ultimò referatur, consentaneum habeo. De primo itaque, & postremo primùm; Et quidem illud vel ideo in antecessum discutiendum, ne quis fortè aut officii aut muneris mei haud satis nunc meminisse me arbitretur, quod philosophiam professus etiam historicos ad pulpita nostra arcessam. Sciri enim interest aliarum disciplinarum ambitu & præsertim philosophiæ, utpote humana divinaque contemplantis, nequaquam excludi historicen. Quamvis inter utramque discriminis præcipuè istud sit, quod aliter philosophus, aliter res tractent historici. Ille non tantùm, quod facit historicus, enarrare, sed etiam inquirere & disputare sibi propositum habet. Unde Græcis olim, ut notavit Laertius, *ἑζητητοὶ*, id est, *inquirentes* dicebantur philosophi: & Apostolo de gentium sapientibus agenti *ὁ ἐζητητής* est scrutator curiosus. Historicus itaque, si ad verum & fidem de re propositâ retulerit, officio suo satisfecisse existimabitur. Et ea quidem ipsa, quæ eum in modum memorat, cum materiam non tantùm & veluti penum præbeant universæ scientiarum panopliæ, sed & facem præferant vitæ & actibus mortalium, non tamen omnes

K

eadem,

eadem, sed, ut captus & genius est lectoris, diversa sequuntur. Ciceronis enim de republicâ libros, aut Sallustium seu Florum nostrum, aut alium quempiam ex Græcâ Romanâque historiâ in manus si sumat, hinc Philologus aliquis, hinc Grammaticus, hinc Philosophiæ deditus, alius aliò curam suam mittet. Philosophus, si quid ad rerum principia & universi naturam spectabit; si quid ethicon aut politicon occurret; si quid etiam ad chorographiam faciens, ut situs terrarum, fluminum fluxus & ortus, accuratè subleget & annotabit. Mathematicus, Chronologiæ præcipuè & rerum cœlestium rationem notans, hæc propiùs edisseret, suumque in usum transfundet: Quod vel in Floro non indiligenter præstitisse quondam clarissimum mathematicum Joannem Stadium, ejus in eum curæ indicant. Ad eandem hanc lectionem ubi se Philologus accinget, hoc præter cætera excerpit, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Servii matre dubitatur, Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea Romulum notabit periisse Solæ deliquitum patiente. Eosdem libros Grammaticus explicet, inter alia, abstrusum aliquod loquendi genus, aut aliquam vocem veterem etiam Ciceronem usurpasse, aliaque talia in commentarium referet. Hinc transibit ad ea, quæ vel in pronuntiatione, vel si antiquarius fuerit, in moribus & Gentium ritibus sæculi consuetudo immutavit. Ita scilicet, Auditores, unus sæpè idemque inter historicos autor res diversissimas simul proponit & docet; sacra inquam & profana; & cœlestia & terrestria, hoc est, modò sapientiæ, modò prudentiæ & scientiæ sementem quandam plenâ manu non ignaris suppeditat: Undè sanè non tantum historiæ & philosophiæ arctam esse cognationem, sed & eum, qui cum fructu in historiarum lectione versaturus sit, non unâ Philosophiæ parte aut simplice vice eâ instructum accedere debere in confesso sit. Sacrarum quoque literarum seu Theologiæ studiosus, quomodo officium & commissam sibi provinciam ritè tutabitur sine historiarum cognitione? Quomodo ille temporum vices, quibus crevit & adolevit ecclesia, quomodo

quomodo
ortæ fu
telliget
hostiur
historia
oculus,
prius.
stræ &
quam p
solidum
gñsimæ
rerum
storeâ,
rumnæ
accedan
natum
confirm
qui ann
jam vi
quod tu
turno f
tam us
eâdem
tiam ge
dio jud
tiæ dis
jas mat
res, qu
juris car
exequen
astutam
setur, e
intellige
riturâ a
orum, v
que voce
lium Ca

Si
Vid

quomodo controversiarum, quæ in eâdem diversis ex-
ortæ sunt sæculis, originem, causas atque indolem in-
telliget? quinam rectæ & sanæ sententiæ testes, quæ
hostium & adversantium agmina fuerint, nisi face
historiarum præviâ? Certè prudentia, qui est mentis
oculus, anima politicæ, nusquam aliundè haurietur
priùs. Nec negaverim usum & experientiam vitæ no-
stræ & actuum magistræ vulgò haberi. At illa
quam paucis, imò quam difficulter & vix cuiquam in
solidum contingat, esse testis queat vitæ etiam lon-
gissimæ brevitatis, raritas eventuum & occasionum,
rerum quoque quas experiri, in ætate quamvis Né-
storeâ, mortali conceditur, paucitas. Quibus si æ-
rumnæ & pericula & sæpè propositi finis frustratio
accedant, nonne senectus & tandem mors hominem
natum obruent, antequam illâ multo usu partâ &
confirmatâ prudentiâ uti dabitur? Themistoclem,
qui annos centum & septem vitæ numeravit, morti
jam vicinum exoptulâsse cum naturâ accepimus;
quod tunc egrediendum è vitâ esset cum jam usu diu-
turno sapere & rectè res gerere didicisset. Non ergo
tam usus, quam historia & eventuum frequens ex
eâdem observatio, hanc in animis prudentium scien-
tiam generabit. Nec aliud de juris doctrinâ & stu-
dio iudicium esto: illam dico legum & jurispruden-
tiæ disciplinam, quæ haud uni lucro dedita, sed cu-
jus mater est politica, & artes cæteræ ejusdem soror-
es, quas inter omnes præcellit historia. Ex hac
juris candidatus rectam prudentiam & res cum laude
exequendi momenta & artificium discet: Ex hac
astutam militiam, quæ hodiè multis prudentia cen-
setur, esse sublestorum & levium tantum ingeniorum
intelliget; illa autem solidâ & nunquam intermo-
riturâ apud posteros gloriâ persistere, quæ odio viti-
orum, virtute & verâ prudentiâ subnixa sunt: eas quo-
que voces & versus, quos in ore habuisse semper Ju-
lium Cæsarem eloquentiæ parens Cicero testatur,

*Si violandum est jus, regnandi causâ
Violandum est; cæteris rebus pietatem colas:*

Eos, inquam, in exitium legum & libertatis natos ac usurpatos, fidæ rerum memoriæ indicabunt; & non nisi in dedecus Christiani nominis etiam isto sæculo ad praxim ac usum à nonnullis revocari, dignos potius qui ad Styga, unde profecti, remeant. Historia ergo est quæ hæc omnia non quidem ignoranda, sed vitanda cavendaque demonstrat, magistra juris & moris probi. Quocirca, Auditores, qui puppim & proram rerum agendarum eam dixerat, nihil præter rem dixerit. Scire aliquis causas desiderat, quibus parva reipublica fieri magna queat: quibus vicissim eadem labefactetur, decrescat, intereat? Historia est, quæ ista multo

Certiùs & melius Chrysippo & Crantore dicet.

Vult scire quomodo cum civibus, cum indigenis, cum exteris, cum principibus & regibus sit agendum? quâ arte civiles motus aut præcaveri aut sedari queant? Historia est, quæ vivis hæc exemplis demonstrat. Vult scire quomodo suscipienda, quomodo gerenda, quomodo denique finienda bella? Historia est, quæ ejusmodi hæc præcepta suppeditabit, quibus nec Annibal aliquis aut Cæsar auscultare recusent. Iphicrates olim, ut refert Plutarchus, cum multos de re bellicâ sermones habuisset, interrogatus ecquis esset, qui tantos sibi spiritus sumeret? utrum eques, an sagittarius, an veles, an legionarius? Nihil horum, inquit, sed qui his omnibus novit imperare. Historia itaque est, quæ præsentia moderabitur, & de futuris, ut innocentissimâ ita nequaquam vanâ nos divinatione instruet. Nec quidquam hic habendum certius, quam quod aiebat M. Tullius, *nuspiam faciliùs aut bellicam rem, aut omnis reipublicæ disciplinam cognosci, quam ex annalium monumentis.* Quod quasi edidicisse ducum summus Lucullus, aut quod verius habeo, à Lucullo comperisse & ejus exemplo imitandum omnibus proposuisse Cicero videtur. Lucullus enim ad Mithridaticum bellum à senatu missus non modo opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam superiorum. Quæritis quânam

nam id arte aut industriâ obtinuerit? hâc, inquit Cicerone, quâ totum iter & navigationem versus Asiam consumpsit, partim in percunctando à peritis, partim rebus gestis legendis; adeo ut in Asiam factus imperator venerit, cum esset Româ profectus rei militaris rudis. Et adjicit deinde, tantum imperatorem in omni genere belli Lucillum fuisse præliis, oppugnationibus, navalibus expeditionibus, totiusque belli instrumentis & apparatu, ut Rex Mithridates post Alexandrum maximus, hunc à se majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. Hic enim ille est omnibus sæculis admirandus imperator, ut alia ejus adversus Mithridatem & Tigranem totius Orientis duos reges potentissimos, facta fortia prætermittam, qui cum exiguâ vix undecim millium militum manu, innumerabiles hostium phalanges adortus, peditum cecidit ad centum millia, equitum ad quinquaginta: Regem regum Tigranem & quidquid gladiis jam retusis occidi non poterat, in fugam se conjicere compulit. Hic, Auditores, ut iterum hoc repetam, Lucillus est, qui nequaquam satis duxit hæc talia summâ cum gloriâ maximoque patriæ emolumento perpetrâsse, nisi & Archiam poetam sibi familiarem ac domesticum reddidisset: Archiam, qui & C. Mario, quamvis ad humaniora hæc studia duriori, jucundus & charus fuit. Nam & Cimbricas ejus res, attestante Cicerone, adolescens attigit. Mithridaticum verò ipsius Lucilli bellum magnum atque difficile & in multâ varietate terrâ marique versatum, totum ab eo expressum est, qui libri non modo L. Lucillum, fortissimum & clarissimum virum, verum universum populi Romani nomen longè latèque diffusum illustrârunt. Censuit scilicet vir summus Lucillus, & qui hoc fortasse nomine per ludum à Pompeio M. *Xerxes togatus* est appellatus, nihil esse historiâ & rerum memoriâ præstantius: ut nimirum cui adesset facultas & occasio faciendi scribenda, non deessent quoque, qui eadem ad posteritatem feliciter transmitterent, & scriberent facienda. Quod & ante eum Scipionis quoque illius Africani judicium fuit,

qui secum domi militiaeque Polybium habuit, nec non & Poetam Ennium: Quorum etiam hic in sepulchro Scipionum è marmore collocatus memoratur. Et, ut cæteros mittam, Magnus ille Alexander, licet multos rerum suarum scriptores habuerit, tamen cum in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, *O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis præconem Homerum inveneris!* Et verè; Nam Ilias nisi extitisset, eadem illa tellus, quæ Achillis corpus contexit, nomen etiam & facta ejus silentio involvisset. Unde etiam est quod cecinit Venusinus,

*Vixere fortes ante Agamemnona
Multi: sed omnes illacrymabiles
Urgentur ignotique longâ
Nocte: carent quia vate sacro.*

Atque hæc quidem, Auditores, si in universum historiam spectemus, locum habeant: seorsim vero & in se spectata, non una nec unius erit generis historia. Alia enim *divina* est, *naturalis* alia, alia *humana*. *Divina* immortalis Dei aliorumque cælestium vim & potestatem exponit: Qualis apud Græcos historia fuit Euhemeri, qui res gestas Jovis & aliorum, qui Dii putabantur, conscripsit; apud Judæos & nostros est Moysis & Evangelistarum enarratio; cui accedunt Apostolorum Acta in commentarium à D. Lucâ relata, cæterorumque ecclesiasticorum scriptorum commentarii. Hujus statuitur finis religio. *Naturalis* deinde, res in naturâ latentes aut existentes earumque principia, causas, effecta & affectiones declarat: cujusmodi est Aristotelis de Animalibus; C. Plinii de rerum & universi naturâ, Theophrasti de stirpibus; Cujus finis est scientia. Tertia & ultima est *humana*, quæ actiones mortalium publicas privatasque complectitur: quæ & præcipuè Historiæ appellationem merebitur: cujusmodi iterum vel erit *communis* vel *propria*. *Communis* omnium aut plurium populorum res gestas continet, qualis est historia Polybii, Diodori Siculi, Trogi Pompeii. *Propria* exponit facta vel unius populi, vel hominum singu-

singulorum: prioris ordinis est Thucydides, qui Græcorum; Livius, qui Romanorum; Cæsar, qui Gallorum res explicavit: Singulorum hominum facta & vitam exsecutus est apud Romanos Suetonius, Vopiscus, Capitolinus, qui imperatorum acta ediderunt: Diogenes Laertius inter Græcos philosophorum res & sectas discussit. Eginhardus apud Francos. Carolum Magnum graphicè descriptum posteris reliquit. Hujus finis habetur prudentia. Ex quibus omnibus satis intelligi putem ita nos historiam accipere, ut sit *rerum publice gestarum ex fide narratio*: *Gestarum* scilicet, ut nimirum figmenta omnia & fabellæ ex ingenio adinventæ excludantur. Quocirca neque Luciani verarum, ut ipse ludens inscripsit, narrationum libros, neque Æthiopica Heliodori, neque Heraclidæ Abarim, aut Aristonis Lyconem, neque Asinum Apuleii & id genus similia scripta historiam esse admittimus. Quin nec Xenophontis quidam libros Cyropaideias pro historiâ accipiunt nonnulli; cum ob causas alias, tum quia in iis non tam studio fuit sapientissimo alioquin & accuratissimo scriptori, ut res Cyri domi militiæque gestas exponeret, quam ut posteritati imaginem veri regis adumbratam proponeret. Neque interea adeo sumus delicatuli, etiam si rerum publicè gestarum narrationem historiam fateamur, ut eos, de quibus modò dictum, qui res & vitas singulorum persequuntur, extra hunc censum, quod nonnulli voluerunt, reponendos existimemus. Nam Suetonius, Vopiscus, cæteraque illa minorum gentium manus, licet non perpetuo publica, sed privata subinde intermisceant, publicarum tamen personarum res tractant, & ad eum omnes scopum collimant, ut ea quæ in imperio & publicè gesta sunt, posteris exhibeant. Noster quem explicandum sumpsimus, Lucius Florus ab hac omnino notâ immunis, universam propemodum rem Romanam tenui ab exordio cæptam ad fastigium suum deducit. Populum enim Romanum ut hominem ob oculos proponens, ejus *infantiam*, *adolescenciam*, *juventam*, ac tandem *senectam*, quatuor veluti ætatum gradibus conclusit. Græci imperiorum ejusmodi

modi periodos in tria, ut plurimum, tempora partiebantur, ἀρχὴν, ἀνὰ μέσον, & πέραν seu φθόγαν appellantes. . Prima ætas, ut solent primordia, obscurior & minus certa, septem regibus absolvitur. Et ut operis totius veluti gustus detur, præeuntem me, Auditores, mente sequimini, dum non quidem singula, sed è multis illustria, & ut ille ait,

Summa sequor fastigia rerum.

Primus regum *Romulus*, interfecto fratre *Remo*, & urbis & imperii conditor fuit. Originem gentis ab *Æneâ* arcessunt, qui eversâ *Trojâ*, in *Italiam* casu delatus duxit in uxorem *Laviniam*, *Latini* regis & *Amatæ* filiam. Hinc bella cum *Turno* *Rutulorum*; & *Mezentio*, *Hetruscorum* rege. Quibus in bellis *Turno* & *Latino* cæsis, *Æneas* *Lavinium* fundavit. Tandem defuncto etiam *Æneâ*, *Ascanius* filius *Albam longam* condidit, in quâ regnatum ab *Ascanio* & *Silviis*, annis totis CCC. usque ad *Romulum*, quem diximus, natum è *Rheâ* *Silviâ*, filiâ *Numitoris* regis *Albani*. Regnaverit *Romulus* annos 38. Quænam fuerit illis primis initiis reipublicæ forma, quæ urbis incrementa, quæ legum & magistratuum mutationes, noster paucis sed accuratè attingens, præter cætera, ostendit divisam per tribus juventutem in equis & armis, quæ ad subita bella expeditiùs vacaret; Consilium reipublicæ fuisse penes seniores, qui ex autoritate *Patres*, ab ætate *Senatus* vocabantur. Quâ ex legum & politiæ curâ studioque haud temerè fuit conjicere *Martium* hunc populum ad summa, id est, ad *Monarchiam* divinitus fuisse destinatum. Accessit & auxit hæc *Romuli* ipsius apothefis. Nam cum discerptum à senatu plures putarent ob mores asperiores, oborta de subito tempestas Solisque defectio consecrationis speciem præbuere. Cui & *Julius Proculus* mox fidem addidit, affirmans *Romulum* augustiore, quàm fuisset, formâ conspectum; placitumque *Diis* ut in cælo **QUIRINUS** appellaretur. .

Post

Post Romulum *Numa Pompilius* annos 43; *Tullus Hostilius* duos & triginta in imperio explevere. Quorum *Numa* religiosus, quasi auspiciis à divinis faciendum omnibus denunciatis, sacra & ceremonias docuit: Pontifices, augures, Salios cæterosque per sacerdotia, annum in menses, fastos nefastosque dies distinxit; *Hostilius* militarem disciplinam artemque bellandi adjecit: Primusque, exercitâ juventute, provocare ausus Albanos, gravem & diu principem populum, deletâ Albâ, Romam migrare cives effecit. Hunc excepit *Ancus Martius*, qui mœnia muro complexus est, & annis 24. quibus præfuit, ad ædificiorum & urbis amplitudinem plurimum contulit, jam tum scilicet præfagiens animo futurum, ut eo tanquam publico orbis hospitio omnes penè mundi opes & comæatus reciperentur. *Tarquinius* indè *Priscus*, Corintho oriundus, Græcum ingenium Italicis artibus miscens senatus majestatem numero & centuriis auxit: Fasces, trabeas, curules, annulos, phaleras, paludamenta, togas pictas tunicasque palmatas, cæteraque decora atque insignia, quibus postmodum eminuit imperii dignitas, subactis Tuscis, Romam primus intulit. Qui cum annos 57. regnâset, *Servius Tullius* gubernacula invasit. Ab hoc populus relatus in censum, digestus in classes, curiis atque collegiis distributus. Quem post annos 44. secutus est *Tarquinius Superbus*, cujus fastum tamdiu perpessus est populus, donec aberant luxus & stupra: Hæc in filiis ejus ferre non potuit. Itaque expletis annis 25, cum ornatissimæ sceminæ *Lucretiæ* vim intulisset natorum alter, patri regnum & simul imperium regibus abrogatum est.

Habetis, Auditores, primam gentis ætatem & quasi infantiam transactam sub regibus septem, quâdam fatorum industriâ adeò ingenio variis, ut ejusmodi viros reipublicæ ratio & utilitas tum quasi postulâsse videatur. Nam si Romulum videamus (ut & verbis & anacephalæosi auctoris nostri hæc claudam) quid eo ardentius? at tali opus fuit, ut invaderetur regnum. Quid *Numa* religiosus? talem res poposcit, ut ferox populus religione mitigaretur. Quid ille mi-

litia

litia artifex Tullus? bellatoribus viris quam necessarius, ut acueret arte virtutem? Quid aedificator Ancus? ut urbem coloniâ extenderet, ponte jungeret, muro tueretur. Jam Tarquinii ornamenta & insignia, quantum principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem? Actus à Servio census, quid effecit, nisi ut ipsa se nosceret respublica? Postremò Superbi illius importuna dominatio nonnihil, imò plurimum profuit. Sic enim effectum est, ut agitatus injuriis populus cupiditate libertatis incenderetur. Hic, Auditores clarissimi, ignoscite ad aliena, id est, ad nostra tempora mentem & cogitationem obiter vertenti. Nam, ut magnis parva & nova veteribus componam, quid Belgium nostrum majoresque nostros ad vindicandam libertatem concitavit, nisi similis importunitas? Albani enim Hispaniarum regis legati & præsidis superbum imperium cum armis occasionem dedisset, quæ hætenus aut opes, aut regna, aut rex longè latèque potentissimus tantum potuere, ut liberis libertatem eriperent?

Sic ergo populus Romanus, Bruto Collatinoque ducibus, regis nomine cum perpetuo imperio deleta, reipublicæ formam in aliam transtulit. Libertatis suæ vindices annuâ dignitate donavit, consules appellando, ut nimirum se civibus suis consulere debere meminissent. Liber jam hinc populus prima adversus externos arma corripuit, mox pro finibus, deinde pro sociis, tum gloriâ & imperio, laceissentibus assidue & usquequaque finitimis. Nam confecto Hetrusco & cum Porsennâ Latinisque adversus Tarquinius bello, consules post annum ducentessimum Volscos domuerunt. Horum Metropolim Veios post decennem obsidionem cepit Camillus. Quo etiam in bello trecenti Fabii ceciderunt, uno superstite, qui exinde Cunctator est appellatus. Obstrepebant interea hinc Sabini, illinc Samnites: Etruscorum quoque populus, necnon & Tarentini cum Pyrrho dubiam aleam faciebant. Nec satis erant interna vicinaque hæc mala, nisi & Senones Galli ab alio & nostro hoc axe atque Oceano Alpes transgressi demonstrassent quod ipsi à cælo & solo suo invictum atque acre haberent, id à virtute habuisse Romanos. Mittunt tamen ad eos
ex

ex more legatos Romani, sed ut inter arma, leges & jura non audiuntur. Quapropter totis jam castris urbi appropinquantibus ad Alliam flumen cum exercitu Fulvius occurrit, sed cæditur. Mox urbem invadentibus cedit Manlius, & lectâ cum juvenum manu arcem Capitolii occupat: ex quâ se & pulsam urbe libertatem asserit: Galli dum urbem habent, sedentes in curulibus sellis prætextatos senes velut Deos venerati; ubi homines esse intelligerent, pari vecordiâ trucidant. Postremum aggressus eos ex inopinato Furius Camillus urbem Manlio & cum Manlio libertatem urbi reddidit. Hinc domitis Picenis, Salentinis, Volsiniis, variae urbem seditiones invadunt, in quibus tamen ipsis principem populum ut sanctum adhuc & pium jure mirabimur, dum vel legum libertatem, vel pudicitiam, vel natalium dignitatem aut decora atque insignia honorum vindicat.

Et talis quidem ille domi ac foris, talis pace belloque populus fretum suæ *adolescenciæ*, id est, *secundam ætatem* habuit: quâ jam, annum prope quingentesimum agens, universam inter Alpes & mare Italiam armis subegerat. Inde in majus robur & *juventam* quasi exsurgens par orbi terrarum esse cœpit. Nam ducentis, qui sequuntur, annis Europam, Asiam, Africam & totum denique orbem terrarum bello victoriisque peragravit. Initium à Carthagine factum. Nam quod Punicum primum appellavêre, hoc tempore terrâ marique summis utrinque viribus gestum. Quibus autem viris & ducibus gestum? non hominum, Auditores, sed fortitudinum nomina exaudietis Duillios, Calphurnios, Scipiones, Regulos, Metellos, Manlios. Quorum Regulo quid admirabilius? Qui hostium non modò, sed & monstrorum domitor, cum terrorem nominis sui longè latèque circumtulisset, Xanthippi Lacedæmonis artibus captus in hostium potestatem vivus venit. At ille quid? non par tantùm sed omni calamitate excelsior, nec carcere Punico fractus, nec legatione, quâ Romam mittitur. Quippe diversa quam hostis mandaverat, censuit, NE PAX FIERET: NE COMMUTATIO

CAP.

CAPTIVORUM RECIPERETUR. Sicque fide servatâ in Africam, id est, in extremum supplicium regressus est. At ille nec voluntario eo ad hostes suos reditu, nec ultimo denique ac crudelissimo supplicio territus, imò his omnibus admirabilior apparuit. Quid aliud dicemus, Auditores, quàm victum de victoribus, & quia Carthago non cesserat, de fortunâ triumphâsse? Tandem navali prælio victi Pœni pacem petunt anno belli moti 24. Exigua deindè & vix quadriennis requies, cum ecce, post Ligures, Illyrios & Gallos Insubres aut pacatos aut domitos, alterum Punicum exoritur. Hoc licèt priori cedat annorum spatio (nec enim amplius, quam octo & decem annos habet) tamen cladium atrocitate longè terribilius fuit. Eo enim durante, quater Romanum fudit Annibal, ad Ticinum, ad Trebiam, ad Trasimenum, ad Cannas denique, ipse annos 17. Italiæ visceribus inhærens. Romani nihilominus fortes & sui similes, unam urbem gloriæ & virtutis sedem non tam muro & laterum compage, quam robore animi vallatam unanimes tenent. Prælio, quod ad Ticinum gestum, penè in hostium potestatem Scipio imperator venisset, nisi protectum patrem filius tunc adhuc prætextatus, ab orci eripuisset faucibus. Hic ille est Scipio qui exindè in exitium Africæ adolevit, cognomen ex ejus ruinis adeptus **AFRICANUS**. Apud Cannas duo maximi maximorum ducum Pauli & Varronis exercitus ita concisi, ut ipse Annibal militem moneret, *parceret ferro*. Alter ducum occubuit, effugit alter. Uter majore animo quærit noster, sibi respondens, *Paulum*, inquit, *puduit*, *Varro non desperavit*. Jam aderat, & quod adagio dicitur, *stabat ad portas Annibal*. Nec tamen animum despondet Romanus, sed ut antea intra Tarpeiam rupem, ita nunc urbi suæ inclusus toti adhuc orbi parem se ferebat. Vicerat interim Pœnus, si ut vincere, ita uti victoriâ novisset. At ille frui maluit. Undè aliò advocatum, quem non Alpes, non arma, non viri terruerant, Baiarum & Campaniæ amœna prostrârunt. Ibi siquidem luxu & deliciis cum ipse, tum exercitus vigor elanguit, adeò ut verè, quod à
nostre

nostro refertur, in eum dictum sit, *Capuam Annibali Cannas fuisse*. Hic paulatim reparatis viribus viam videre Romanus cepit, quâ exturbaret Italiâ Annibalem. Victa erat, vel potius recuperata, duce Scipione, Hispania; ibidemque (bono omine) eo ipso, quo obsidebatur, die capta Hispanica Carthago. Unde rerum prosperarum fiduciâ jam plenus populus cum eodem Scipione in Africam totâ mole conversus imitari voluit Annibalem, & Italiæ cladem in Africâ vindicare. Hic Scipio post varios cum Asdrubale, cum Syphace conflictus, post castra & oppida innumera incensa facibus, aut everisa armis, ipsas Carthaginis portas obsidione concussit. Quo factum ut inhærentem atque incubantem jam ultra tertium lustrum Italiæ extorqueret Annibalem. Itaque regressus castra sua in Africam transtulit, ut nimirum Romam, quam in Italiâ non poterat, in Africâ debellaret. Quis, Auditores, tantorum tum ducum concursus, quis præliorum eventus, exercitus & acierum forma fuerit, non meis sed verbis auctoris nostri, si libet, dicentem attendite: *Non fuit, inquit, major sub imperio Romano dies, quam ille cum duo omnium & antea, & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutuâ admiratione defixi: ubi de pace non convenit, signa cecinere. Constat utriusque confessione nec melius, nec acrius potuisse pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt. Sed cessit tandem Annibal, & leges victoriæ accepit Africa. Africam secutæ mox gentes, Macedonia, Syria, Græcia omnique propemodum Europa. Bellum Macedonicum partim ob veterem olim cum Annibale societatem, partim ob priscam Regum Macedoniae famam & magni Alexandri gloriam susceptum videbatur. Syriacum, adversus Antiochum, Asiæ opulentissimum regem, gestum. Erat tum apud Antiochum in exercitu Annibal, qui, ut jam relatum, in Africa victus, & modò profugus hostem populi Romani toto orbe quærebat. Hujus in Antiochi militem cavillatio,*

L

digna.

digna quæ referatur, talis habetur: Ostendebat Annibali Antiochus ingentes, quas adversus populum Romanum paraverat, copias; convertebatque exercitum insignibus argenteis & aureis florentem: currus etiam cum falcibus, nec non elephantes turritos inducebat, equitatumque frænis & ephippiis mollibus ac phaleris præfulgentem: atque ibi rex contemplatione tanti & tam ornati exercitûs gloriabundus Annibalem inspicit; & putasne, inquit, satis esse Romanis hæc omnia? Tum Pænus eludens ignaviam imbelliamque militum ejus pretiosè ornatorum, planè, inquit, satis esse credo Romanis hæc, etiamsi avarissimi sint. Quid magis & lepidè & simul falsè tanto à duce dici potuit? Rex de numero exercitus sui ac de æstimandâ æquiparatione quæsierat; respondit Annibal de prædâ. Et sanè ita accidit. Nam victus & triumphatus prædæ cum suis fuit. Nec cessat hinc Romanus, sed ut umbra corpus, ita semper virtutem adversarius insequitur. Vix quieverat primum Macedonicum, quin secundum atque ei tertium successit. Gallogræci quoque, Illyrii, Achæi & in Hispaniâ Numantini diù victorem populum habuère exercitum. Ac postremum in Africâ Punicum; quod tertium dicimus, anno post finem secundi quinquagesimo, cœpit recrudesce. Sed huic, belli anno quarto, Scipio Æmylianus, Africani filius, summam imposuit manum. Totam enim & evertit & incendit Carthaginem; ardentemque per dies 17. aspexit lachrymans. Quanta autem & qualis ea urbium urbs fuerit, vel ex Caio Sallustio percipi potest, qui ut ipse alicubi profitetur, de eâ filere, quam pauca dicere maluit.

Hucusque, Auditores, tertiæ hoc ætatis populi Romani sæculum meritò, ut poetæ loquuntur, aureum dixerimus; centum verò qui indè sequentur anni, ferreos planè & cruentos, aut si quid immanius appellabimus. Quippe tum Jugurthinis, Cimbricis, Mithridaticis, Parthicis, Gallicis atque Germanicis expeditionibus, quibus cælum gloriâ ascendit, Gracchanæ Drusianæque permistæ cædes, ad hæc servilia & gladiatoria bella: denique in se conversus populus Marianis atque Syllanis, novissime Pompeii & Cæsaris

Cæsaris manibus quasi per rabiem & furorem semet ipse laceravit. Quorum malorum si causas quærimus, quænam aliæ fuere, nisi quod Attali regis & Asiæ opibus luxuque eò usque accrevisset magnitudinis, ut fuisset viribus in semet rueret? Undè de rerum hoc statu ità breviter & eleganter noster: *Syria prima nos victa corrumpit, mox Asiatica Pergameni regis hæreditas: illæ opes atque divitiæ afflixere sæculi mores, mersamque vitiis suis quasi sentinâ rempublicam pessumdedere.* Ad quæ ubi tempora ventum fuerit, Auditores, pro Camillis, Scipionibus, Attiliis; (quorum posteriores duo post consulatus & dictaturas, post fractas variis triumphis Carthaginis opes publico ærario ad rem tutandam familiarem indiguere;) Septumulei potius & Crassi aliique avaritiæ mancipia, opum gurgites se offerent, & qui cum essent pauperes provincias acceperunt divites, quas ipsi dites reliquerunt pauperes. Legimus Delphico Apollinis oraculo de Lacedæmoniorum republicâ predictum, tum perituram cum eam luxus & opum cupido invaderet. Quid? Nonne & in isthæc tempora & mores idem competit? Nam primò honorum ambitus, undè nisi à divitiis excitatus? Undè quæque Mariana & Syllana tempestas, magnificæque passim & sumptuosæ largitiones, nisi ab opulentiâ similiter, quæ peperit postremum egestatem? Nec aliunde stimulatus in patriam Catilina. Pompeius & Cæsar æstu domnandi incensi furialibus in exitium reipublicæ facibus in se mutuò concurrere. Sed hæc involuta inter se ac confusa ab autore nostro seorsim & separatim sic enarrantur singula, ne vitia virtutum luminibus obstruant. Primò enim, ut magnitudo crescentis indies imperii appareat, iusta illa & pia cum exteris gentibus, quæ diximus, bella, Jugurthinum, Cimbricum, Mithridaticum, Parthicum & cætera commemorat. Indè ad civium scelera turpesque illas Druorum Gracchorumque pugnas conversus adusque Augustum Cæsarem à quo initium mox sumit quarta ætas seu *φθωγή* & senium imperii, eo ordine rem deducit; ut virtutes, quæ in Augusto fuerunt præcipuæ, non prætereant. Nam sub finem operis

ita de eo inter alia, loquitur: *Aususque tandem Cæsar Augustus septingentesimo ab urbe conditâ anno Janum geminum claudere, bis ante se clausum, sub Numâ rege, & victâ primum Carthagine. Hinc conversus ad pacem, primum in omnia mala & in luxuriam fluens sæculum, gravibus severisque legibus multis coercuit. Ob hæc tot facta ingentia dictator perpetuus & pater patriæ appellatus.* Atque hic colophonem suis Romanæ historiæ libris imponit autor. Quæ populi Romani historia, si eam justâ lance pendamus, tanto cæterarum gentium historiis anteferenda, quanto populus Romanus cæteris gentibus imperii magnitudine præstitit. Nam si ad gentis initia, de quibus modò dictum, oculos convertimus, cujus populi obscuriora & tenuiora principia? cujus vicissim, si ad sequentia respicimus, admirabiliores progressus; cujus tanta majestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in adversis animi magnitudo? ubi & virtutum & vitiorum aut plura exempla aut illustriora? Autor verò ex quo hæc singula deducemus L. Annæus Florus est. Quem Volaterranus Julium Florum Secundum maluit nominare: Quod existimaret hunc esse eum Secundum, cujus amicè meminit Fabius Quintilianus; qui & familiaritèr à se amatum eum addit, virum, ut miræ facundia ita infinitæ curæ. Julii cognomen à Patruo Julio Floro retinuisse idem conjicit. Cujus quæque Quintilianus mentionem facit, inter paucos disertum eum fuisse indicans, utpote in eloquentiâ, quam in Galliis sub extremum exercuit, Galliarum principem. Quam de Floro opinionem, si Trajani ævum, quo claruit & Quintilianus & Florus noster, respicimus, non abs re conjecisse Volaterranus censerî potest. Nisi quod duo obstare videantur: Prius est ipse Quintilianus, qui non ut historicum aut inter historicos, sed ut oratorem & inter eloquentiæ laude florentes utrumque & Julium Secundum & patrum ejus Florum concelebrat: Alterum est codicum veterum scriptura, in quibus non Julius, sed L. Annæus Florus constanter indigitatur. Unde colligendum doctiores voluerunt ex Hispaniâ oriundum fuisse, & fortassè ex ipsâ

ipsâ Annæorum, id est, Senecarum gente. Quidquid horum sit, quod nos in medio relinquemus, illud interim ratum esto, egregium opus esse hos ejus quatuor rei Romanæ libros. Quos qui compendium Livii aut breviarium faciunt, vel eo, præter cætera, redargui existimo, quod in iis à Livio sæpenumero abeat ac variet sententia. Potius totius imperii florentis tabulam appellabimus, cum præsertim ipse in prologo suo fateatur se ad exemplum eorum, qui terrarum situs pingunt, in brevi quasi tabellâ universam imperii imaginem ac magnitudinem ob oculos posuisse. Quod sanè scribendi genus ac studium brevitas, quidquid censeant alii, præcipuè in historico amplectendum, magnique faciendum judico. Nam & Sallustium quid magis commendavit, quam oratio concisa & stricta? Quid Thucydidem? de quo utroque censuram ac judicium hujusmodi Senecæ habemus: *Cum sit, inquit, præcipua in Thucydide brevisitas, hæc eum Sallustius vicit, & in suis illuc castris cecidit.* Brevitatem scilicet utriusque laudat gravissimus autor Seneca, non tamen obscuram illam & implicatam, sed eam, quæ conjuncta est cum perspicuitate: Et qualem Phocioni placuisse legimus, cui quondam in comitiis sedenti cum unus è popularibus diceret, Videris, O Phocion, nescio quid tecum ipse meditari; tum ille, ita est, inquit, meditator & cogito, num ex iis, quæ ad populum verba facturum sum, aliquid valeam recidere & amputare. Hic est ille Phocion, quem quoties ad dicendum surgere videret ipse concionis & fori rex Demosthenes, toties fatebatur, *adesse verborum suorum securim.* Ut ergo nec oratorem indecet dictio pressior & βραχυλογία, ita ea historico videatur esse propria; adeo, ut neget Cicero quidquam esse in historiâ, purâ & illustri brevitate dulcius. Atque hinc esse existimandum, quod Cæsar Caligula, cum inter cætera, etiam Livii scripta vellet abolere, hanc præcipuè causam commentus sit, *quod esset verbosus in historiâ.* Noster itaque autor sicuti nequaquam verbosus aut diffusus, ita neque, ut illi qui summa rerum capita aut nuda breviaria contexunt, in se restrictus est aut ex-

sanguis, sed sobriam & verbis cultam orationem amat, densus interim sententiis, & rebus cum iudicio prolatis adeò frequens & fœcundus, ut verborum propè numerum sententiarum numero consequatur. Quæ profectò quemadmodum insignis est & nostro cum maximis autoribus communis laus, ità reliquas, si non adsint, facillè sola compenset. Nam ut in cibus ii præcipuè laudantur qui minimum retributorum, succi plurimum habent, ità maximi faciendæ oratio, quæ paucissimis verbis plurimum frugis & rerum complectitur.

Absolvi, Auditores, quæ hoc potissimum tempore dicenda mihi proposueram. Illud coronidis adhuc vice addam; olim sicuti existimâsse magistrum dicendi Fabium accepimus, multum profecisse eum, cui Cicero placeret; ita fidentè affirmare audeam, quicumque *Lucium* hunc *Annaeum Florum* sibi diligenti inspectione familiarem reddiderit, eum exindè cum fructu maximoque operæ suæ pretio Polybium, Livium, Dionem, Tacitum, Appianum, Cæsarem & id genus majorum gentium lecturum historicos. Platonis cœnam ejus fuisse indolis aiunt, ut eâ invitati atque excepti, postridè, quasi famem obsonassent, melius & majori cum appetitu pranderent; idem, Adolescentes studiosissimi, ex hujus autoris consuetudine vobis futurum spondeo. Nam, ejus licet plenis vos lymphis proluatis, sitim tamen & studium maximarum rerum magis magisque exstimulabit.

D I X I.

L U C I U S

LUCIUS AMPELIUS

E X

BIBLIOTHECA
CL. SALMASII.

LUCIUS AMPELIUS

MACRINO SUO SAL.

Volenti tibi omnia nôsse scripsi hunc Librum Memoriam, ut nôris, quid sit mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.

De Mundo.

Mundus est universitas rerum, in quo omnia sunt, & extra quem nihil; qui Græcè dicitur *κόσμος*. Elementa mundi iv. Ignis, ex quo est cælum. Aqua, ex quâ mare oceanum. Aer, ex quo venti & tempestates. Terra, quam, propter formam ejus, orbem terrarum appellamus. Cæli regiones sunt quatuor: oriens, occidens, meridies, septentrio. Cælum dividitur in circulos quinque: Arcticum & Antarcticum, qui ob nimiam vim frigoris inhabitabiles sunt: Æquinoctialem, cui subjacet regio quæ catacecaumene dicitur, neque incolitur, ob nimiam vim ardoris: Brumalem & Solstitialem, sub quibus habitatur; sunt enim temperatissimi, per quos obliquus circulus vadit, cum XII signis, in quibus Sol annum conficit cursum.

De

De duodecim Signis.

Signa sunt in cœlo duodecim. Aries beneficio Liberi, quod, is, cum exercitum in Indiam per Libyam duceret per loca sicca & arenosa, cum aquæ inopia esset, & exercitus ejus siti adfligeretur, aries eis aquam demonstravit, & ob id à Libero Jovis Ammon est appellatus, eique fanum magnificum fecit, ad eum locum ubi aquam invenit. Quod abest ab Ægypto & Alexandriâ millia passuum novem. Ob eam rem à Jove petiit, ut in sidera reciperetur. Alii putant, eum esse qui Hellen & Phryxum vexerit. Taurus beneficio Jovis, quem Jupiter à Neptune fratre per gratiam abduxit, qui sensum humanum figurâ Tauri continebat, isque Jovis jussu Europam Agenoris filiam Sidoniâ adludens decepit, & eam Cretam deportavit. Ob eam rem Jupiter, in sideribus eum dignatus est immortalis memoriâ. Gemini, qui Samothraces nominantur esse, quorum argumentum nefas est pronuntiare præter eos qui in his præstò sunt. Alii Castorem & Pollucem dicunt, quod hi principes mare tutum à prædonibus præstiffent. Sunt qui dicunt Herculem & Theseum, quod similia athla sint adepti. Cancer, Carcinus receptus beneficio Junonis, quod ejus jussu, cum Hercules missus esset ad Hydram Lernæam, quam nos Excetram dicimus, interficiendam; Carcinus ingressus, Herculis pedes & crura lanians, incommodiorem faciebat eum, quam ipsa Excetra. Idque malum Hercules difficillimum habuit. Carcinumque Cancrum ob id factum Juno sideribus est dignata. Leo, leon, qui educatus est Nemeæ, Junonis consilio ad Herculis interitum missus, in terrâ Argivâ diù speculuncâ latitavit, quem Hercules dicitur interfecisse cum Molorcho hospite suo, cujus clavam ei tributam tum principio est adeptus, quâ Leonem interfecit, ejusque pellem postea pro tegumento habuit. Ob id factum Junoni odio esse cœpit; Leonemque cœlesti dignitate est honorata. Virgo, quam nos Justitiam dicimus, fuit cum hominibus. Sed postquam homines malefacere cœperunt, Jovis eam inter

inter signa posuit. Sunt qui Erigonen Icarii filiam Atheniensem dicant, cūjus patri Liber vinum dedit ut hominibus ad suavitatem daret. Quibus dedit, ebriati sunt, & lapidibus eum occiderunt. Canis, qui cum illo erat, vidit hominem occisum, & cum ululatu ad Erigonen rediit, quem ut mœstum & singularem vidit, sollicita proficiscitur cum eo. Venēre ad locum ubi Icarus jacebat. Vidit corpus patris. Magnā lamentatione in Hymetto monte sepelivit. Ipsa verò se suspendit laqueo. Canis ad pedes ejus discumbens diutiùs, & sine alimentis deficiens, post aquam anhelans in puteum se projecit. Tum Liber à Jove petit, quòd suo imperio deficerent, ut inter siderum cursus poneretur Virgo. Icarus autem Arcturus nominatus est, cujus stella cum exoritur, continuas tempestates facit. Canis, Canicula. Libra quam Græci Zygon appellant, virile nomen est adeptus. Is omni clementiæ justitiâ Mochos dictus; qui primus dicitur libræ pondus hominibus invenisse, quæ utilissima mortalibus æstimatur, ideoque in numerum stellarum receptus est, & Libra est dictus. Scorpis, qui dicitur ad perniciem Orionis in insuiâ Chio in monte Pellenæo voluntate Dianæ natus. Orion autem dum venatur, visâ Dianâ, stuprare eam voluit. Illa Scorpionem subiecit, qui eum vitâ privaret. Jupiter & Scorpionem & Orionem inter sidera recepit. Sagittarius Crotopi filius, nutritius Musarum, quæ Musæ semper dilexerunt eum, quòd plausu & lusu Sagittarum eas avocaret. Alii Chironem dicunt, quod justus & pius, doctus, hospitālis fuerit. Ab eo Æsculapius medicinam, Achilles Citharam, & alia multa. Capricornus, cui nomen Pan. Quo tempore Python speluncas incolens in monte Tauri, Ægyptum profectus est ad bellum, Pan se in capræ figuram convertit. Igitur di immortales postquam Pythonem dignâ pœnâ affecerunt, Pana astrorum memoriâ decoraverunt. Aquarius, qui putatur esse Ganymedes, dicitur Deucalion Thesalus, qui maximo cataclysmo cum uxore Pyrrhâ solus evasit, & hic pietatis causâ inter sidera locatus est. Pisces, ideo pisces, quia bello Gigantum Venus

pertur-

perturbata in piscem se transfiguravit. Nam dicitur & in Euphrate fluvio ovum piscis in orâ fluminis columba adfuisse dies plurimos, & exclusisse deam benignam, & misericordem hominibus ad bonam vitam. Utrique memoriæ causâ pisces inter fidera locati.

De Sideribus.

PRæter duodecim signa potentissima fidera in cælo. Septentriones duo, major & minor, qui nunquam merguntur; ideoque navium cursus regunt, quorum alter Cynosura dicitur. Bootes, idem Arcturus. Orion, qui magnitudine suâ dimidiam cæli obtinet partem. Pleiades, quæ Latinè Vergiliæ dicuntur. Hyades, quæ à nobis Suculæ dicuntur, quarum ortus & occasus à nautis & ab agricolis observantur. Canicula, cujus vis præcipuè Solstitio est. Stellæ potentissimæ in cælo sunt septem, Saturnus, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, quæ à Græcis planetæ, à nobis erraticæ dicuntur, quia ad arbitrium suum vagantur, & motu suo hominum fata moderantur. Item adverso cursu contra cælum feruntur.

Quibus partibus sedeant XII signa duodecim ventorum.

ARies, in Africum. Taurus, in Circium. Gemini, in Aquilonem. Cancer, in Septentrionem. Leo, in Thrasciam. Virgo, in Argesten. Libra, in Zephyron. Scorpius, in Africum. Sagittarius, in Austrum & Africum. Capricornus, in Austrum. Aquarius, in Eurum & Notum. Pisces, in Eurum.

De Ventis.

Venti sunt ex aëris motu & inclinatione. Sunt autem generales quatuor. Eurus, idem Apeliotes, idem Vulturnus, ab oriente. Ab occidente, Zephyrus, idem Corus, idem Favonius. Aquilo, Boreas, Aparcias idem, à septentrione. Notus, idem Libs & Auster, & Africus, à meridie. Hi sunt quatuor generales; cæteri speciales adscribuntur. Ut

Iapyx

Iapyx Zephyro, qui ab Iapygio Apuliæ promontorio flat. Leuconotus Noto, cum serenior flat. Caurus Aquiloni, cum vehementior Gallias perflat. Item Etesiæ, qui statis diebus flant per æstatem.

De Orbe Terrarum.

ORbis terrarum, qui sub cælo est, quatuor regionibus incolitur. Una pars ejus est, in quâ nos habitamus. Altera huic contraria, quam qui incolunt vocantur Antichthones. Quarum inferiores duæ ex contrario harum sitæ, quas qui incolunt vocantur Antipodes. Orbis terrarum, quem nos colimus, in tres partes dividitur, totidemque nomina. Asia, quæ est inter Tanain & Nilum. Libya, quæ est inter Nilum & Gaditanum finum. Europa, quæ est inter fretum & Tanain. In Asia, clarissimæ gentes, Indi, Seres, Persæ, Medi, Parthi, Arabes, Bithyni, Phryges, Cappadoces, Cilices, Syri, Libyi. In Europâ clarissimæ gentes, Scythæ, Sarmatæ, Germani, Daci, Mæsi, Thraces, Macedones, Dalmatæ, Pannonii, Illyrici, Græci, Itali, Galli, Spani. In Libyâ gentes clarissimæ, Æthiopes, Mauri, Numidæ, Pœni, Gætuli, Garamantes, Nasamones, Ægyptus. Clarissimi montes in orbe terrarum; Caucasus, in Scythiâ. Emodus, in Indiâ, Libanus, in Syriâ. Olympus, in Macedoniâ. Hymettus, in Atticâ. Taygetus, in Lacedæmoniâ, & Citheron Eleon, in Bœotiâ. Parnassus, Acroceraunia, in Epiro. Mænalus, in Arcadiâ. Apenninus, in Italiâ. Eryx, in Siciliâ. Alpes inter Galliam & Italiam. Pyrenæus inter Galliam & Spaniam. Atlâs in Africâ. Calpe in freto Oceani. Clarissima flumina in orbe terrarum: Indus, Ganges, Hydaspes in Indiâ. Araxes, in Armeniâ. Thermodon & Phasis, in Colchide. Tanais, in Scythiâ. Strymon & Hebrus, in Thraciâ. Sperchios, in Thessalia, Hermus & Pactolus, auriferi. Mæander & Caystrus, in Lydiâ. Cydnus, in Ciliciâ. Orontes, in Syriâ. Simois & Xanthus, in Phrygiâ. Eurotas, Lacedæmone. Alpheus, in Elide. Ladon, in Arcadiâ. Achelous & Inachus, in Epiro. Savus & Danubius, qui idem Ister cognos-

cognominatur, in Mœsiâ. Eridanus & Tiberinus, in Italiâ. Timavus, in Illyrico. Rhodanus, in Galliâ. Iberus & Bœtis, in Spaniâ. Bagrada, in Numidiâ. Titron, in Gætuliâ. Nilus, in Ægypto. Tigris & Euphrates, in Parthiâ. Rhenus, in Germaniâ. Clarissimæ insulæ in mari nostro undecim: Sicilia, Sardinia, Creta, Cypros, Eubœa, Lesbos, Rhodos, duæ Baleares, Ebusus, Corsica, Gades. In oceano ad orientem, Taprobane; Ad occidentem Britannia; Ad septentrionem Thyle; Ad meridiem, Insulæ Fortunatæ. Præter has in Ægæo mari, Cyclades duodecim: Delos, Gyaros, Myconos, Andros, Paros, Pharos, Tenedos, Cythnos, Melos, Naxos, Donusa. Præter has Sporades innumera-biles; cæterum celeberrimæ, Ægina, Salamina, Coos, Chios, Lemnos, Samothracia. In Ionio Echinades, Strophades, Ithaca, Cephalenia, Zacynthos. In Adriatico Ciriteæ circiter mille. In Siculo Æoliæ VIII. In Gallico Stæchades tres. In Syrtibus Cercina, & Menynx, & Girrha.

De marium ambitu.

MAre quo cingimur universum vocatur Oceanum. Hoc quatuor regionibus irrumpit in terras. A septentrione, vocatur Caspium. Ab oriente, Persicum. A meridie, Arabicum, idem Rubrum & Erythræum. Ad occasum, Magnum mare, idem Atlanticum, quod commerciis totius generis humani peragitur. Hoc intrat in fretum Gaditanum inter duos montes clarissimos Abinnam & Calpen, ob impositas Herculis columnas. Dein latissimè simul & longissimè fustum medium terrarum orbem inundat, & nomina acquirit. Balearicum, quod Hispaniam adluit. Gallicum, quod Gallias tangit. Ligusticum, quod Liguribus infunditur. Tuscum, Tyrrhenum, idem Inferum, quod dextrum Italiæ latus circuit: Hadriaticum, idem Superum, quod sinistrum Italiæ latus circuit. Siculum, in quo Sicilia. Creticum, in quo insula est Creta. Ionium & Ægæum, quæ Achaiam, eandem Peloponneson, simul ambiunt; ut interveniente Isthmo penè insulam faciant. Myrtoum

toum & Icarium, quæ adhærent Ægæo mari, illud à Mirtylo, hoc ab Icaro cognominata. Euxinum, Ponticum, quod ingenti sinu Scythis infunditur. Hellesponticum fauce transmissum, inter duas celeberrimas urbes, Seston Asiæ, Abydon Europæ. Tanaiticum, quo Asia alluitur. Ægyptium ab Ægypto, Libycum à Libyâ cognominatur. Syrticum, à duabus Syrtibus, reciprocis æstibus retorquetur.

Miracula Mundi.

Miracula quæ in terris sunt. Ab Apolloniâ Athamantiâ millia passus quinque, in monte Nymphæo, ibi ignis est, & de terrâ exit flamma. In silvâ Panis symphonia in oppidum auditur. Item sub eo monte in campo lacus aquæ pleni, undè pix exit & bitumen. Cùm manibus supplodas, pix altè attollitur, & quasi ab aquâ bullescit. Ambraciæ in Epiro in pariete sunt picti Castor & Pollux & Helena, manu Autochthonis, & nemo invenire potest quis pinxerit. Arcis in Epiro quod Ippaton appellatur: ibi pons magnus, columnatus, duplex, quem Medea ædificari imperâsse fertur. Ibi picta sunt gubernacula Argonautarum, quæ cœpta navis; ibi Jovis templum Hyphonis, undè est ad inferos descensus ad tollendas sortes. In quo loco dicunt duo qui descenderunt Jovem ipsum vidēre. Leucade mons; undè se Sappho deiecit propter virum: In summo monte fanum est Apollinis, ubi sacra fiunt. Et cum homo inde defluit, statim excipitur lintribus. Sicyone in Achaiâ, in foro ædes Apollinis est. In eâ sunt posita Agamemnonis Clypeus & Machæra, Ulyssis Chlamys & Thoracium. Teucris sagittæ & arcus, Adraستي arcus quam deposuit, in quâ quid sit ignoratur; sed & olla ærea in quâ Pelias coctus dicitur. Item Palamedis cithara. Marti autem quoque corium, remi Argonautarum, & gubernaculi brachia, cauculus quem Minerva sortita est. De Orestæ cervice una proci parasiti palla pendet; quam si quis halitu afflaverit, tota patefit; Penelopæ tela: ibi de terrâ oleum scaturit. Argis Inachiae Junonis templum magnificè ornatum, quod Asylum vocant.

M

Olympiæ

Olympiæ templum Jovis nobile ; ubi athletæ initiantur. Corintho balænae costa est magna secundum mare, quam homo complecti non potest. Eodem in loco fanum est Veneris ; in quo vas marmoreum Laïdos. Bæotia lacus sacer ; ubi Amphiaræus devoratus in eo lacu est. Urceus fictilis fractus pendet, testâ inter se compositâ, unde autem pendeat, non apparet, nisi à vento moveatur. Athenis Minervæ ædes nobilis, cujus ad sinistram Clypeus appositus, quem digito tangit. In quo Clypeo medio Dædali est imago, ita collocata, quam si quis imaginem è Clypeo velit tollere, perit totum opus, solvitur enim signum. Ipsa autem dea habet hastam de gramine. Ilio lapis quadratus, ubi Cassandra fuit alligata, quem si antè tangas aut fricueris, lac demittit ; ex alterâ autem parte similiter si frices, ac si sanguinem remittit. Juxta autem mare, qui locus Rhæte vocatur, ibi est Achillis & Patrocli vultus, & flumen Scamandrus. Epheso Dianæ fanum nobilissimum, maximum, pulcherrimumque orbis terrarum. Introitu dextrâ sinistrâ postes marmorei monolithi longi cubitis xx, qua super templum ascensu sunt cxi millia. Samo in templo Junonis Scyphus factus ex hederâ, cujus capita foras iv, arietina magna, cornibus miræ magnitudinis contortis. Pergamo ara marmorea magna, alta pedes xl, cum maximis sculpturis. Continet autem gigantomachiam. Rhodo signum Dianæ marmoreum pulcherrimum, quod stat sub divo cælo, nec cum pluit aquâ tangitur. Argyro est fanum Veneris super mare : ibi est lucerna super candelabrum posita, lucens ad mare sub divo cælo, quam neque ventus extinguit, nec pluvia aspergit. Sed & Herculis ædes antiqua ; ibi columna pendet cavea, ferrea, rotunda, in qua conclusa Sibylla dicitur. Ibi jacent ossa balænae, quasi lapides quadrati. Marmesiæ apud Sipylum columnæ sunt iv, inter has columnas est Victoria ferrea pendens sine aliquo vinculo in aëre ludens. Sed quotiens ventus aut pluvia fuerit, non movet. Ædes Dianæ Epheso, quam constituit Amazon. Ibi & sepulchrum Icarî stertentis quasi dormiat, miræ magnitudinis,

ex orichalco & ferro. Rhodo Colossi signum Solis altum super columnâ marmoreâ cum quadrigâ. Columna verò habet cubitos centum. Cypro signum Jovis Olympii æreum, facies ex auro, quem fecit Phidias in cubitis centum quinquaginta, & lata cubitis sexaginta. Domus illic Cyri regis ædificata lapidibus candidis, & nigellis, auro vinctis: ubi sunt columnæ diversis coloribus, & innumerabiles lanceæ ferreæ, fenestræ ex argento, & tegulæ ex lapide præsino. Murus intus medio Babylonie quem Memnon ædificavit lapide cocto, id est, calce & sulphure, ferro intermixtus ut sunt juncturæ. Latitudo ejus cubitis xxx, altus cubitis cxxx, cingitur millia passuum xxx. Hunc cœpit Semiramis, filius ejus perfecit. Pyramides in Ægypto quas ædificavit. Agartus oppidum; ibi est Nilus fluvius ære factus, plexilis in cubitis ccc, cujus facies smaragdo limpidus, brachia ex ebore magno, cujus aspectu & bestię terrentur. Athenis signum Jovis Olympii, Alexandriae flumen Nilum maximè colunt.

Quot fuere Joves, vel alii in loco Dii Deaque.

JOves fuere tres. Primus in Arcadiâ Ætheris filius, cui etiam Ætherius cognomen fuit. Hic primum Solem procreavit. Secundus abinde in Arcadiâ, qui Saturnius cognominatur, qui ex Proserpinâ Liberum patrem procreavit primum victorum. Tertius Cretæ, Saturni & Opis filius optimus maximusque est appellatus. Martes fuere duo. Primus ex Enoposte, ut eum Homerus ait, & noster est Mars Leucarpis & aliter Marsenius. Secundus ex Jove & Junone. Soles fuere quinque; Primus Jovis filius. Secundus Hyperionis. Tertius Nini filius, cui Ægyptus est consecrata. Quartus qui Rhodi natus est, cujus etiam Zemintus est filius. Quintus Colchi filius, ex quo Circe & Medea & Phaeton nati sunt. Vulcani fuere quatuor. Primus Crio & Ioppe natus. Secundus Nili filius. Tertius Saturni & Junonis. Quartus in Sicilia Meletis filius. Mercurii iv. Primus Cæli & Diei filius. Secundus Jovis & Croniæ filius, vel Proserpinæ. Tertius Croni fi-

lius & Maize, qui est inventor lyræ. Quartus Quil-
leni filius; qui Ægyptiis literas, & numerum dixit.
Apollines quinque. Primus Vulcani & Minervæ.
Secundus ex Corybante. Tertius Jovis filius ex La-
tonâ. Quartus Sileni filius in Arcadiâ. Quintus
Ammonis filius in Lybiâ natus. Dianæ iii. Prima
Jovis vel Croni filia ex Proserpinâ, quæ est Liberi
soror. Secunda Jovis & Latonæ, Apollinis soror.
Tertia, quæ vocatur Ops, de Glauco. Æsculapii tres.
Primus, Apollo dictus, Vulcani filius. Secundus, Lai
filius. Tertius Aristeti & Alcippes filius. Veneres iv.
Prima Hædeli & Diei filia. Secunda, quæ ex spumâ
nata esse dicitur, & Aëris & Oceani filiâ. Tertia,
quæ Vulcano nupsit, quæ cum Marte se miscuit;
undè Cupido natus esse dicitur. Quarta Cypri & Sy-
riæ filia, quam Adon habuit. Minervæ quinque.
Prima Vulcani filia; undè Athenarum est civitas.
Secunda Nili filia, quam Ægypti colunt. Tertia
Jovis filia, quæ in fecilibus rebus se exercuit. Quarta
Solis filia, quadrigas junxit. Quinta Pallantis &
Titanides filia. Hæc patrem occidit, pro suæ virgi-
nitatis observatione, qui ejus cupidus fuit. Unde &
Pallas dicta est. Liberi quinque. Primus, ex Jove &
Proserpinâ. Hic agricola, & inventor vini. Cujus
soror Ceres. Secundus Liber ex Merone & Florâ,
cujus nomine fluvius est Granicus. Tertius de Ca-
biro, qui regnavit in Asiâ. Quartus ex Saturno &
Semele, dicunt. Quintus Nisi & Hesionæ filius. Her-
cules sex. Primus Jovis & Ætheris filius. Secundus
Nili filius, quem principem colunt Ægyptii. Ter-
tium conditorem loci sui Hellenes dicunt. Quartus
Croni filius, & Cartheres, quem Carthaginienses co-
lunt, unde Carthago dicta est. Quintus Ioab filius,
qui cum rege Medorum pugnavit. Sextus Jovis filius
ex Alcmenâ: qui Atlanta docuit.

De Imperiis.

Imperia ab ineunte ævi memoriâ fuerunt septem.
Primi rerum potiti sunt Assyrii, deindè Medi,
postea Persæ, tum Lacedæmones, dein Athenienses:
post hos indè Macedones: sic deindè Romani.

Reges

Reges Assyriorum.

Ninus Rex; qui primus exercitu propè totam Asiam sub se redegit, & clarissimam urbem nominis sui condidit Ninon. Belus Rex, Jovis filius, cujus posterì primùm Asiæ regnaverunt: per Ægyptum Libyæ, per Darium Europæ. Semiramis, Circetis nymphæ filia, à columbiseducta, uxor Nini regis. Cujus post mortem Regnum Nini ampliavit; armis Indiam quoque parùm prosperâ expeditione tentavit. Hæc urbem pulcherrimam omnium, quæ unquam fuerunt, Babylona constituit, supra flumen Euphratem. Sardanapalus, qui ob nimias delicias & luxuriam perduto regno, ne in potestatem hostium veniret, cum exoletis suis venenum bibit, & igni subiecto cum regiâ suâ conflagravit.

Reges Medorum.

Arsaces, primus Rex, qui everfas Assyriorum opes luxuriâ Sardanapali transtulit, eosque justissimè rexit. Astyages, vir fortis & justus, qui per infidias victus à Cyro est, & dissolutum est Mediæ regnum.

Reges Persarum.

Cyrus Rex fortissimus, qui majore parte Asiæ subactâ Europam quoque inrupisset, ni à Tomyre Scytharum reginâ victus oppressusque esset. Cambyses, filius erat Cyri; qui cum lxx millia hominum subegisset in Ægypto, & regem ejus Amasin, Ethiopiam profectus, magna parte militum per famem amissâ, invitatus rediit. Urbem tamen ibi condidit Meroen. Is quia Apin sacrum bovem interfici jusserat, irâ deorum ex equo præceps super gladium suum ruit, extinctusque est. Darius Rex, unus ex septem Persis hinnitu equi regnum adsecutus, cum cclxx millibus Europam transivit. Victus ab Atheniensibus ducenta millia apud Pseudo-Marathona decessit. Xerxes, Darii filius, cum recessisset pater ejus, aliquantis navibus armatis militibus in Europam transivit. Contabulato Hellesponto & forato Atho monte, nequidquam aliud egit, quam ut Athenas

incideret mari. Victus à Lacedæmoniis & Atheniensibus, in Asiam rediit, ibique suorum fraude interfectus est.

Duces & Reges Lacedæmoniorum.

EUrystenes & Procles gemini, qui genus ab Heraclidis deducentes primis, parte regna regnaverunt. Lycurgus legumlator, cui Lacedæmonii principes Græciæ per annos septem invisi fuerunt. Theopompus & Polydorus reges, qui Messenium bellum xx annis gesserunt. Othryades vir bellator, qui Messenio bello, quo centeni, id est, quinquageni, concertaverunt, & trophæum suo sanguine scripsit: Tirtæusque Messenio bello, ex oraculo Apollinis dux ab Atheniensibus per ludibrium missus, penè ultra vota, militum animos concitavit, ut tam diuturnum prælium victoriâ consummarent. Leonidas, dux Persico bello, qui cum trecentis Lacedæmoniis apud Thermopylas totam vim Persici belli morte suâ ac suorum obtinuit. Pausanias, qui Persico bello Mardonium præfectum Xerxis cum pedestribus copiis apud Asopum Bæotiæ flumen debellavit: mox proditiōis à rege suspectus idem Mardonius, ideoque accusatus in asylum Minervæ confugit, & ibi fame confectus est. Lysander dux, qui dominantem toto mari classem Atticam apud Ægæos primus oppressit, & victis Atheniensibus xxx tyrannos imposuit. Xanthippus, vir Lacedæmoniorum fortissimus, qui bello Punico primo Carthaginensibus dux missus Regulum cepit. Agesilaus, cujus inventum est, in hostili, quam in suâ terrâ, pugnare; ideoque in Asiam missus, vastatâ eâ, cum jam Regi immineret, revocatus Athenienses apud Crotonem vicit. Postea apud Corinthios flevit, quod decem millia Græcorum occisa cognovisset, nec voluit Corinthum delegare cum posset.

Clarissimi Reges & Duces Atheniensium.

CEcrop Rex, qui urbem condidit Athenas, & ex suo nomine Cecropidas appellavit cives. Idem fabulosè, quia indigena fuit, ab inguinibus serpens fuisse narratur. Erichthonius rex, qui mysteria Eleusinae

Eleusinæ constituit. Celeus cum Euboleo sacerdote, filiabus virginibus ministris, Triptolemo frugum præfecto; qui fame laborantem Græciam circumlato frumento restituit. Pandion Rex, qui filias suas Procnen & Philomelam Thraciæ regibus tradidit, ut barbaras sibi gentes adfinitate sociaret. Theseus Ægæi filius, qui Minotaurum interfecit. Demophontes, ejus filius, qui cum Græcis Ilium expugnavit. Codrus rex, qui pro salute & victoriâ patriæ, secundum oraculum Apollinis, bello Peloponnesio se devovit. Pisistratus vir fortis, & sapiens, qui adversus principes populari causâ tyrannidem invasit, eamque justissimè administravit. Armodius & Aristogeiton, homines plebei, qui Hippian & Hipparchum Pisistrati filios sævè dominantes factâ conjuratione oppresserunt, ideoque ut conservatoribus divini honores eis sunt constituti. Milciades dux, qui lxxx millia militum Persarum Darii regis, præfectis Date & Tisapherne, in saltu Marathonio superavit. Aristides Dicæos, qui hoc agnomen moribus est consecutus, ob id ipsum exilio multatus est. Cimon dux, qui Persico bello Xerxis copias, pedestres simul atque navales, in ipsâ Asiâ apud Eurymedonta flumen uno die vicit. Alcibiades dux, vir genere, copiâ, opibus, illustris; qui propter detruncatos nocte Mercurios reus factus ad Lacedæmonios confugit Peloponnesi bello, &, cum fecisset eos superiores, afflictorum civium misertus, rediit in patriam, & dux creatus, iterum victores Athenienses fecit. Thrasybulus, qui triginta Magistratus Lacedæmonios tyrannidis dominatione sævientes factâ conjuratione adflixit, & libertatem Atheniensibus reddidit. Conon dux, qui omnes Lacedæmoniorum copias apud Cnidum insulam cepit, & imperium maris Athenis restituit. Dion, qui octo onerariis navibus Dionysium regem Siciliae centum rostratas habentem, dum in Italiam abest, regno expulit, occupatis Syracusis. Hiphicrates, rei militaris peritissimus, qui arma habiliore pondere & modo fecit. Phocion, qui vir bonus cognominatus est, neque ullâ pecuniâ à Philippo potuit sollicitari ut ad eum discederet. Qui admonentibus amicis, ut liberis

liberis suis consuleret, Si boni, inquit, erunt, hic agellus eis sufficiet; si mali, nihil. Chabrias dux, qui gladiatoria arte pugnare militem docuit, Cyprum & Naxum, & omnes Asiaticas insulas Athenis adjunxit, & circa Thion navali bello occidi maluit, quam abjectis armis enatare. Demetrius Phalereus, vir bonus existimatus, ideoque ob insignem justitiam statuis CCC est honoratus, quas ei pro libertate posuerunt in facie publica.

Reges Macedonum.

Philippus, Amyntæ filius, primus Macedonum obtinuit Thraciam, redegitque in suam potestatem: &, cum transire in Asiam vellet sub ipso belli apparatu in theatro à Pausania est interfectus. Alexander, Philippi & Olympiadis filius ex urbe Pellæ Macedoniae cum xl millibus militum in Asiam transisset, Darium regem Persarum primum apud Granicum flumen, tum apud Issum Ciliciæ, tertio apud Arbela, tribus præliis, triginta peditum legionum, equitum bis mille falcatorum curruum vicit. Mox regem Indorum, & omnes Asiæ gentes sub potestate suâ redegit, & nobilissimas urbes Asiæ cepit, Sarbactran, Susa, Babyloniam, ubi etiam defunctus, dubium vinolentiâ, an veneno, cum tamen prius & Africam peragrasset usque ad Jovem Ammonem, & Oceanum primus omnium navigasset. Philippus, qui post Alexandrum Macedonem septimo gradu Macedoniae regnavit, invictus in Græciam cum sævè dominaretur, à Sulpicio consule in Phocide victus est, mox à Flaminio in Macedonia, Thessaliâ apud Cynocephalas, ubi dato obside filio Demetrio regni parte multatus est. Perses Philippus, Philippi filius, cum maximis copiis Macedoniis esset, & cum impetum in Græciam fecisset, cum inanibus elephantorum simulacris à Marco consule apud Scyriam paludem victus, præcipitatis in mare thesauris profugit; mox ab Æmilio Paulo totâ Macedonia fugatus, Samothraciam confugit in asylum: undè, datâ fide cum se Paulo commisisset, ante currum ejus in triumphum productus, mox liberâ custodiâ in Allano consenuit.

Pseudo-

Pseudophilippus, vir plebeius & degener, cum ex similitudine formæ Philippi filium se persuasisset, & Macedonas in bellum excitasset, inter initia tumultus comprehensus, sub custodiâ missus est Romam, ubi cum ex custodiâ aufugisset, concitatâ rursus Macedoniâ, Thraciam bello recepit. In arte regni paludatus jus dixit: mox à Cæci filio Metello ingenti prælio victus, cum profugisset in Thraciam, à regibus deditus, & in triumphum deportatus.

Reges & Duces Romanorum.

Romulus, qui urbem condidit. Numa Pompilius, qui sacra constituit. Tullius Hostilius, qui Albam diruit. Ancus Martius, qui leges plurimas tulit, & Hostiam coloniam constituit. Servius Tullius, qui primum censum egit. Priscus Tarquinius, qui insignibus magistratus adornavit. Tarquinius Superbus, qui ob nimiam superbiam regno pulsus est.

Clarissimi Duces Romanorum.

Brutus, qui pro libertate publicâ liberos suos interfecit. Valerius Publicola, qui propter eandem libertatem adversus Tarquinius bellum exercuit. Idem jus libertatis dando populum ampliavit. Manlius Torquatus, qui ad confirmandam castrorum disciplinam filium suum interfecit. Quintius Cincinnatus, idem Serranus, cui aranti dictatura delata est. Camillus, qui Senonum gente deletâ Gallorum, incensam ab eis urbem restituit. Fabii duo: quorum alter unâ pugná Etruscos, Samnitas, Umbros, Gallosque subegit, Libertinos à tribubus repurgavit, ideoque Maximus cognominatus: alter Fabius Hannibalem morâ fregit, ex quo Cunctator est cognominatus. Papirius Cursor; hic Samnites, qui Romanos sub jugum pugnando miserant, victos ignominia pari adfecit, & à velocitate Cursor est appellatus. Curius, cum in foco rapas torreret, offerentibus, Malo, inquit, in fictilibus meis & aurum habentibus imperare. Fabricius Luscinus, qui Cornelium Rufinum consularem virum senatu amovit, luxuriæ & avaritiæ damnatum.

natum, quod decem pondo argenti possideret. Claudius Marcellus, qui Annibalem primus in Campaniâ praelio vicit, idemque docuit, in bello quomodò equites sine fugâ cederent. Scipiones duo, quorum alter prior, Africanus, qui Annibalem & in eo Africam debellavit, alter Scipio Numantinus, qui Carthaginem & Numantiam diruendo, in hâc Africam, in illâ Hispaniam fregit. Quintus Nero, qui Annibalem in Apuliâ relicto, venientem ab Hispaniâ Hasdrubalem excepit, copiasque ejus uno die apud Metaurum flumen devicit, qui sese cum Annibali junxisset, dubitari non potest, paria eis præstiturum non fuisse. Paulus, qui cum Macedoniam vicisset, & Græciam liberasset, & opulentissimum triumphum reportasset, inter ipsos triumphi dies, amissis duobus liberis, pro concione dixit, gratias se agere fortunæ, quod in suam potiùs domum, quam in rempublicam favisset. Duo Metelli; quorum alter Macedonicus, devictis Macedonibus; qui Contrebiam inexpugnabilem Hispaniæ civitatem, jussis testamenta scribere, & vetitis redire nisi vicissent militibus, occupavit: alter Numidicus, victâ Numidiâ; qui cum perniciosas reipublicæ leges ferret Apuleius tribunus plebis totusque senatus in eas jurasset, maluit in exilium ire, quam jurare. Hujus filius, Pius cognominatus est, quod patrem in exilium secutus est. Caius Marius, qui in Africâ Numidis, in Galliâ Cimbris Teutonibusque superatis à caligâ pervenit usque septimum consulatum. Sylla, qui bello civili victoriâ perpotitus, Romanum primus invasit imperium, solusque deposuit. Sertorius, qui proscriptus à Syllâ cum in exilium profugisset, quàm brevissimo tempore propè totam Hispaniam redegit in suam potestatem, & ubique adversante fortunâ insuperabilis fuit. Lucullus, qui Asiaticæ provinciæ spoliis maximas opes est consecutus, & ædificiorum, tabellarumque pictarum studiosissimus fuit. Pompeius, qui Armenios sub rege Tigrane, Ponticos sub rege Mithridate, Cilicas toto mari dominantes, intra quadragesimum diem vicit, & magnam partem Asiæ inter oceanum Caspium Rubrumque victoriis suis triumphisque peragravit.

Caius

Caius Cæsar, qui Gallias Germaniasque subegit, & primus Romanorum navigavit Oceanum: in quo Britanniam invenit, & vicit. Julius Cæsar Augustus, qui perpacatis omnibus provinciis exercitus toto orbe terrarum disposuit, & Romanum imperium ordinavit. Post cujus consecrationem perpetua Cæsarum dictatura dominatur.

Romani qui in Togâ fuerunt illustres.

Manius Agrippa, qui dissidentem populum senatui conligavit, atque conciliavit. Appius Cæcus, qui pacem Pyrrhi diremit, ne populus, qui suis parere noluerat, sub externis regibus regeretur. Tiberius Gracchus, qui Scipionem Asiaticum, quamvis inimicum haberet, non est passus à tribunis in carcerem duci, quod diceret, nefas ibi esse Scipionem ubi captivi illius adhuc alligati tenerentur. Hic est Gracchorum pater, qui in tribunatu, cum agrariis legibus seditiones excitarent, interfecti sunt. Decimus Brutus Calæcius, qui Gracchum generum agrariis legibus reipublicæ statum turbantem cum Opimio consule oppressit. M. Brutus, qui Pompeii partes secutus, mox à Cæsare restitutus, in mortem ejus conjuravit, quod affectare nomen regium videretur. Lucius Drusus, qui agrariis legibus promulgatis, summum pro eo favorem consecutus, ne promissa perficeret, per insidias à Philippo Consule domi suæ interfectus est. Lutatius Catulus, qui Lepidum acta Syllæ rescindere volentem admoto exercitu Italiâ fugavit, & solus omnium sine sanguine bellum civile confecit. Cato Censorius, qui toties accusatus est, quoad vixit nocentes accusare non destitit. Hic est omnium rerum peritissimus, & ut Sallustio Crispo videtur, Romani generis disertissimus Cato. Cato Prætorius, qui bello civili partes Pompeii secutus, mori maluit quàm superstes esse reipublicæ servienti. Scaurus, qui vetuit filium in conspectum suum venire, quia bello Cyprico deseruerat. Scipio Nasica, quia non ritè inauguratus Consul videretur, consulatu se abdicavit, & domitis Dalmatis oblatum à Senatu triumphum repudiavit, statuasque, quas sibi quisque in publico posuerat,

fuerat, in censurâ suâ sustulit. Censuit in Senatu tamen, Carthaginem non esse delendam, propterea optimus iudicatus. Cornelius Cethegus, qui fratrem suum Cethegum, quod cum Catilinâ conjurâisset, morte multandum censuit. Tullius Cicero, qui in consulatu suo Catilinæ conjurationem fortissimè oppressit.

Qui pro salute se obtulerunt.

H Oratius trigeminus, qui adversus Curiatios Albanorum; qui de summo imperio dimicaverunt. Fabii, qui trecenti, cum omnes patriciæ stirpis essent, bellum Veiens peculiariter sibi depoposcerunt. Mucius Cordus, qui ignibus manus imposuit. Horatius Cocles, qui ponte reicisso Tiberis armatus transiit natans. Trecenti sub Calpurnio Flammâ contra Pœnos; qui in Siciliensi saltu, mortuo exercitu, populum Romanum liberaverunt, ut planè CCC Lacedæmoniorum apud Thermopylas gloriam adæquarent. Duo Decii, quorum alter Latino bello, alter Samnitico diis manibus se devoverunt. Fulvius Pontifex; qui, urbe à Gallis Senonibus incensâ, se aliosque senes diis manibus devovit. Regulus, qui tormenta Carthaginensium maluit pati, quam ut inutilis pax cum eis fieret, aut ipse jurisjurandi fidem falleret. Curtius; qui se in hiatum terræ immisit, cum ex oraculo, quod optimum esset in urbe Romanâ, posceretur. Spurius Postumius; qui à Pontio Telsino Samnitum dace sub jugum missus cum exercitu, autor fuit rumpendi fœderis, seque hostibus censuit esse dedendum. Caius Metellus Pontifex, ardente templo Vestæ Palladium extulit, & oculos amisit.

Qui spolia opima retulerunt.

R Omulus de Acrone Ceninensium rege. Cossius Cornelius de Larte Tolumnio Veientium rege. Claudius Marcellus de Viromaro rege Gallorum.

Qui provocati ab hostibus manu contenderunt.

M Anlius Torquatus, qui Gallo torquem detraxit, eumque sibi circumdedit. Valerius Corvinus; qui à Gallo provocatus cum pugnaret, corvus galeam ejus

ejus infedit, & hostem perturbavit. Scipio Æmilianus cum esset legatus ab Lucullo imperatore apud Interaciam Vaccæorum urbem, provocatorem barbarum occidit. Lucius Opimius sub Lutatio Catulo Consule, in saltu Tridentino provocatorem Cimbrum interfecit.

Qui pro Romanis gentes superaverunt.

Scipio Africanus, Scipio Numantinus, Scipio Asiaticus, Mummius Achaicus, Servilius Isauricus, Brutus Callaicus, Paulus Macedonicus, Metellus Creticus, Cæsar Germanicus, Cæsar Dacicus.

Quot illustres Scipiones qui magnis rebus gestis cognominati sunt.

Scipio magnus Africanus, qui vicit Annibalem. Scipio minor Numantinus, qui Numantiam, & Carthaginem diruit. Scipio Asiaticus, qui de Antiocho triumphavit. Scipio Nasica, qui à Senatu vir optimus est judicatus. Scipio, qui occiso Pompeio partes restituit, & victus se interfecit.

Secessiones plebis.

Secessiones plebis à patribus fuerunt quatuor. Prima secessio propter impotentiam fœneratorum, cum in montem plebs armata secessit. Secunda, propter impotentiam Decemvirum, cum interfectâ filiâ suâ Virginium Appium & totam ejus factionem in Aventino monte circumvenit, effecitque ut abdicato magistratu accusati, atque damnati variis suppliciis punirentur. Tertia propter matrimonia, plebei ut ne patriciis nuberent; quam Canuleius concitavit in monte Janiculo. Quarta secessio in foro, propter magistratus, ut plebei consules fierent, quam Sulpicius Stolo concitavit.

Seditiones.

Seditiones in urbe quatuor. Prima seditio, Tiberii Gracchi; quem, de judiciariis & agrariis legibus statum civitatis moventem, Scipio Nasica factâ manu in Capitolio oppressit. Secunda seditio, Gracchi fratris ejus; quem ob similes largitiones novos mo-

tus excitantem Opimius consul, cum Decimo Bruto Calæcio focero ejus, convocatis ad pileum servis, in Aventino monte oppressit. Tertia seditio, Apuleii Saturnini Tr. Pl. & Glaucia Consulis; quos comitia in campo cædibus perturbantes, Marius in Capitolium persecutus obsedit, & conficiendos fustibus saxisque curavit. Quarta seditio, fuit Livii Drusi, & Quinti Cæpionis, cum ille Senatum, ille equestrem ordinem affereret. Præcipua tamen ad motus excitandos fuit causa, quòd Drusus civitatem omnibus Italicis pollicebatur, sed tum à Philippo Consule in domo suâ interfectus.

Qui adversus patriam nefaria iniere consilia.

COriolanus, ob asperiores annonas in exilium actus, Volscorum exercitu admotò patriam exugnare voluit, sed Veturiæ matris precibus victus, tum ab exercitu suo confusus est. Marcus Melius, frumentariâ largitione cum videretur, jussu Quintii Cincinnati dictatoris à Magistro equitum in rostris occisus est; Spurius cum Agrariis legibus factione dominationem pararet. Manlius Capitolinus, cum pecuniâ conturbatores liberaret, suspectus regni affectati de Tarpeio Saxo præcipitatus est. Catilina cum in eadem Senatus, in incendium urbis, direptionem ærarii conjurasset, & in id facinus Allobrogas sollicitasset, ab Cicerone in Senatu accusatus, ab Antonio in Apuliâ debellatus est.

Qui Reges vel Duces cum Romanis bella gesserunt.

POpulus Romanus sub Romulo pugnavit cum Sabinis, prius propter virgines raptas. Sub Tulio cum Albanis. Pontius Telesinus, dux Samnitum; qui ad Caudinas furculas Romanos sub jugum misit. Pyrrhus, Rex Epirotarum, qui pro Tarentinis bellum cum Romanis gessit, vastatâque Campaniâ ad vicissimum ad urbem pervenit, mox à Curio & Fabricio victus in patriam concessit, & cum Achaïam armis sub se redegisset, Macedoniam quoque Antigono regi eripuisset, dum Argos expugnat, occisus est. Omnium Græcorum sapientissimus, & militaris disciplinæ peri-

Peritissimus fuit. Annibal, qui novem annorum, Patrem in Hispaniam secutus, minor annorum quindecim imperator factus; triennio in Hispaniâ vicit, & eversione Sagunti, rupto fœdere, per Pyrenæum & Alpes in Italiam venit, Scipionem ad Ticinum, Tiberium Claudium apud Trebiam, Flaminium apud Thrasymenum, Paulum & Varronem apud Cannas, Gracchum in Lucania, Marcellum in Campaniâ superavit.

Status Populi Romani quas commutationes habuerit.

Populus Romanus primum sub regibus fuit. Deinde post superbiam Tarquinii, & illatum Lucretiæ stuprum, expulsis regibus, tutelam sui consulis tribunisque commisit. Deinde tribunitiis seditionibus agitato, abdicatis omnibus magistratibus, Decemviros, legum ferendarum & reipublicæ constituendæ causâ, paravit. Horum quoque dominationem & libidinem detestatus, rursus ad consules rediit. Donec, exortis bellis civilibus inter Cæsarem & Pompeium, & oppressâ per vim libertate, sub unius Cæsaris potestatem redacta sunt omnia. Et eo perpetua Cæsarum dictatura dominatur.

Initium Regni Mitbridatis.

Cyrus, Rex Persarum primus, imperium Medis ademit. Duos filios reliquit. Cambysem & Smerden. Horum Cambyses, defuncto patre, quod major esset, Smerden in folio sedentem, capite cœlum pulsare per somnium videns, occidendum eum curavit ipse: & deinde, revertens ab Æthiopiâ, rebus perfectis, cum in Ægyptum venisset, incolæque ejus loci lætantes advertisset; ratus, illos adversis suis insultare, Apin in femine vulneravit, eodemque ictu occidit. Interim Magus quidam Smerdes, Patiatiæ frater, abutens nomine ex formæ similitudine, filium se Cyri professus, regnum Persicum invaserat. Quod ubi Cambyfi nunciatum est, regredi in patriam maturans, oblitus est gladium, quo Apin interfecerat, vaginæ reddere. Quod cum conaretur efficere, feminem suam vulneravit, & eam partem, quâ Apin vulnera-

verat. Ex eodem vulnere in paucis diebus obiit. De
 cius morte postquam certior nuntius ad Persas venit,
 Potanes Pedimam filiam suam, quā cum Smerdes
 consuetudinem habebat, edocuit, ut cum ille sopitus
 esset, utrum aures tectas comis haberet, periclitare-
 tur. Sciebat enim, à Cyro Smerdi Mago adeptas
 aures. Ille falsum esse Smerden confirmavit. Tunc
 septem nobilissimi Persæ inter se conjuraverunt. Eo-
 rum nomina hæc sunt, Potanes, Hydanes, Aspatines,
 Saphernes, Megaboius, Gobies, Darius. Deinde,
 Mago Smerde interfecto, constituerunt, uti excepto
 posthac Potane, ex illis regnaret cujus equus primus
 in loco, quem delegissent, hinnisset. Tunc Hiberes,
 agaso Darii, equum domini ad locum prædictum dux-
 it; illic alia equa ab suo initur. Tunc equus Darii
 magnum hinnitum dedit. Ita Darius regnum obti-
 nuit. A quo Artabanes originem ducit; quem con-
 ditorem regni Mithridatis fuisse, confirmat Sallustius
 Crispus.

Reges Partorum.

Seleucus, Alexandri Macedonis amicus. Hujus
 post mortem Abarrida, frater ejus, jussus Baby-
 lonem obtinere, finitimos sub se redegit, unde Nicator
 est appellatus, & tres validissimas urbes constituit, A-
 barridam, Seleuciam, Laodiceam. Arsaces, formā
 & virtute præcipuus, cujus posteri Arsacidæ cognomi-
 nati sunt: qui pacem cum Syllâ imperatore fecit. O-
 rodes, qui fœdus cum Cneio Pompeio percussit, Craf-
 sum cum legionibus apud Carras funestâ clade dele-
 vit. Pacorus; qui filium suum ejusdem nominis mi-
 sit in Syriam, ut Romanas provincias popularetur;
 atque ipse à Ventidio legato Julii Cæsaris occisus est.

Reges Cappadociæ & Armeniæ.

Tigranes, qui jam scriptus est; qui tertio Puni-
 co bello perdomuit sub Mancino Consule &
 Scipione Æmiliano. Bellus, rex Armeniæ; qui cum
 impetum in Græciam fecisset, & Pythii Apollinis tem-
 plum incendisset, tempestate & frigore exercitum ami-
 sit. Polycrates, rex Cappadociæ; qui somniavit
 Solem

Solem & Lunam uri; qui à præfecto Darii regis occisus est. Epaminon, ejus filius, rex; qui Thebas Græcorum pugnando vicit. Periander rex, qui Corinthi regnavit; omnia terrâ & mari Romanis subjugavit. Timoleon, qui Corinthi fratrem suum regnantem interfecit. Idem & Dionysium Siciliae regem expulit, neque ipse ab offerentibus regnum accepit, sed arcem quoque demolitus est. Hic cum convitia mala audiret, ait, Totâ vitâ meâ id egi, ut omnes liberi essemus.

Reges Asiæ & Pergami.

Eumenes Carduenus Philippi Alexandri armiger bellicosissimus, sed parùm prosperâ fortunâ usus, adeò tamen terribilis, ut vivente eo nemo ausus sit Rex appellari. Antiochus jam scriptus est. Eumenes alius, qui Romanos Macedonico bello juvit cum milite suo. Attalus, qui pro Romanis sæpè pugnavit. Nam testamento suo Populum Romanum hæredem fecit.

Reges Ponti & Bitbyniæ.

Pharnaces, Rex Bithyniæ, filius Mithridatis; qui bello civili, quod in Pharsalicâ gestum est, milite patris sui Syriam invasit, & adventu Cæsaris, antequàm in congressum ejus veniret, ipso terrore nominis sui victus refugit in Pontum. Prusias rex, amicus populi Romani; ad quem Annibal victo Antiocho confugit, &, cum à rege exposceretur per legatos, veneno se liberavit. Nicomedes, socius & amicus populi Romani; in cujus amicitia primâ ætate Cæsar fuit. Qui moriens testamento & ipse populum Romanum hæredem dimisit.

Reges Alexandriæ.

Post mortem Alexandri Macedonis regnaverunt Alexandriæ Ægyptum octo Ptolemæi nomine, multi clarissimi viri. Ptolemæus Euergetes; qui Alexandrum apud Ozydacras objecto clypeo protexit. Ptolemæus, filius Philadelphi, literatissimus; qui plurimos libros Græcos scripsit. Ptolemæus Soter; qui ingenti classe Rhodios vicit. Ptolemæus Tryphon

phon; qui seditiosos in theatro sagittis occidit, alios flammis dedit. Hujus filius Cypris pro Romanis multa bella gessit, adversus Garamantas & Indos. Ptolemæus, Pupillus dictus; qui Pompeium tutorem à Senatu accepit, donec pubesceret, & postea civili bello Pontino interfectus est.

Duces & Reges Carthaginensium.

H Anno, & Mago; qui Punico bello Cornelium Consulem apud Liparas ceperunt. Hamilcar qui Boccor cognominatus est, primo Punico bello magnam partem Hispaniæ sub imperium Carthaginensium redegit, relictis filiis quatuor, Asdrubale, Annibale, Hamilcare, & Magone. Asdrubal, frater Annibalis; qui secundo Punico bello, cum ingentibus copiis ab Hispaniâ veniens, antequam se fratri conjungeret, à Claudio Nerone expoliatus est.

Reges Numidiæ.

S Yphax; quem Scipio Africanus victum in triumphum traxit, regnoque ejus imposuit Masinissam. Masinissa Rex; qui Scipionem adversus Carthaginem & Syphacem equitatu adjuvit. Ab eo, inter præmia commilitii Numidiæ regno donatus est. Jugurtha; qui scriptus est.

Reges, Mauritaniæ.

J Uba Rex; qui Curionem legatum Cæsaris oppressit: mox, occiso Pompeio, Catonis & Scipionis partes firmare conatus, cum se in regiam recepisset, post magnificam cœnam interficiendum se dedit. Juba, rex literatissimus; qui Cæsaris Augusti jussu regnavit, & magnificentissimam urbem Cæsaream condidit.

Qui adversus Pop. Rom. arma sumpserunt.

T Atius, Rex Sabinorum; qui occupatâ arce Tarpeiâ in ipso foro cum Romulo decertavit, & interventu Sabinarum pacem cum Romulo fixit. Mettius Suffetius, Rex Albanorum; qui, contra fœdus, à Fidenatibus destitutus, & jussu Tulli Hostilii deligatus ad currum, & in adversa actis equis, lacera-
tus

tus est. Porfenna, rex Etruscorum, qui Romanos ad Janiculum obsedit, propterque Tarquinius. Tiri- dates, qui à Corbulone Consulari viro victus, & restitutus est.

Bella civilia quot.

Civilia bella quatuor mota sunt in urbe à Romanis. Civile bellum primum Sulpicius Tribunus excitavit, quod subscriptam provinciam Mithridaticam Sylla in Marium transferre noluiſſet. Secundum bellum Lepidus contra Catulum, ob metum Siciliae expoliatae. Tertium bellum Cæſar & Pompeius. Belli species magis, quàm causa fuit, negatus à Senatu Cæſari consulatus. Cæterum utriusque æmulatio & Cupiditas imperii occupandi. Nam, cum secundum mores legemque majorum dimisso exercitu venire in urbem Cæſar deberet, & docere Senatum de rebus à se gestis, atque ita triumphum consequi; simulans se gratiam timere Pompeii, negavit se missurum exercitum, nisi consularibus comitiis ratio absentis sui posita fuisset. Quamobrem hostis à Senatu iudicatus, statuit in bello vindicare. Ac sic non consulatum modò ac triumphum, sed totum Populi Romani imperium redegit in suam potestatem. Quartum bellum Cæſar Augustus adversus complures duces; contra Pompeium juvenem bona paterna repetentem; mox adversus Cassium & Brutum in ultionem interempti patris; deinceps adversus Antonium & Cleopatram ultro bellum patriæ inferentes.

Quot genera bellorum.

Bellorum genera sunt quatuor. Gentile; quod cum externis geritur; ut Romani cum Latinis, Athenienses cum Lacedæmoniis. Servile; quod Romani adversus fugitivos gesserunt, & contra duces eorum, Spartacum, Crixum, & Oenomaum. Civile; quo inter se certant, sicut Marius & Sylla, Cæſar & Pompeius, Augustus & Antonius.

Ordo belli Mariani.

INexplebilis honoris Marii cupiditas decretam Syllae Ponticam provinciam voluit eripere per rogationem Sulpicii tribuni plebis. Sylla indignatus continuo ad exercitum perrexit, & eum urbi admovit, & in patriam ingressus, Capitolium occupavit. Quo terrore victus Senatus, Mario totique factioni ejus interdixit. Profecto deinde in Asiam Syllâ, Marius exul cum profugisset, ac primum Minturnis in palude latuisset, tum coniectus in carcerem evasisset, interim Cinna & Octavius in urbe essent; ob hoc, occasione datâ, Marius rediit, & se cum Cinnâ adjunxit, victis Octavianis partibus. Septies Consul creatus saevissimis caedibus totam urbem funestavit. Sylla interim victo Mithridate in urbem reversus, propè totam Italiam in armis, invenit, sub juvene Mario Marii filio: sed omnes ejus copias partim in Etruriâ ad Sacriportum, partim ad Collinam portam prostravit: & reliquias adversariorum eorum, qui se dediderant, in villâ publicâ trucidavit. Qui diffugerant, in tabulâ proscriptis, jure permissis ut interficerentur.

Ordo Belli inter Cæsarem & Pompeium.

CÆsar, & Pompeius, & Crassus, initâ societate, imperium Romanorum possidebant. Cæsar Gallicos, Crassus Syriacos exercitus habebat. Pompeius, horum viribus fretus, in Senatu dominabatur. Post Crassi mortem apud Parthos, Musus Barbarus Asculanus, Quintus Lutatius Catulus.

De Bello Macedonico.

Populus Romanus cum Macedonibus bellum tergeffit. Sub Flaminio Consule regem eorum Philippum vicit. Sub Paulo Persen Philippi filium. Sub Metello Macedonico Pseudophilippum. Primi belli causa, quod de injuriis Macedonum Græci querebantur. Secundi, quod fœdus cum patre suo percussum ruperit Perses. Tertii, quod falsò nomen regum Macedonum Pseudophilippus invasit.

De

De variis cladibus populi Romani.

E Trusco bello; cum Porfenna rex Janiculum obsedit. Gallico bello; cum Galli Senones, exercitu apud Alliam deleti, urbe incensa, Capitolium obsederunt. Tarentino bello; cum Pyrrhus ad vicissimum lapidem totam Campaniam populatus accesserat. Punico bello; cum Annibal Cannensi exercitu fuso ad tertium lapidem castra posuit. Cimbrico bello; cum Cimbri Tarentinas Alpes occupaverunt. Servili bello; cum Spartacus, Crixus, & Oenomaus gladiatores, populatâ propè Italiâ, cum ad incendendam urbem pergerent, in Lucaniâ à Crasso, in Etruriâ à Pompeio Consule, opprimuntur.

De tribus Punicis Bellis.

P Opulus Romanus cum Carthaginiensibus dimicavit. Primum Punicum bellum navalibus copiis gestum est. Causa motus prætendebatur duplex. Altera, quod Carthaginienses Tarentinis adfuissent. Altera, quod Mamertini adversus Pœnos auxilium poscerent. Cæterum, reverà præmium fuit Siciliæ & Sardiniae possessio, fertilissimarum insularum. Appius Claudius bellum in Siculo freto commisit; Manlius & Regulus in ipsâ Africâ profligaverunt: Duilius Consul apud Liparas insulas; Lutatius Catulus apud Ægates, meris hostium classibus, consummaverunt. Secundum Punicum bellum longè omnium cruentissimum fuit. Causa, quod Annibal contra fœdus Saguntum evertisset. Prima clades hujus belli apud Listernum, vulnerato Patre Scipione; quem Publius Scipio, nondum pubes, protexit ac liberavit. Secunda clades apud Trebiam, vulnerato Flacco Consule. Tertia apud Thrasymenum, vastato Flaminii exercitu. Quarta apud Cannas, deletis duobus exercitibus Pauli Consulis morte, Terentii fugâ Varronis. Postea verò quatuor duces Punici belli gloriam sibi vindicant. Fabius five Cunctator; qui imminentem urbis excidio Annibalem morâ fregit. Marcellus; qui primus Annibali apud Nolam restitit, & inclinatam ejus aciem pene ictus cruciavit. Claudius Nero; qui venientem

ab

ab Hispaniâ Asdrubalem cum ingentibus copiis, priusquam se Annibali jungeret, excepit, & ingenti prælio vicit. Tertium Punicum bellum majoris gloriæ quam operis fuit. Nam, Manilio Consule, inchoatum excidium Carthagini Scipio Æmilianus consummavit; [unâ cum Tigra] cum incensâ Carthagine totius Africæ urbes in perpetuum repressit, quod contra fœderis pactionem Carthaginenses reparâssent classes, & arma finitimis intulissent.

Usque Imperium Trajani qui victi sunt & per quos, cciv.

PER Flaminium Consulem Macedonas vicit sub rege Perse bellantes. Per Scipiones Africanos, Carthaginenses. Per Paulum Consulem, Persen. In Syriâ vicit regem Antiochum. Per Scipionem Æmilianum Celtiberos, & Numantiam. Per eundem Scipionem Lusitaniam, & ducem Viriatum. Per Decimum Brutum Galliam. Per Mummius Achaicum, & Corinthum, & Achæos. Per Fulvium Nobiliorem Ætolos & Ambraciam. Per Marium Numidas & Jugurtham. Per eundem Cimbros & Teuthones. Per Syllam Ponticos & Mithridatem. Per Lucillum item eosdem Ponticos & Mithridatem: item Cilicas piratas, & Armenios cum rege Tigra, & plurimas Asiaticas gentes. Sub hoc enim ad Indicum Oceanum, & Rubrum mare usque pervenit. Per Caium Cæsarem Gallias & Germanias. Britanniam sub hoc duce non tantum vidit, sed etiam navigavit Oceanum. Per Cæsarem Augustum Dalmatas, Pannonios, Illyricos, Ægyptios, Germanos, Cantabros, totumque orbem perpacavit, exceptis Indis, Parthis, Sarmatis, Scythis, Dacis, quod eos fortuna Trajani Principis triumphis reservavit.

De Comitibus.

Comitia dicuntur à comitatu & frequentia, quod Patres & Classes ad suffragia vocantur, creandorum magistratuum vel sacerdotum causâ. Comitiorum autem triplex ratio est. Hæc Curiata, hæc tributa, hæc centuriata dicuntur; quia hæc per curias & per tribus & per centurias explicantur. Si translati-
tium

LIB. MEMORIALIS. 155

tium sit, & solitum, de quo populus, curiatis transfigitur. Si amplius, tributis. Si in summo discrimine est, tum miles ad suffragia vocatur, & Comitia centuriata dicuntur.

De populi Romani distributionibus.

Antiquissima Populi Romani distributio triplex est. Quam Romulus fecit; in regem, in Senatum, in Populum. Qui populus in tres tribus dividebatur, Titientem, Lucerem, Ramnetem. Sequitur Populi Romani distributio sub Servio Tullio rege, qui eum in tribus, classes, centurias divisit. Ab iteratione census, ut optimus & locupletissimus quisque in suffragiis, id est, in Populo Romano plurimum valeret. Et tertia divisio est in Patronos & clientelas, quâ inferiores superiorum se fidei committebant.

De Rebus-publicis

Rerum publicarum trium genera sunt; Regium, optimatum, populare. Aut enim sub regum sunt potestate; ut Seleucia Parthorum. Aut Senatus, ut Massilia Gallorum. Aut se ipsi regunt; ut Athenienses solebant. Est & quartum genus, quod Romani commenti sunt; ut ex his tribus unum efficerent. Nam & regiam potestatem Consules habent, & penes Senatum Consilii publici summa est, & plebs habet suffragiorum potestatem.

FINIS.

Admonitio ad LECTOREM.

NE mendæ, quibus scatet *Ampelii libellus*, huic Editioni vitio dentur, *Claudii Salmasii*, cujus *Bibliothecæ* opus hoc in lucem primò prodiit, verba, tam de exemplari suo, quem de libro juxta id impresso addere visum est.

“ Exemplar porrò, undè *Ampelium* descripsi, ab
“ imperito librario vitiosissimè scriptum fuisse indi-
“ care hîc debeo, ne, qui tam multas adhuc supe-
“ resse in eo mendas animadvertit, nihil à nobis,
“ quoad emendationem, præstitum esse arguere pos-
“ sit: Non pauciora in illo Codice errata fuere quam
“ verba. Quæ potuerunt sine magno negotio &
“ citra nimiam libertatem castigari, ea correximus
“ omnia. Plurima tamen etiam reliquimus, quæ
“ facillimum erat restituere, & mutari tutò poterant;
“ sed intacta ideò prætermisimus, quia tantum nobis
“ licere noluimus, & non tanti visa sunt nonnulla
“ eorum, ut scripturam veterem sollicitandam puta-
“ remus. Fatendum est, & non pauca haberi, quæ
“ sine ope melioris Codicis vix à quoquam possint e-
“ mendari.

Hunc Autorem, licet adeò mendosum, viri docti vice plus simplici undè cum *Floro* in lucem ediderunt. Id factum videtur, quia illum compendiosâ brevitate *Floro* non ab similem existimabant, & quia plurima memorabilia refert, quæ ad Romanam Historiam attinent.

Nos verò, inter sodales jam aliquandiu utut conjunctos, divortia minimè facienda statuimus; tam propter allatas rationes, quam (idque præcipuè) ut Studiosi Juvenes, in adornandis Commentariis vel Adversariis suis quem imitentur habeant. Audacè enim spondemus, eum, qui *Ampelii* nostri ritu, quicquid notatu dignum, in quavis Materiâ, Arte vel Scientiâ, inter legendum occurrerit, perspicua brevitate in compendium redegerit & in libro Memoriali annotaverit, uberrimos exindè fructus percepturum. Hæc Te, Lector, monitum volumus: Tu verò cæptis nostris fave, & Vale.

ic
e
r-
n-
ab
li-
e-
is,
of-
am
&
nus
quæ
nt;
obis
ulla
uta-
quæ
nt e-

vice
Id
Flo-
nora-

junc-
ropter
fi Fu-
iis suis
lemus,
ignum,
endum
degerit
exindè
um vo-